तारकेश्वर नगरपालिका स्वास्थ्य संस्था दर्ता, अनुमती तथा नविकरण सम्बन्धी निर्देशिका, २०७८

प्रमाणिकरण मितिः २०७८।११।१०

प्रस्तावनाः नेपालको संविधान, स्थानीय सरकार संचालन ऐन, २०७४ र मन्त्रिपरिषद्बाट स्वीकत कार्य विस्ततीकरणमा उल्लखित स्थानीय तहमा आम नागरिकलाई सर्वसुलभ र गुणस्तरिय स्वास्थ्य सेवा प्रदान गर्नेपर्ने जिम्मेवारी वहनगर्ने प्रयोजनका लागि सरकारी, निजी, सामुदायिक, गैरसरकारी वा सहकारी स्तरमा स्थापना हने स्वास्थ्य संस्थादर्ता, स्तरवद्धि, स्वास्थ्य सेवा संचालन अनुमतितथा नविकरणगर्ने प्रकृयालाई सरल, सहज, व्यवस्थित तथा प्रभावकारी बनाई यस नगरपालिका क्षेत्र भित्र स्वास्थ्य सेवा संचालन गर्न वाञ्छनीय भएकाले, यस तारकेश्वर नगरपालिकाले तारकेश्वर नगरपालिकाको प्रशासकिय कार्यविधि (नियमित गर्ने) ऐन, २०७५ को दफा ४ ले दिएको अधिकार प्रयोग गरी देहायको निर्देशिका बनाएको छ ।

परिच्छेद-१
प्रारम्भिक

१. **संक्षिप्त नाम र प्रारम्भ** : (१) यस निर्देशिकाको नाम "तारकेश्वर नगरपालिका स्वास्थ्य संस्था दर्ता, अनुमती तथा नविकरण सम्बन्धी निर्देशिका, २०७८" रहेको छ ।

(२) यो निर्देशिका तुरुन्त प्रारम्भ हुनेछ ।

२. **परिभाषा** : विषय वा प्रसङ्गले अर्को अर्थ नलागेमा यस निर्देशिकामा,-

(क) **"अनुगमन समिति"** भन्नाले नगरपालिकाले गठन गर्ने अनुसूची १ बमोजिमको समिति सम्झनुपर्छ ।

(ख) **"अनुमति प्रदान गर्ने निकाय"** भन्नाले दफा ३ मा उल्लिखित अनुमति प्रदान गर्ने निकाय सम्झनु पर्छ ।

(ग) **"मन्त्रालय"** भन्नाले नेपाल सरकार, स्वास्थ्य मन्त्रालय सम्झनु पर्छ ।

(घ) **"प्रादेशिक स्वास्थ्य संरचना"** भन्नाले प्रदेशमा रहने स्वास्थ्य क्षेत्र हेर्ने मन्त्रालय वा विभाग वा निर्देशनालय सम्झनु पर्छ ।

(ङ) **"नगरपालिका"** भन्नाले तारकेश्वर नगरपालिकालाई सम्झनुपर्छ ।

(च) **"कार्यपालिका"** भन्नाले तारकेश्वर नगरपालिकाको नगरकार्यपालिकालाई सम्झनुपर्छ ।

(छ) **"अस्पताल"** भन्नाले स्वास्थ्य सेवा प्रदान गर्ने उद्देश्यले प्रचलित कानून बमोजिम संस्थापितसरकारी अस्पताल, निजी अस्पताल, नर्सिङ्ग होम, सामदायिक अस्पताल, गैरसरकारी अस्पताल वासहकारी अस्पताल सम्झनुपर्छ ।

(ज) **"आयुर्वेद अस्पताल"** भन्नाले आयर्वेद चिकित्सा पद्धतिमा आधारित भइ स्वास्थ्य सेवा प्रदान गर्ने स्वास्थ्य संस्था सम्झनु पर्छ र सो शब्दले आयुर्वेद चिकित्सा पद्धतिबाट उपचार गर्ने गरी सञ्चालनगरिएका नर्सिङ होम, पोली क्लिनिक, पञ्चकर्म अस्पताल समेतलाई जनाउँछ ।

(झ) **"गैरसरकारी अस्पताल"** भन्नाले मनाफारहित उद्देश्यले स्वास्थ्य सेवा प्रदान गर्ने प्रयोजनका लागि प्रचलित कानून बमोजिम दर्ता भई स्वास्थ्य सेवा संञ्चालन गर्ने अनुमति प्राप्त अस्पताल सम्झनुपर्छ ।

(ञ) **"डाइग्नोस्टीक सेन्टर"** भन्नाले निदानात्मक सेवाहरु जस्तैः प्रयोगशाला सेवा, रेडियो इमेजिङ जस्ता सेवाहरु प्रदान गर्ने कानून बमोजिम दर्ता भइ स्वास्थ्य सेवा सञ्चालन गर्ने संस्थालाई सम्झनु पर्छ ।

(ट) **"निजी अस्पताल वा नर्सिङ्गहोम"** भन्नाले स्वास्थ्य सेवा प्रदान गर्ने उद्दश्यले प्रचलित कम्पनी कानून बमोजिम स्थापना भई अनुमति प्रदान गर्ने निकायबाट स्वास्थ्य सेवा संञ्चालन गर्ने अनुमति प्राप्त निजी अस्पताल वा नसिङ्गहोम सम्झनु पर्छ ।

(ठ) **"पोली क्लिनिक"** भन्नाले प्रचलित कानून बमोजिमदर्ता भइ एक संस्थाबाट कम्तिमा पाँच वटासेवा जस्तै बहिरङ्ग सेवा, प्रयोगशाला, रेडियो इमजिङ्ग, फिजियोथेरापी, परिवार नियोजन, खोपसेवा आदि जस्ता बहुसेवा उपलब्ध गराउने संस्थालाई सम्झनु पर्छ ।

(ड) **"दन्त सेवा क्लिनिक"** भन्नाले दाँत सम्बन्धी रोगको उपचार गर्ने, आवश्यक परामर्श दिने, दाँत निकाल्ने, दाँत भर्ने, दाँत राख्ने आदि सम्बन्धी सेवा दिने उद्धेश्यले संचालित संस्थालाई सम्झनुपर्छ ।

(ढ) **"फार्मेसी/औषधि पसल"** भन्नाले प्रचलित कानून बमोजिम दर्ता भई औषधी बिक्रि वितरण गर्ने, थोक तथा खुद्रा सस्थालाई सम्झनुपर्छ ।

(ण) **"चस्मा पसल वा आँखा क्लिनिक"** भन्नाले प्रचलित कानून बमोजिम स्थापना भई आँखाको सामान्य उपचार गर्ने र चस्मा बिक्रि गर्ने क्लिनिकलाई सम्झनुपर्छ ।

(त) **"घरमै दिने स्वास्थ्य सेवा"** (Home Base Care) भन्नाले बिरामीहरुका लागि निजहरुको घरमा गई आवश्यक स्वास्थ्य सेवा उपलब्ध गराउने प्रयोजनको लागि यसै कार्यविधि वा प्रचलित कानून बमोजिम दर्ता तथा अनुमति प्राप्त सस्था सम्झनुपर्छ ।

(थ) **"पोषण केन्द्र"**(Dietix Centre) भन्नाले पोषण सम्बन्धी स्वास्थ्य सेवा प्रदान गर्ने प्रयोजनको लागि यसै कार्यविधि वा प्रचलित कानून बमोजिम दर्ता तथा अनुमति प्राप्त संस्था सम्झनुपर्छ ।

(द) **"हस्पिस तथा प्यालिएटिभ सेवा"**(Hospice and Palliative care) भन्नाले उपचारबाट निको नहुने रोग लागि कठिन स्वास्थ्य स्थितिमा पुगेका व्यक्तिहरुलाई स्वास्थ्य सेवा उपलब्ध गराउने प्रयोजनको लागि यसै कार्यविधि वा प्रचलित कानून बमोजिम दर्ता तथा अनुमति प्राप्त संस्था सम्झनुपर्छ ।

(ध) **"कन्सल्टेन्ट"** भन्नाले सम्बन्धित विषयमा मान्यता प्राप्त शिक्षण संस्थाबाट स्नातकोत्तर उपाधि डिग्री वा डिप्लेमा प्राप्त गरेका वा तोकिए बमोजिमका विशेषज्ञ

तालीम प्राप्त गरी सम्बन्धित काउन्सिलमा दर्ता भएका विशेषज्ञ चिकित्सक सम्झनु पर्दछ ।

(न) **"सरकारी अस्पताल"** भन्नाले नेपाल सरकारको पूर्ण वा आंशिक स्वामित्व रहेने गरी सार्वजानिक हितका लाथि स्थापना भएका वा हुने स्वास्थ्य सेवा अस्पताल सम्झनु पर्छ ।

स्पष्टीकरणः यस खण्डका प्रयोजनका लागि "आंशिक स्वामित्व" भन्नाले नेपाल सरकारको कम्तीमा एकाउन्न प्रतिशत लगानीलाई सम्झनु पर्दछ ।

(प) **"सहकारी अस्पताल"** भन्नाले सरकारी सिद्धान्त बमोजिम सदस्य समेतलाई स्वास्थ्य सेवा दिने उद्देश्यले सहकारी ऐन, २०७४ बमोजिम दर्ता भई अनुमति प्रदान गर्ने निकायबाट स्वास्थ्य सेवा सञ्चालन गर्न अनुमति प्राप्त अस्पताल सम्झनु पर्छ ।

(फ) **"सामुदायिक अस्पताल"** भन्नाले सम्बन्धित सरकारी निकायमा सस्था दर्ता भई सामुदायिक लगानी र व्यवस्थापनमा सञ्चालन हुने गरी मुनाफारहित उद्देश्य लिई अनुमति प्रदान गर्ने निकायबाट स्वास्थ्य सेवा सञ्चालन गर्न अनुमति प्राप्त अस्पताल सम्झनु पर्छ ।

(ब) **"स्वास्थ्य किलनिक"** भन्नाले कुनै पनि व्यक्तिलाई स्वास्थ्य सम्बन्धी जाँच गर्ने, उपचार सम्बन्धी आवश्यक परामर्श, एक स्थानबाट पाँचवटा भन्दा कम सेवा जस्तै बहिरङ्ग सेवा, प्रयोगशाला, रेडियो ईमेजिङ्ग, फिजियोशेरापी, खोप सेवा, परिवार नियोजन जस्ता सेवा उपलब्ध गराउनका लागि प्रचलित कानून बमोजिम दर्ता भएका सस्थालाई सम्झनु पर्छ र सो शब्दले निजी क्लिनिक, आयुर्वेद तथा वैकल्पिक चिकित्स सेवा समेतलाई जनाउँदछ ।

(भ) **"स्वास्थ्य सस्था"** भन्नाले प्रचलित कानून बमोजिम दर्ता भई अनुमति प्रदान गर्ने निकायबाट सेवा सञ्चालन गर्न अनुमति प्राप्त अस्पताल, पोली क्लिनिक, स्वास्थ्य क्लिनिक, प्रयोगशाला जस्ता सेवाहरु सञ्चालन गर्ने सस्था सम्झनु पर्छ र सो शब्दले आयुर्वेद अस्पताल समेतलाई जनाउँछ ।

(म) **"भवन संहिता"** भन्नाले नेपाल सरकारबाट स्वीकृत राष्ट्रिय भवन संहिता सम्झनु पर्छ ।

(य) **"भवन निमार्ण मापदण्ड"** भन्नाले तारकेश्वर न.पा भवन निमार्ण सम्बन्धी मापदण्ड सम्झनु पर्छ र सो शब्दले स्वास्थ्य सम्बन्धी भवनको लागि छुट्टै मापदण्ड नभएको स्थानको हकमा अनुसूची २ मा उल्लेखित भवन निर्माण मापदण्ड समेतलाई जनाउँछ ।

परिच्छेद-२

स्वास्थ्य सेवा सञ्चालन अनुमति प्रक्रिया

३. **स्वास्थ्य सेवा सञ्चालन गर्ने अनुमति प्रदान गर्ने निकायहरु** : देहाय बमोजिमका स्वास्थ्य संस्थाको स्थापना, सेवा विस्तार, स्तरोन्नति गर्ने प्रयोजनका लागि नगरपालिकाले अनुमति दिन सक्नेछः-

(क) स्वास्थ्य क्लिनिक, डाइग्नेष्टिक सेन्टर, पोलीक्लिनिक, पोषण केन्द्र, घरमै दिइने स्वास्थ्य सेवा, Pillactive care तथा पच्चीस शैया सम्मका जनरल अस्पतालका लागि कार्यपालिकाको निणर्य अनुसार नगरपालिकाले ।

(ख) आयुर्वेद तथा अन्य वैकल्पिक चिकित्सासँग सम्बन्धित स्वास्थ्य संस्थाहरुका हकमा दश शैया सम्मका अस्पतालका लागि कार्यपालिकाको निणर्य अनुसार नगरपालिकाले ।

(ग) पच्चिस शैया देखि माथिका अस्पतालहरु र विशेषज्ञ अस्पताल स्थापना, संचालन स्वीकृती तथा स्तरोन्नती गर्नका लागि कार्यपालिकाको निर्णयानुसार नगरपालिकाको सिफारिसमा प्रादेशिक स्वास्थ्य संरचना वा मन्त्रालयबाट ।

(घ) नगरपालिकामा स्वास्थ्य संस्था दर्ता वा स्तरोन्नती भए पछि सोको विवरण तोकिएको ढाँचामा प्रादेशिक स्वास्थ्य संरचनालाई र संघिय स्वास्थ्य मन्त्रालयलाई दिनुपर्नेछ ।

(ङ) औषधि पसल वा फार्मेसीको हकमा नगरपालिकाबाट सिफारिस लिएर मात्र औषधि व्यवस्था विभागमा दर्ता वा नविकरण गर्नुपर्छ ।

४. **पूर्वाधार निर्माण मनसाय पत्रका लागि निवेदन दिनु पर्ने** : (१) यस निर्देशिका बमोजिम स्वास्थ्य संस्थाकोस्थापना, संचालन, स्वास्थ्य सेवा विस्तार वा स्तरोन्नति गरी स्वास्थ्य सेवा संञ्चालन गर्ने इच्छुक स्वास्थ्य संस्थाले आवश्यक पूर्वाधार निर्माण गर्ने प्रयोजनका लागि अनुसची ३बमोजिमको ढाँचामा मनसाय पत्रका लागिनिवेदन दिनुपर्नेछ ।

(२) उपदफा (१) बमोजिम निवेदन प्राप्त हुन आएमा अनुमति प्रदान गर्ने निकायले निवेदन प्राप्त भएका पन्ध्रकार्यदिन भित्र देहायका विवरणहरु परीक्षण गर्ने प्रयोजनका लागि अनुगमन समिति खटाउनसक्नेछः-

(क) प्रस्तावित स्वास्थ्य संस्थाको व्यवसायिक कार्ययोजना,

(ख) प्रस्तावित स्वास्थ्य संस्था रहने स्थानको उपयुक्तता र जग्गाको पर्याप्तता,

(ग) प्रारम्भिक वातवारणीय परीक्षण वा वातावरणीय प्रभाव मल्यांङ्कन प्रतिवेदन,

(घ) प्रस्तावित स्वास्थ्य संस्थाले सेवा पऱ्योउने क्षेत्र, सो क्षेत्रको जनसख्या/जनघनत्व,

(ङ) प्रस्तावित स्वास्थ्य संस्थाले सेवा पुऱ्योउने क्षेत्रमा अन्य अस्पतालहरुको अवस्थिति रप्रस्तावित अस्पतालले पुऱ्योउन थप योगदान ।

(३) अनुगमन समितिले उपदफा (२) मा उल्लिखित विषयहरुको विश्लेषण गरी स्पष्ट राय सहितको प्रतिवेदन तीस कार्यदिनभित्र अनुमति प्रदान गर्ने निकाय समक्ष पेश गर्नु पर्नेछ ।

(४) उपदफा (३) बमोजिमको प्रतिवेदन प्राप्त भएपछि सो प्रतिवेदनका आधारमा पर्वाधार निर्माणका लागि अनुमति दिन उपयुक्त हुने देखिएमा प्रतिवेदन प्राप्त भएको मितिले पन्ध्र कार्यदिनभित्र अनुमतिप्रदानगर्ने निकायले बढीमा तीन वर्षसम्मकोसमयावधि दिई पूर्वाधार निर्माणको लागि निवेदकलाई मनसायपत्र (Letter of Intent) प्रदान गर्ने सक्नेछ ।

(५) उपदफा (४) बमोजिमका अवधिभित्र मनासिव कारण परी पूर्वाधार निर्माण गर्न नसकेका भनी समयावधि थपका लागि सम्बन्धित अस्पताल वा स्वास्थ्य संस्थाले अनुरोध गरेमा अनुमति प्रदान गर्ने निकायले त्यस्ता अस्पताललाई बढीमा दुई वर्षमा नबढ्ने गरी पूर्वाधार निर्माणको लागि समयावधि थप गर्न सक्नेछ ।

५. **संञ्चालन अनुमति दिन सकिने :** (१) दफा ४ बमोजिम पूर्वाधार निर्माण कार्य सम्पन्न भए पछि सो पूर्वाधार तयार भएको व्यहोरा सहित सम्बन्धित स्वास्थ्य संस्थाले सेवा संञ्चालन गर्ने आवश्यक कागजातहरु संलग्न गरीअनुसूची ४ बमोजिमको ढाँचामा अनुमति प्रदान गर्ने निकाय समक्ष निवेदन दिनसक्नेछ । तर स्वास्थ्य क्लिनिक, रेडियो इमेजिङ सेवा तथा पोलि क्लिनिक स्थापना तथा सञ्चालन अनुमतिका लागि अनुसूची ५ बमोजिमको ढाँचामा निवेदन दिन पर्नेछ ।

(२) उपदफा (१) बमोजिम निवेदन प्राप्त हुन आएमा अनुमति प्रदान गर्ने निकायले निवेदन प्राप्त गरेको मितिले सात दिन भित्र अनुगमन समिति खटाउन पर्नेछ ।

(३) उपदफा (२) बमोजिम खटिएको अनुगमन समितिले पन्ध्र कार्यदिनभित्र स्थलगत निरीक्षण गरी स्वास्थ्य सेवा सञ्चालन गर्ने अनुमति प्रदान गर्न उपयुक्त भए नभएको राय सहितको प्रतिवेदन अनुमति प्रदान गर्नेनिकाय समक्ष पेश गर्ने पर्नेछ ।

(४) उपदफा (३) बमोजिम अनुगमन समितिको प्रतिवेदनको आधार र यस निर्देशिकामा उल्लिखित अन्य मापदण्ड पुरा गरेका स्वास्थ्य संस्थालाई अनुमति प्रदान गर्ने निकायले तीन वर्षको लागि स्वास्थ्य सेवा सञ्चालन गर्ने अनुमति दिन सक्नेछ ।

(५) यस दफा बमोजिम स्वास्थ्य संस्थालाई स्वास्थ्य सेवा सञ्चालन गर्ने अनुमति दिने नदिने सम्बन्धमा उपदफा (३) बमोजिम अनुगमन समितिको प्रतिवेदन प्राप्त भए पश्चात कार्यपालिकाको बैठकमा पेश गरी बैठकबाट निर्णय भएको सात कार्यदिनभित्र सोको जानकारी सम्बन्धित संस्थालाई दिनु पर्नेछ ।

(६) यो निर्देशिका प्रारम्भ हुँदाका बखत संस्था दर्तागर्नेनिकायमा दर्ता भएका तर दफा ५ बमोजिम अनुमतिका लागि निवेदन नदिइ सञ्चालन गरिरहेका स्वास्थ्य संस्थाले अनुसूची ६ मा उल्लेख भए बमोजिमको दस्तुरको अतिरिक्त पाँच गुणा बढी दस्तुर लिई एक पटकका लागि निर्देशिका बमोजिमका प्रकृया पूरा गरी सञ्चालन अनुमति दिन सकिने छ ।

(७) यो निर्देशिका प्रारम्भ हुँदाका बखत संस्था दर्तागर्नेनिकायमा दर्ता भई अनुमतिका लागि निवेदन दिएका स्वास्थ्य संस्थाले अनुसूची ६ मा उल्लेख भए बमोजिमको दस्तुरको अतिरिक्त तीन गुणा बढी दस्तुर बुझएमा एक पटकका लागि निर्देशिका बमोजिमकोप्रकृया पुरा गरी सञ्चालन अनुमति दिनसकिनेछ ।

(८) उपदफा (२), (३) र (५) बमोजिमतोकिएको म्याद भित्र अनुमति प्रदान गर्नेनिकाय वा अनुगमन समितिलेकार्य सम्पन्न नगरेमा अनुमतिका लागि निवेदन दिने स्वास्थ्य संस्थाले एक तह माथिल्लो निकायमा उजुर गर्ने सक्ने छ । यसरी प्राप्त भएका उजुरी सम्बन्धमा सम्बन्धित माथिल्लो निकायले उपदफा (२), (३) र (५) मा तोकिएको म्यादमा नबढने गरी शीघ्र अनुगमनको व्यवस्था मिलाई सञ्चालन अनुमतिका व्यवस्था गरिदिन सक्नेछ ।

६. **थप सेवा विस्तार गर्ने वा शाखा स्थापना गर्ने अनुमति लिनुपर्ने :** स्वास्थ्य संस्थाले आफूले सेवा संञ्चालन गर्ने अनुमति पाएका सेवाको अतिरिक्त थप सेवा विस्तार गर्ने वा शाखा स्थापना गरी सेवासंञ्चालन गर्ने चाहेमा अनुमति प्रदान गर्ने निकायबाट यस निर्देशिका बमोजिमको प्रकृया पुरा गरी अनुमति प्राप्त गर्नु पर्नेछ ।

७. **पुन : अनुमति प्राप्त गर्ने निवेदन दिनु पर्ने** : (१) यो निर्देशिका प्रारम्भ हुँदाका बखत सञ्चालन स्वीकति लिएका स्वास्थ्य संस्थाले यस निर्देशिका बमोजिम तोकिएकोपूर्वाधार तथा मापदण्ड कार्यान्वयन प्रयोजनका लागि यो निर्देशिका प्रारम्भ भए पछि तोकिएको अवधिभित्र पूर्वाधार तयोरी योजना (भवन प्रबलीकरण वा नयाँ निर्माण योजना) सहित सम्बन्धित अनुमति प्रदान गर्नेनिकाय समक्ष निवेदनदिन पर्नेछ ।

(२) उपदफा (१) बमोजिम निवेदन प्राप्त हुन आएमा अनुमतिप्रदानगर्नेनिकायले त्यस्ता स्वास्थ्य संस्थालाई यस निर्देशिका बमोजिम तोकेका पूर्वाधार पुरा गर्नेको लागि तीन वर्ष र मापदण्डकायम गर्नेका लागि एक बर्षकोसमयावधि दिन सक्नेछ ।

(३) उपदफा (२) बमोजिम समया वधि थप भएका स्वास्थ्य संस्थाले प्रत्येक छ/छ महिनामा प्रगति प्रतिवेदन सम्बन्धित अनुमति प्रदान गर्ने निकाय समक्ष पेश गर्नु पर्नेछ ।

(४) प्रबलिकरण हुने अस्पताल वा नयाँनिर्माणगर्ने अनुमतिलिई साविकको भवनबाट सेवा दिइरहेका स्वास्थ्य संस्थाले निर्माण अवधि भरका लागि भवनका कारण वा अस्पतालको आजार उपकरणले हुनसक्ने दर्घटनाका लागि शैया क्षमता बराबरको संख्यामा प्रति व्यक्ति पचास हजार रुपैयाँ बराबरको सामहिक दर्घटना बीमाको व्यवस्था गर्नु पर्नेछ ।

(५) यस दफा बमोजिमकोप्रकृयापुरा गरेका स्वास्थ्य संस्थालाई दफा ५ बमोजिम स्वास्थ्य संस्था सञ्चालन गर्नेअनुमति प्रदान गरिनेछ ।

(६) यस दफा बमोजिम अनुमतिका लागि निवेदन नदिने, निवेदन दिए पनि अनुमति नपाउने वा निर्धारित अबधि भित्र पूर्वाधार वा मापदण्ड कायमनगर्ने स्वास्थ्य संस्थाकोअनुमति त्यस्तो अनुमति रद्द हुनेछ ।

८. **अनुमति दस्तुर बझाउन पर्ने** : स्वास्थ्य संस्थाको स्थापना, सेवा विस्तार वा स्तरोन्नति गर्ने अनुमति प्राप्त भएमा सम्बन्धित स्वास्थ्य संस्थाले अनुसूची ६ मा उल्लेख भए बमोजिमकोअनुमति दस्तुर अनुमति प्रदान गर्ने निकायलाई बझाउनु पर्नेछ ।

९. **नविकरण गराउन पर्ने** : (१) यस निर्देशिका बमोजिम स्वास्थ्य सेवा सञ्चालन गर्ने अनुमति प्राप्त स्वास्थ्य संस्थाले सेवा सञ्चालन अनुमतिको अवधि समाप्त हुने मिति भित्र अनुमति प्रदान गर्ने निकाय समक्ष नविकरणको लागि निवदेन दिनु पर्नेछ । अनुमति प्रदान गर्ने निकायले अनुमतिको अवधि समाप्त भएको मितिले तीन महिना भित्र आवश्यक जाँचबुझ गरि नविकरण गर्नुपर्नेछ ।

(२) उपदफा (१) बमोजिम निवेदन प्राप्त भएमा अनुमति प्रदान गर्ने निकायले अनुसूची ६ मा उल्लेख भए बमोजिमको दस्तुर लिइ तीन वर्षका लागि स्वास्थ्य संस्थालाई सेवा सञ्चालन अनुमति नविकरण गरिदिन सक्नेछ । तर यो निर्देशिका प्रारम्भ हुनु अघि स्वास्थ्य संस्था सञ्चालन गर्ने अनुमति पाएका स्वास्थ्य संस्थाको हकमा त्यस्ता स्वास्थ्य संस्थाले यस निर्देशिका बमोजिम तोकिएको मापदण्ड तथा पूर्वाधार कायम नगरेसम्म तीन बर्षमा नबढाई प्रत्येक एक बर्षका लागि अनुमति नविकरण गरि दिनसक्नेछ ।

(३) उपदफा (१) बमोजिमको अवधि भित्र मनासिब कारण परी निवेदन पेश गर्न नसकेको भनी कारण खलाई थप तीन महिनाभित्र निवेदन पेश गरेमा दोब्बर नविकरण दस्तुर लिई सम्बन्धित निकायले सेवा सञ्चालन अनुमति नविकरण गरि दिन सक्नेछ ।

(४) उपदफा (२) वा (३) बमोजिमको अवधि भित्र नविकरणका लागि निवेदन पेश नगर्ने स्वास्थ्य संस्थाको सेवा सञ्चालन अनुमतिपत्र स्वतः खारेज हनेछ र सोको जाकारी प्रादेशिक स्वास्थ्य संरचनामा समेत दिन पर्नेछ ।

(५) उपदफा (४) मा जुनसुकै कुरा उल्लेख गरिएको भएता पनि यो उपदफा प्रारम्भ हुँदाका बखतसम्म अनुमति नविकरण नगरेको स्वास्थ्य संस्थाले तोकिएको समयभित्र अनुमतिका लागि निवेदन दिएमा अनुसूची ६ मा उल्लेख भए बमोजिमको दस्तुरको अतिरिक्त पाँच गुणा बढी

नविकरण दस्तुर लिई एक पटकका लागि निर्देशिका बमोजिमको प्रकृया पुरा गरी त्यस्ता अनुमति नविकरण गरिदिन सकिनेछ ।

(६) फार्मेसी/औषधी पसलको हकमा व्यसाय दर्ता गर्नुपर्नेछ ।

१०. **गुणस्तर तथा मापदण्ड अनुगमन सम्बन्धी व्यवस्था** : (१) स्वास्थ्य संस्थाले आफूले प्रदान गरेको सेवाहरुको यस निर्देशिकामा उल्लिखित मापदण्ड बमोजिमका गुणस्तर भए नभएका सम्बन्धमा प्रत्येक बर्ष आफ्नो परिक्षण गरी अनुसूची ९ बमोजिमको ढाँचामा स्वःमुल्यांकन प्रतिवेदन आर्थिक वर्ष समाप्त भएको मितिले तीन महिना भित्र अनुमति प्रदान गर्ने निकाय समक्ष अनिवार्य रुपमा पेश गर्नुपर्नेछ । पेश भएको स्वःमूल्यांकनको प्रतिवेदनको आधारमा नगरपालिकाले कुनै पनि समयमा अस्पताल वा स्वास्थ्य संस्थाको अनुगमन गर्न सक्नेछ ।

(२) उपदफा (१) बमोजिम तोकिएको अवधि भित्र प्रतिवेदन पेश नगर्ने स्वास्थ्य संस्थालाई सो प्रतिवेदन पेश गर्न अनुमति प्रदान गने निकायले निर्देशन दिन सक्नेछ ।

(३) उपदफा (१) मा जनसुकै कुरा लेखिएका भएतापनि अनुमति प्रदान गर्ने निकाय, प्रादेशिक स्वास्थ्य संरचना र मन्त्रालयलले आवश्यकता अनुसार जोखिम, भौगालिक अवस्थिति, बिरामीको चाप, शल्यक्रियाको संख्या, वित्तीय लगानीको आधारमा नमना छनौट गरी स्वास्थ्य संस्थाले प्रदान गरेका सेवाका गुणस्तर तथा यस निर्देशिकाको मापदण्ड पुरा गरे नगरेको सम्बन्धमा निरीक्षण तथा अनुगमन गर्ने वा गराउन सक्नेछ ।

(४) यस निर्देशिकामा अन्यत्र जुनसुकै कुरा लेखिएको भए तापनि प्रादेशिक स्वास्थ्य संरचना तथा मन्त्रालयले जुनसुकै निकायबाट सेवा सञ्चालन अनुमति प्राप्त गरेका अस्पताल वा स्वास्थ्य संस्था र अनुमतिप्रदानगर्नेनिकायको समेत अनुगमन गर्ने सक्नेछ ।

(५) उपदफा (३) वा (४) बमोजिम नियमित वा आकस्मिक अनुगमन गर्दा तोकिएको गुणस्तर वा पूर्वाधार पूरा नगरी सेवा सञ्चालन गरेको पाईएमा त्यस्ता संस्थालाई तत्काल सुधारका लागि बढीमा तीन महिनाको म्याद दिइ सुधारको मौका दिन सकिनेछ ।

(६) यस दफा बमोजिम निरीक्षण तथा अनुगमनको क्रममा दिएको निर्देशन पालना नगर्ने, यस निर्देशिका बमोजिमको गुणस्तर तथा पूर्वाधार मापदण्ड पुरा नगर्ने वा गुणस्तर परीक्षणको वार्षिक प्रतिवेदन (स्वःमूल्यांकन) पेश नगर्ने स्वास्थ्य संस्थालाई सम्बन्धित अनुमति प्रदान गर्ने निकायले त्यस्ता स्वास्थ्य संस्थाले प्रदान गरि आएका सेवा पूर्ण वा आंशिकरुपमा तत्काल बन्द गर्ने आदेश दिन सक्नेछ ।

(७) उपदफा (६) बमोजिम स्वास्थ्य संस्थालाई कारबाही गर्नु पूर्व सम्बन्धित स्वास्थ्य संस्थालाई मनासिब माफिकको सफाइ पेश गर्ने मौका दिनुपर्नेछ ।

(८) यस निर्देशिकामा अन्यत्र जुनसुकै कुरा लेखिएको भए तापनि अन्य प्रचलित कानून बमोजिम गरिने अनुगमनलाई यो व्यवस्थाले सीमित गर्ने छैन ।

(९) स्वास्थ्य सेवा सञ्चालन सम्बन्धी अनुमति लिने प्रक्रिया प्रारम्भ नगरेको स्वास्थ्य संस्थामा कुनैपनि चिकत्सक, नर्स वा स्वास्थ्यकर्मीले क्लिनिकल प्राक्टिस गर्न पाउने छैन । कुनै चिकित्सक, नर्स वा स्वास्थ्यकर्मीले त्यस्ता संस्थामा क्लिनिकल प्राक्टिस गरेमा निजलाई कारवाहीका लागि सम्बन्धित परिषदमा लेखी पठाईनेछ ।

११. **निवेदन दिन सक्ने** : (१) दफा १० का उपदफा (७) बमोजिम दिएका आदेश वा अनुगमन समितिले यस निर्देशिका बमोजिम पेश गरेका अनुगमन प्रतिवेदन उपर चित्त नबझ्ने स्वास्थ्य संस्थाले त्यस्ता प्रतिवेदन पेश भएका मितिल १५ दिन भित्र चित्त नबझ्नुको स्पष्ट आधार र कारण सहित पुनराबलोकनका लागि प्रादेशिक स्वास्थ्य संरचना समक्ष निवेदन दिन सक्नेछ ।

(२) उपदफा (१) बमोजिम प्राप्त भएका निवेदन उपर अनुमति प्रदान गर्ने निकायको प्रतिकृया समेत लिइ प्रादेशिक स्वास्थ्य संरचनाले छानविन गरी यथाशीघ्र निर्णय गर्नेछ र सो सम्बन्धमा प्रादेशिक स्वास्थ्य संरचनाले गरेका निर्णय अन्तिम हनेछ ।

१२. **स्वास्थ्य संस्था गाभिइ सेवा सञ्चालन गर्न सक्ने** : स्वास्थ्य सेवालाई गुणस्तरीय, प्रभावकारी तथासुविधायुक्त बनाउन सञ्चालनमा रहेका एक भन्दा वढी स्वास्थ्य संस्थाहरु एक आपसमा गाभिइ सेवासञ्चालन गर्नचाहेमा सेवा सञ्चालन गर्नअनुमति प्रदान गर्नेनिकाय समक्ष त्यस्ता स्वास्थ्यसंस्थाहरुले संयुक्तरुपमा निवेदनदिन सक्नेछन ।

१३. **अनुमति खारेजी तथा कारवाही सम्बन्धी व्यवस्था :** (१) यस निर्देशिकामा अन्यत्र जुनसुकै कुरा लेखिएको भएता पनि अनुमति प्रदान गर्ने निकायले स्वास्थ्य सेवा सञ्चालन सम्बन्धी अनुमति लिन वा अनुमति नविकरण गर्नका लागि एक पटकका लागि निश्चित समय अवधि दिई सार्वजनिक सूचना प्रकाशन गर्न सक्नेछ ।

(२) उपदफा (१) बमोजिमका अवधिभित्र स्वास्थ्य संस्था सञ्चालन सम्बन्धी अनुमति नलिने स्वास्थ्य संस्थाको र दफा ९ का उपदफा (५) बमोजिमका अवधि भित्र अनुमति नविकरण नगर्ने स्वास्थ्य संस्थाको अनुमति स्वतः खारेज हुनेछ ।

परिच्छेद-३

स्वास्थ्य सेवा सञ्चालन तथा गुणस्तर सम्बन्धी व्यवस्था

१४. **स्वास्थ्य सेवा सञ्चालन** : (१) यस निर्देशिका बमोजिम अनुमति नलिइ कसैल पनि स्वास्थ्य सेवा सञ्चालन गर्न हदैन ।

(२) कसैल यस निर्देशिका बमोजिम अनुमति नलिइ स्वास्थ्य सेवा सञ्चालन गरेका पाइएमा सो कार्य रोक्न तथा त्यस्तो स्वास्थ्य संस्था आवश्यक कानूनी कारवाहीका लागि गह मन्त्रालय मार्फत वा सो भै सम्बन्धित जिल्ला प्रशासन कार्यालयमा लेखी पठाउनेछ र त्यस्ता संस्थाको सञ्चालक भविष्यमा स्वास्थ्य संस्था सञ्चालन अनुमति प्रदान नगर्ने गरी अभिलेख समेत राखिनेछ ।

(३) स्वास्थ्य संस्थाले आफनो उद्दश्य र क्षमता अनुसार अनुमति प्रदान गर्ने निकायबाट अनुमति लिइ देहायका सेवाका समुचित व्यवस्था गरी स्वास्थ्य सेवा सञ्चालन गर्न सक्नेछ :-

(क) आकस्मिक सेवा,

(ख) बहिरंग सेवा,

(ग) अन्तरंग सेवा,

(घ) निदानात्मक सेवा (प्रयोगशाला, रेडियो इमजिङ आदि),

(ङ) शल्यक्रिया सेवा,

(च) सघन उपचार सेवा,

(छ) प्रबर्द्धनात्मक तथा प्रतिरोधात्मक सेवा,

(ज) विशषज्ञ सेवा,

(झ) फार्मेसी सेवा,

(ञ) रक्त सञ्चार सेवा,

(ट) फिजियोथेरापी सेवा,

(ठ) शवगृह व्यवस्था,

(ङ) अस्पताल व्यवस्थापन,

(ढ) वातावरण व्यवस्थापन,

(ण) स्वास्थ्य संस्थाबाट निष्काशित फोहरमैला व्यवस्थापन,

(त) पोषण गृह,

(थ) घरमा आधारित (Home Based) स्वास्थ्य सेवा,

(द) सुरक्षित गर्भपतन सेवा ।

१५. **गुणस्तर सनिश्चितता सम्बन्धी मापदण्ड** : स्वास्थ्य संस्थाले दफा ३ बमोजिमका स्वास्थ्य सेवा सञ्चालन गर्दा देहायका गुणस्तरको सनिश्चितता गर्नुका साथै देहायका उल्लिखित मापदण्डहरुको समेत पालना गरेका हुनु पर्नेछ :-

(क) बहिरंग विभागमा आउने बिरामीको चापको आधारमा बिरामी दर्ता,विशेषज्ञ परामर्श, निदानात्मक सेवाहरु र औषधि कक्षमा छिटो छरितो सेवा दिने व्यवस्था मिलाउनु पर्नेछ ।

(ख) स्वास्थ्य संस्थामा नेपाल सरकारले निर्धारण गरेका मापदण्ड बमोजिम संक्रमण नियन्त्रण (Infection Prevention) को व्यवस्था हुनु पर्नेछ सोको नियमित र प्रभावकारी अनुगमन गर्नुपर्नेछ ।

(ग) स्वास्थ्य संस्थाले विभिन्न ईकार्यबाट प्रदान गर्ने स्वास्थ्य सेवाहरु स्तरीय रुपमा सञ्चालन गर्ने कार्य संञ्चालन निर्देशिका (Standard Operating Manual)तयार गरी लागु गर्नु पर्नेछ ।

(घ) स्वास्थ्य संस्थाले बहिरङ्ग सेवा प्रदानगर्ने चिकित्सकहरु उपलब्ध हुने समय तालिका (दिन र बारखुल्ने गरी) सवैले दख्ने ठाँउमा राखिएकोहुनुपर्नेछ।

(ङ) स्वास्थ्य संस्थाले उपलब्ध गराउने भनिएका विशेषज्ञ सेवा सम्बन्धित बिशेषज्ञ चिकित्सकबाट प्रदानगर्ने व्यवस्था मिलाउनु पर्नेछ ।

(च) बिरामीले आफूले सेवा लिन चाहेका चिकित्सकबाट सेवा लिन पाउने व्यवस्था सुनिश्चित गर्नुपर्नेछ ।

(छ) बिरामी वा बिरामीको रखदेख गर्ने व्यक्तिलाई रोग र उपचार पद्धतिबारे स्पष्ट जानकारी दिने व्यवस्था हुनुपर्नेछ ।

(ज) अस्पताल तथा स्वास्थ्य संस्था परिसर तथा सेवा दिने कक्षहरु नियमित रुपमा सफा सुग्घर राखिएको हुनुपर्नेछ।

(झ) सवैल दख्ने स्थानमा उजुरी पेटिका राखिएको हुनुपर्नेछ ।

(ञ) जनगुनासो व्यवस्थापनका लागि गुनासो सन्ने अधिकारी तोकी जनगुनासो तथा पर्नआएका उजरी समाधान गर्ने व्यवस्था मिलाएको हुनुपर्नेछ । साथै समाधान हुन नसक्ने भएमा सो को कारण सम्बन्धित व्यक्तिलाई जानकारी गराउनुपर्नेछ।

(ट) बिरामीले संस्थाबाट सेवा प्राप्त गर्न लाग्ने शुल्क, प्रकृया तथा अवधि समेत खुलाएको बिरामी बडापत्र (Patient Chart)अस्पतालमा अनुसूची ७ अनुसारको ढाँचामा तयार गरी सबैले दख्ने गरी राख्नु पर्नेछ र सोही अनुरुप सेवाका सुनिश्चितता गर्नुपर्नेछ ।

(ठ) अस्पतालमा आउने बिरामीलाई आवश्यक पर्ने जानकारी गराउन सोधपुछ वा सहायता कक्षको व्यवस्था गरी सेवा ग्राहीलाई आवश्यक जानकारी दिने व्यवस्था गरेका हुनुपर्नेछ।

(ड) सेवा प्रदायक चिकित्सक तथा स्वास्थ्यकर्मीहरुको सुरक्षाका लागि विभिन्न सरुवा रोग विरुद्धका खोप तथा व्यक्तिगत सरक्षा व्यवस्था गरेका हुनुपर्नेछ ।

(ढ) हरेक स्वास्थ्य संस्थामा कार्यरत कर्मचारीहरुका सेवा शर्त सम्बन्धी विनियम बनाएको हुनुपर्नेछ ।

(ण) स्वास्थ्य संस्थाले नेपाल सरकारबाट सञ्चालित सेवा वा कार्यक्रम सञ्चालन गर्दा नेपाल सरकारले तोकेका प्रोटोकल/मापदण्ड/निर्देशिका अनिवार्य रुपमा पालना गरेको हुनुपर्नेछ ।

(त) अस्पतालले चाबीसै घण्टा चिकित्सक तथा दक्ष स्वास्थ्यकर्मीबाट आकस्मिक सेवा दिएको हुन पर्नेछ ।

(थ) अस्पतालमा रहेको आकस्मिक शैया क्षमताका आधारमा चिकित्सक तथा अन्य स्वास्थ्यकर्मीको व्यवस्था गरेको हुनु पर्नेछ र सो को विवरण अनुसुची ८ बमोजिमको ढाँचामा सबैलेदेख्ने ठाँउमा राख्नुपर्नेछ ।

(द) आकस्मिक विभागवाट बिरामी भर्नागर्ने, रिफर गर्ने, बिरामीका रेफरल प्रकृया र बिरामी सार्ने पद्धति स्पष्ट परिभाषित भएको हुनुपर्नेछ र सो को व्यवहोरा बमोजिमको ढाँचामा सबैले देख्ने ठाँउमा राख्नु पर्नेछ ।

(ध) अस्पतालमा उपचारका लागि आउने विपन्न, असहाय, बेवारिसे बिरामीका लागि कुल शैयाको दश प्रतिशत शैया छुटयाइ निःशल्क उपचार अनिवार्य रुपमा उपलब्ध गराउनु पर्नेछ ।

(न) खण्ड (ध) बमोजिम उपलब्ध गराएको उपचार सेवाका अभिलेख राखी सो को प्रतिवेदन सम्बन्धित पालिकाको कार्यालयमा नियमित रुपमा पठाउनु पर्नेछ ।

(प) अस्पतालहरुमा ज्येष्ठ नागरिकहरुलाई विशष किसिमका सविधाको व्यवस्था हुनुपर्ने र आवश्यक मात्रामा शैया छटयाउनु पर्नेछ ।

(फ) स्वास्थ्यसंस्था सञ्चालन गरिने भवन र अन्य पूर्वाधार भवन संहिता र सम्बन्धित क्षेत्रको भवन निर्माण सम्बन्धी मापदण्ड अनुरुप हुनुपर्नेछ ।

(ब) अस्पतालले विपद व्यवस्थापनको कार्ययोजना बनाएको हुनुपर्नेछ । सो कार्यका लागि सम्पर्क व्यक्ति तोकी सो को जानकारी सम्बन्धित पालिकाको कार्यालय र जिल्ला समन्वय समितिमा दिनुपर्नेछ ।

(भ) अस्पतालले सूचना अधिकारी तोक्न पर्नेछ ।

परिच्छेद-४

अस्पतालको पूर्वाधार सम्बन्धी मापदण्ड

१६. **अस्पतालको पूर्वाधार सम्बन्धी मापदण्ड** : (१) अस्पतालले सेवा सञ्चालन गर्दा देहाय बमोजिमको पूर्वाधार सम्बन्धी मापदण्ड पूरा गरेको हुनुपर्नेछः-

(क) अस्पताल रहने स्थान धुँवा, धुलो ध्वनि, जल तथा जमिन प्रदूषणबाट मुक्त भएको,

(ख) अस्पताल रहने क्षेत्र र हाताभित्र उपयक्त सुरक्षाको व्यवस्था भएको

(ग) अस्पताल स्थापना हुने स्थानमा सडक यातायातको पहुँच भएको,

(घ) पानी, बिजुली र सञ्चार सुविधा उपलब्ध भएको,

(ङ) सवारी साधन पार्किङका लागि पर्याप्त व्यवस्था भएको,

(च) अस्पताल परिसरमा स्वस्थ वातावरणका लागि वृक्षारोपण तथा बगैंचाको व्यवस्था भएको,

(छ) जोखिमपूर्ण फोहर व्यवस्थापनका लागि उपयुक्त प्रविधिको व्यवस्था गर्नुका साथै फोहरमैला व्यवस्थापन ऐन र फोहरमैला व्यवस्थापन नियमावली बमोजिम फोहर व्यवस्थापनका लागि आवश्यक पूर्वाधार व्यवस्था मिलाएको ।

(२) अस्पतालले आकस्मिक सेवा सञ्चालनका लागि देहाय बमोजिमको पूवार्धार सम्बन्धी मापदण्ड पूरा गरको हुनुपर्नेछ :-

(क) कुल शैया क्षमताको कम्तिमा दश प्रतिशतका दरले आकस्मिक कक्षमा शैयाहरू उपलब्ध हुनु पनर्छे । आकस्मिक सेवाका लागि छुटयाएको शैयालाई देहाय अनुरुप वर्गीकरण गरी सेवा दिने व्यवस्था मिलाउनु पर्नेछ ।

(१) Red (R) = अति सिकिस्त बिरामीको सेवा दिने शैया बराबर एक प्रतिशत ।

(२) Yellow (Y) = सिकिस्त बिरामीको सेवा दिने शैया बराबर दुई प्रतिशत ।

(३) Green (G) = सामान्य बिरामीको सेवा दिने शैया बराबर तीन प्रतिशत ।

(४) Black (B) = मृत्यु भईसको बिरामीलाई राख्ने शैया बराबर एक प्रतिशत ।

(५) Observation Room/Bedबराबर तीन प्रतिशत ।

दश प्रतिशतभन्दा बढी शैया छटुयाएको सन्र्दभमा माथि उल्लेख भएका वर्गीकरणको अनुपातमा शैयाको बाँडफाँड हुनपुर्नेछ ।

(ख) आकस्मिक कक्ष सञ्चालन गर्दा अल्ट्रासाउण्ड, एक्सरे इर्मेजिङ सेवा प्रयोगशाला,ओपी.डी., ओ.टी. तथा अन्य वार्डहरूमा समते सजिलै बिरामी ल्याउन लैजान सकिने (व्हिलचरे/ट्रली ,स्टेचर) गरी सञ्चालनमा ल्याएको हुनुपर्नेछ ।

(ग) आकस्मिक कक्षमा प्रतिक्षालय, शौचालय, ट्रायज (Triage Room) चेन्जिङ्ग रुम, Medico-legal Case जस्तै Rape victim आदिको लागि गोपनियता सुनिश्चित हुने कोठाको समेत व्यवस्था भएको हुनुपर्नेछ ।

(घ) चौबीसै घण्टा आकस्मिक सेवा दिने व्यवस्था मिलाएको हुनुपर्नेछ ।

(ङ) अस्पतालमा आकस्मिक सेवाका लागि दक्ष स्वास्थ्यकर्मी चौकीसै घण्टा र चिकित्सक अनकल(on call)मा उपलब्ध हुने व्यवस्था हुनुपर्नेछ ।

(च) आकस्मिक विभागवाट बिरामी भर्ना गर्न, रिफर गर्ने बिरामीको रेफरल प्रक्रिया तथा बिरामी सार्ने पद्धति स्पष्ट रुपमा परिभाषित रहेको हुनु पर्नेछ ।

(छ) प्रकोपजन्य रोगहरु, प्राकृतिक प्रकोप जस्ता पक्षहरुलाई विचार गरी आकस्मिक उपचार सेवाको लागि सस्थाले विपत् व्यवस्थापन याजे ना बनाएको हुनु पर्नेछ ।

(ज) आकस्मिक सेवामा काम गर्ने जनशक्ति कम्तिमा Basic Life Support (BLS)/PrimaryTrauma Care (PTC)/Advance Cardiac Life Support (ACLS)/ Advance Trauma LifeSupport (ATLS)आदि सम्बन्धी तालिम लिएको हनुपर्नेछ ।

(३) बहिरगं विभागका लागि देहाय बमोजिमको पूर्वाधार सम्बन्धी मापदण्ड पूरा गरेको हुनुपर्नेछ :-

(क) अस्पतालबाट प्रदान हुनु प्रत्येक विशेषज्ञ सेवाका लागि ओ.पी.डी. कक्षको व्यवस्था मिलाएको हुनुपर्नेछ ।

(ख) अस्पतालका लागि सामान्यतया सामान्य चिकित्सा, बालरोग, सामान्य शल्यक्रिया, स्त्री तथा प्रसुति सेवा हुनुपर्ने तथा पूर्वाधार पूरा गरी हाडजोर्नी, नाक, कान,घाटी, छाला तथा यौन रोग , आँखा, दन्त सेवा जस्ता सेवाको लागि स्वेच्छिक रुपमा सञ्चालन गर्न सक्नेछ ।

(ग) उपलब्ध भएका चिकित्सकहरु मध्ये सेवाग्राहीले उपलब्ध भएसम्म रोजेको चिकित्सकसँग परीक्षण गर्न पाउने व्यवस्था भएको हुनुपर्नेछ ।

(४) अन्तरगं विभागका लागि देहाय बमोजिमको पूर्वाधार सम्बन्धी मापदण्ड पूरा गरेको हुनुपर्नेछः-

(क) अस्पतालमा शल्यक्रिया पश्चात पनि बिरामीको अवस्था स्थिर नभएसम्म उक्त शल्यक्रिया गर्ने समूह तथा सर्जन चिकित्सक र एनेस्थेसियोलोजिष्ट अस्पतालमा रहिरहनुपनर्छे र तत् पश्चात पनि सर्जरीको प्रकृति हेरी आवश्यक परेको खण्डमा तत्काल उपलब्ध हुने व्यवस्था मिलाउनुपर्नेछ ।

(ख) नसिङ्ग ड्यूटी स्टेशनबाट प्रत्येक बिरामीको प्रत्यक्ष निगरानी हुने व्यवस्था गर्नुपनर्छे । उक्त सुविधा नभएमा प्रत्येक बिरामीको शैयामा कल बेल राख्नु पर्नेछ ।

(५) एलाईड हेल्थ तथा निदानात्मक सेवाका लागि देहाय बमोजिमको पूवार्धार सम्बन्धी मापदण्ड पूरा गरेको हुनु पर्नेछः-

(क) प्रत्येक किसिमका परीक्षणको लागि राष्ट्रिय जनस्वास्थ्य प्रयोगशाला नीति अनरुपको प्रयोगशालाको व्यवस्था भएको हनपर्नेछ ।

(ख) रेडियो डाइग्नोसिस, अल्ट्रासाउण्ड, एक्सरे फिल्म लोडिङ, अनलोडिङ तथा प्रोसेसिङ लगायतका इमेजिङ सेवा कक्षहरू ओ.पी.डी., ओ.टी. तथा वार्डहरूलाई समते सजिलै बिरामी ल्याउन लैजान सकिने (व्हीलचेयर/ट्रली, स्टेचर) गरी संचालनमा ल्याएको हुनुपर्नेछ।

(ग) यस्ता सेवा प्रदान गरिने कोठाहरूमा प्रतिक्षालय,शौचालय, चेन्जिङ रुमको समेत व्यवस्था भएको हुनुपर्नेछ ।

(६) शल्यक्रिया गर्ने स्वास्थ्य संस्थामा सेवाको प्रकार हेरी पाँचदेखि दश प्रतिशत सघन उपचार सेवाका High dependency Unit र आई.सि.यु.शैयाहरु रहनुपर्नेछ ।

(७) अस्पतालमा पोषण, खोप, आमा र वच्चाको स्वास्थ्य, परिवार नियोजन जस्ता सेवाहरुको नेपाल सरकारको नीति बमोजिम प्रवर्द्धनात्मक तथा प्रतिरोधात्मक सेवा उपलब्ध हुनुपर्नेछ ।

(८) अस्पतालमा कम्तीमा बच्चा तथा आमाको लागि विशेषज्ञ सेवा र विशेषज्ञ अस्पतालमा सो अस्पतालको प्रकृति अनुसारको विशेषज्ञ सेवा उपलब्ध गराउनु पर्नेछ ।

(९) औषधी पसल (Pharmacy) का लागि दहेाय बमोजिमको पूर्वाधार मापदण्ड पूरा गरेको हुनुपर्नेछः-

(क) अस्पताल हाताभित्र औषधी पसलको व्यवस्था अस्पताल फार्मेसी सेवा निर्देशिका, २०७० बमोजिम गर्नुपर्नेछ,

(ख) चौबिसै घण्टा फार्मेसी सञ्चालनका लागि फार्मेसी विषय अध्ययन गरेको दक्ष जनशक्तिको व्यवस्था हुनुपर्नेछ ।

(ग) फार्मेसी कक्षमा औषधीको गुणस्तरमा ह्रास नहुने गरी सुरक्षित भण्डारण गर्ने व्यवस्था मिलाउनुपर्ने साथै ताप संवेदनशील औषधी तथा भ्याक्सिनको भण्डारण तोकीएको तापक्रममा भण्डारण हुनुपर्नेछ ।

(घ) उपचारमा प्रयोग गरिने लागू औषधीहरु (Narcotic drugs) लागू औषधी (नियन्त्रण) ऐन बमोजिम स्वास्थ्य संस्थाले चिकित्सकको लिखित प्रेस्क्रीप्सन अनुसार मात्र वितरण गर्ने व्यवस्था मिलाएको हुनुपर्नेछ । साथै औषधीको आम्दानी तथा वितरणको अभिलेख राख्नुपर्नेछ ।

(ङ) म्याद नाघेका औषधीहरु नियमित रुपमा नेपाल स्वास्थ्य अनुसन्धान परिषदको Hospital Waste Management Guideline मा उल्लेख भएकोमा सोही बमोजिम र नभएको खण्डमा विश्व स्वास्थ्य संगठनको निर्देशिका बमोजिमको विधि अपनाई नष्ट गर्नुपर्नेछ ।

(च) आकस्मिक सेवाका लागि चाहिने आवश्यक औषाधीहरु चौबिसै घण्टा उपलब्ध हुने व्यवस्था हुनुपनर्छे ।

(छ) अस्पतालले बाह्य व्यक्ति वा संस्थालाई फार्मेसी सेवा संचालन गर्न दिएको अवस्थामा सो व्यक्ति वा संस्थाले पनि अस्पतालले पालना गर्नुपर्ने माथि उल्लेख भएका सम्पूर्ण शर्तहरु अनिवार्य रुपमा पालना गर्ने व्यवस्था मिलाएको हुनुपनर्छे ।

(ज) औषधीको खुद्रा मूल्यमा छुटको व्यवस्था भएमा सबैले देख्ने गरी सूचना टाँस गर्नुपर्नेछ ।

(झ) भवन सहितामा उल्लेखित मापदण्ड अनुरुप औषधी पसल सञ्चालन हुने भवन निर्माण भएको हुनुपर्नेछ ।

(१०) रक्तसञ्चार सेवा (Blood Bank) का लागि देहाय बमोजिमको पूर्वाधार सम्बन्धी मापदण्ड पूरा गरेको हुनुपर्नेछः-

(क) अस्पताल हातामा ब्लड बकैंको व्यवस्था भएको हुनुपनर्छे । सो नभएमा बिरामीको लागि आवश्यक पने ब्लड उपलब्ध हुने गरी व्यवस्था मिलाइएको हुनुपर्नेछ ।

(ख) व्लड बकैंको सम्बन्धमा राष्ट्रिय जनस्वास्थ्य प्रयोगशाला नीति अनुरुपको व्यवस्था भएको हुनुपर्नेछ ।

(११) अस्पतालमा रहको बिरामी तथा अन्य सेवाग्राहीलाई असहज नहुनेगरी अलग्ग चिस्यान कक्ष वा शवगृहको व्यवस्था भएको हुनुपर्नेछ

(१२) अस्पताल व्यवस्थापन (Hospital Management) का लागि देहाय बमोजिमको पूर्वाधार सम्बन्धी मापदण्ड पूरा गरेको हुनुपर्नेछ :-

(क) <u>सोधपुछ तथा गुनासो सुनुवाई कक्ष</u> :

(१) सेवाग्राहीहरूको सुविधाको लागि आवश्यक कमर्चारी सहितको सोधपूछ कक्षको व्यवस्था हुनुपर्नेछ ।

(२) अस्पतालले प्रदान गर्ने सेवाका विषयमा सेवाग्राहीको गुनासो सुनुवाई गर्ने उचित प्रवन्ध मिलाइएको हुनुपर्नेछ ।

(ख) <u>सूचना संप्रेषण</u> :

(१) अस्पतालभित्र प्रभावकारी सूचना सम्प्रेषणका लागि आन्तरिक टेलिफोन कल (Intercom) को व्यवस्थाका साथै आवश्यक आधुनिक संयन्त्रको समुचित प्रयोग हुनुपर्नेछ ।

(२) अस्पतालहरुमा सार्वजनिक संचार सेवाको व्यवस्था हुनुपर्नेछ ।

(३) प्रहरी, एम्बुलेन्स, दमकल जस्ता सेवा लगायतका आकस्मिक सेवाका टेलिफोन नम्बरहरु स्पष्ट देखिने गरी राख्नुपनर्छे ।

(ग) <u>पानी वितरण</u> :

(१) अस्पतालमा बिरामी र अन्य व्यक्तिहरुका लागि चौबीसै घण्टा शुद्ध पानी विश्व स्वास्थ्य संघले तोके अनुरुपको आपूर्ति हुनुपर्नेछ ।

(२) अस्पताल द्वारा वितरण हुने पानीको गुणस्तर परीक्षण ४/४ महिनामा गराई अभिलेख राखिएको हुनुपर्नेछ । बहिरगं , नसिर्ङ्ग कक्ष, अन्तरगं , अपरशेन थिएटर र आपतकालीन कक्षहरुमा पानी व्यवस्था हुनुपर्नेछ ।

(घ) **<u>विद्युत आपूर्ति</u> :** अस्पताल क्षेत्रभित्र र सबै विभागहरूमा चौबीसै घण्टा विद्युत आपूर्ति हुने व्यवस्था मिलाएको हुनुपर्नेछ । साथै लोड सेडिङको समयमा विद्युत आपूर्ति गर्न अटोमेटिक ब्याक अप सिष्टम स्थापना गरेको हुनुपनर्छे ।

(ङ) **<u>सरसफाई तथा शौचालय व्यवस्था</u>** : अस्पताल र अस्पतालको परिसर सधै सफा राख्नुपर्नेछ ।

(१) अस्पतालमा देहाय बमोजिमको सेवा दिइने कक्ष वा क्लिनिकमा शौचालयको व्यवस्था हनुपर्नेछ :-

(क) आकस्मिक कक्ष

(ख) लेवर रुम

(ग) प्याथालोजी सेवा

(घ) बहिरगं विभाग (आवश्यकता अनुसार महिला र पुरुषका लागि अलग अलग)

(ङ) प्रति ६ बेडको जनरल सेवामा एक

(च) महिला तथा अपाङगता भएकाको लागि अलगै व्यवस्था

(छ) क्याविन तथा डबल रुमका लागि (एटेच भएको)

(ज) डाक्टर तथा स्टाफका लागि (आवश्यकता अनुसार)

(२) अस्पताल हाताभित्र सेवाग्राही तथा सेवा प्रदायकका लागि पर्याप्त पानी र साबनु सहितको शौचालयको व्यवस्था हुनु पर्नेछ ।

(३) शौचालय सधै सफा राख्ने व्यवस्था गरेको हुनुपर्नेछ ।

(च) **<u>ममर्त सम्भार व्यवस्था</u> :**

(क) अस्पतालले प्रयोग गर्ने उपकरण तथा औजारहरू समयमा नै मर्मतको व्यवस्था हुनुपनर्छे । साथै ठूला र गम्भीर प्रकृतिका औजार उपकरणहरुको कम्पनीले निर्दिष्ट गरेको मर्मत अवधि अनुसार मर्मत सम्भार कार्ययोजना बनाई सोही अनुसार मर्मत गरेको हुनुपर्नेछ ।

(ख) अस्पतालको भवन, सवारी साधन, मेसिनरी औजार, यन्त्र, उपकरण, विद्युतीय उपकरण र अन्य विद्युतीय उपकरणहरूको नियमित मर्मत संभार गर्ने व्यवस्था मिलाएको हुनुपर्नेछ ।

(छ) **बिरामी कुरुवालाई सुविधा** : अस्पतालको वार्ड तथा अन्य उपचार दिने स्थानमा आवश्यकता अनुसार बिरामीको साथमा रहने एक जना कुरुवालाई बस्न सक्ने प्रवन्ध हुनुपर्नेछ ।

(ज) **क्यान्टिन सुविधा** : स्वास्थ्य सस्था हाताभित्र खाना पकाउने (Kitchen) र खाना खाने (Dining) अलग-अलग ठाँउ सहितको सफा र सुविधायुक्त क्यान्टिनको व्यवस्था भएको हुनुपर्नेछ ।

(झ) **लण्ड्री व्यवस्था** :

(क) अस्पतालमा प्रयोग हुने एप्रोन, पन्जा, टोपी, जुत्ता, तन्ना, तकिया,खोल, रुमाल जस्ता लुगा कपडा धुनको लागि लण्ड्रीको व्यवस्था भएको हुनुपर्नेछ ।

(ख) अस्पताल भर्ना भएका बिरामीको लुगाधुने सुविधाको व्यवस्था भएको हुनुपर्नेछ ।

(ञ) **भण्डार सम्बन्धी व्यवस्था** :

(क) आपत्कालीन अवस्थामा प्रयोग हुने सामग्रीहरूको अलग्गै भण्डार कक्ष हुनुपर्नेछ । यस्तो भण्डारमा कम्तिमा एक महिनाको लागि अत्यावश्यक सामग्री स्टक राख्ने व्यवस्था हुनुपर्नेछ ।

(ख) अस्पतालको लागि आवश्यक लत्ता कपडा, सरसफाई सामग्री औजार,उपकरण तथा औषधिको न्यनूतम मौज्दात रहनुपर्नेछर सो सामगीहरुको उपयुक्त भण्डारणको लागि Refrigerator, Ventilation, A/C साथै निर्मलिकरण कक्ष व्यवस्था गरेको हुनुपर्नेछ ।

(१३) सुरक्षा व्यवस्था :

(क) अस्पतालमा सुरक्षा व्यवस्था मिलाउन सुरक्षा गार्डको व्यवस्था भएको हुनुपर्नेछ ।

(ख) आपत्कालीन अवस्थाको लागि तत्काल सेवा प्रदान गर्न राज्यका सुरक्षा निकायसँग समन्वय कायम गर्ने व्यवस्था मिलाएको हुनुपर्नेछ ।

(१४) एम्बुलेन्स सञ्चालन : अस्पतालमा स्वास्थ्यकर्मी सहितको एक वटा एम्बुलेन्स हुनुपनर्छे र अस्पतालले त्यस्ता स्वास्थ्यकर्मीलाई Basic Emergency Medicine Training दिने व्यवस्था मिलाउनुका साथै आवश्यक परेको बेला तत्कालै एम्बुलेन्स सेवा उपलब्ध गराउन सकिने व्यवस्था मिलाएको हुनुपर्नेछ र स्वास्थ्य संस्थाहरुका सबै एम्बुलेन्समा GPS Tracking को व्यवस्था मिलाउनुपनर्छे ।

(१५) स्थान तथा जग्गा पूवार्धार :

(क) अस्पताल रहने स्थान (Location): अस्पताल रहने स्थान छनौट गर्दा पायक पर्ने गरी प्रदूषण मुक्त क्षेत्रको छनौट गर्नुपर्नेछ । छनौट गरिएको स्थान त्यस्तै प्रकृतिको अस्पताल रहेको स्थानको कम्तिमा एक किलोमिटर टाढा

हुनुपर्नेछ । विशिष्ट प्रकृतिको बहुसेवा उपलब्ध गराउने अस्पताल, आयूर्वेद, होमियोप्याथिक जस्ता फरक प्रकृतिका अस्पतालको हकमा र जनघनत्वको आधारमा अस्पतालको शैया आवश्यक देखिएमा यो बन्देज लागू हुनेछैन ।

(ख) अस्पताल सञ्चालनको लागि आफ्नै स्वामित्वको पर्याप्त जग्गा हुनुपर्नेछ । आफ्नो जग्गा नभएको हकमा कम्तीमा दश वर्षका लागि जग्गा भाडामा लिईसो जग्गामा पूवार्धार निर्माण गरी सञ्चालनमा ल्याउन सक्नछे । भाडामा लिइएको भवनको हकमा उक्त भवन भवन सहिता तथा मापदण्ड अनुरुप निर्माण भएका हुनुपर्नेछ ।

(१६) अस्पतालको भवन :

(क) अस्पताल सेवा सञ्चालन गरिने भवनको नक्सा र डिजाइन भवन ऐन, २०५५ को दफा ११ मा भएको व्यवस्था अनुरुप स्वीकृत भएको हुनुपर्नेछ । भवन सहिता तथा नगरपालिकाले जारी गरेको मापदण्ड बमोजिम सो भवन निर्माण गरेको हुनुपर्नेछ ।

(ख) भवनमा सर्वसाधारणको जानकारीका लागि Disaster Management Plan तयार गरी सुरक्षा सम्बन्धी संकेत चिन्हहरु उपयुक्त स्थानमा प्रस्ट देखिने गरी राखिएको हुनुपर्नेछ ।

(ग) अस्पतालको कोठाहरु उपयुक्त भेन्टीलेसन वा वातानुकुलित यन्त्र राखिएको हुनुपर्नेछ ।

(घ) अस्पतालमा प्रशासनिक कार्यालय, ओ.पी.डी., प्रयोगशाला, वार्ड, फार्मेसी, क्यान्टिनको व्यवस्था हुनुपर्नेछ ।

(ङ) अस्पतालमा व्हिल चेयर तथा ट्रलिको सहज आवागमनको सहज व्यवस्था भएको हुनुपनर्छे ।

(च) प्रतिक्षालयमा आवश्यकता अनुसार बस्ने कुर्सीको व्यवस्था हुनुपर्नेछ र सूचनापाटी, टेलिभिजन, पत्रपत्रिका लगायतका माध्यमबाट सूचना प्रदान गर्ने व्यवस्था मिलाएको हुनुपर्नेछ ।

(छ) अस्पतालको कुल निर्माण क्षेत्रफल, प्रति शैया ५५ वर्ग मिटरका दरले हुनुपर्नेछ । उक्त क्षेत्रभित्र सोधपुछ, दर्ता कक्ष, प्रतिक्षालय, प्रवेश द्वार सहितको हलको क्षेत्र समावेश भएको हुनुपर्नेछ । सो बाहेक भान्सा घर, लुगाधुने कोठा जेनेरेटर कक्ष, कर्मचारी आवास तथा भण्डार कक्ष, मर्मत सम्भार कक्ष आदिका लागि थप व्यवस्था गरेको हुनुपर्नेछ ।

(ज) आफ्नो जग्गा नभएका पच्चिससम्मको शैया अस्पतालले घर जग्गा भाडामा लिई सेवा सञ्चालन गर्दा सो घर भूकम्पीय जोखिम प्रतिरोध क्षमता भएको भनि नगरपालिकाबाट प्रमाणित गराएको हुनुपनर्छे ।

(झ) बहिरङग विभागको प्रत्येक कोठाको क्षेत्रफल कम्तिमा १४ वर्गमिटर हुनुपर्नेछ । शौचालय, प्रतिक्षालय, विशेषज्ञको सहयोगी रहने कक्षका लागि पर्याप्त स्थान हुनुपर्नेछ ।

(ञ) बिरामीको चापको अनुपातमा पर्याप्त र सुविधाजनक हुने गरी फर्निचर सहितको प्रतिक्षालयको व्यवस्था भएको हुनुपर्नेछ ।

(ट) आपतकालीन सेवाका लागि प्रयोग हुने सवारी साधनहरू अस्पतालको आपतकालीन कक्ष र अन्य अत्यावश्क ठाउँमा सहज रुपमा जान सक्ने गरी अलग्गै बाटो र गेटको व्यवस्था गरेको हुनुपर्नेछ ।

(ठ) सेवाग्राही र अस्पताल कर्मचारीहरूले प्रयोग गर्ने सवारी साधन र एम्बुलेन्स दमकल आदि जस्ता सवारी साधनका लागि पाकिङ्गको पर्याप्त व्यवस्था हुनुपनर्छे ।

(ड) अस्पताल जेष्ठ नागरिक, बालबालिका तथा अपागंतामैत्री हुनुपर्नेछ ।

(ढ) व्हिलचेयर, ट्रलि, स्ट्रेचरको पर्याप्त व्यवस्था हुनुपर्ने र यस्ता सामग्री राख्ने ठाउँ र चलाउन सकिने पर्याप्त ठाँउ र चलाउने मानिसको समते व्यवस्था भएको हुनुपर्नेछ ।

(१७) फोहरमैला व्यवस्थापन : फोहरमैला व्यवस्थापनका लागि देहाय बमोजिमको पूवार्धा सहितको मापदण्ड पूरा गरेको हुनुपर्नेछ ।

(क) अस्पतालबाट निष्काशित फोहरमैलाको व्यवस्थापन फोहरमैला व्यवस्थापन ऐन , २०६८ र फोहरमैला व्यवस्थापन नियमावली, २०७० ले तोकेबमोजिम हुनुपनर्छे ।

(ख) अस्पतालबाट निस्कासन हुने सामान्य तथा चिकित्साजन्य फोहरमैला प्रकृति अनुसार स्रोतमै अलग अलग छुटयाउने, संकलन, ढुवानी तथा उचित विसर्जन गर्ने व्यवस्था मिलाउनुपर्नेछ ।

(ग) अस्पतालबाट सृजित संक्रमण जन्य फोहरलाई निःसंक्रमण गरेर अन्तिम व्यवस्थापन गर्नुपनर्छे ।

(घ) अस्पतालमा मर्करीयूक्त उपकरणको सट्टा डिजिटल प्रविधियूक्त उपकरण प्रयोग गर्नुपर्नेछ ।

१७. **अस्पताल सम्बन्धी अन्य मापदण्ड** : दफा १६ मा उल्लेखित मापदण्डका अतिरिक्त अस्पतालहरुले देहाय बमोजिमको मापदण्ड पूरा गरेको हुनुपर्नेछ :-

(१) भवन मापदण्ड :

(क) भौगौलिक विषमताको आधारमा भवनको हरेक तलाको उचाई मानव स्वास्थ्यलाई अनूकुल हुने गरी बनाएको हुनुपर्नेछ । सामान्यतया कोठाको उचाई कम्तिमा ३.६ मिटर हुनु पर्नेछ ।

(ख) अस्पतालमा प्रत्येक विशेषज्ञ सेवाको लागि छुट्टाछट्टै विभाग हुनुपर्नेछ ।

(ग) प्रशासनिक कार्यालयमा बैठक कोठा र स्वास्थ्य शिक्षा एवं सूचनामुलक पुस्तकालयको व्यवस्था भएको हुनुपर्नेछ ।

(घ) बहिरगं विभाग, अन्तरगं विभाग, प्रयोगशाला, अपरेसन थिएटर र प्रशासनिक कार्यालय जस्ता सेवाग्राही र बिरामीले हिँडडुल गर्नुपर्ने क्षेत्रहरूमा सहज आवागमन गर्न सकिने गरी व्यवस्था हुनुपर्नेछ ।

(ङ) अस्पतालमा आउने बिरामी, कुरुवा र भिजिटर्सका लागि आवश्यक सवारी साधनहरु पार्किङको लागि अस्पतालले व्यवस्था गनुपर्नेछ ।

(च) आकस्मिक अवस्थामा बहिरङ मेनद्वारको व्यवस्था भएको हुनु पर्नेछ ।

(छ) आगलागी भएको बेलामा बारुणयन्त्रको लागि अस्पताल हाताभित्र पर्याप्त स्थानमा पानी भर्ने व्यवस्था मिलाएको हुनुपर्नेछ ।

(ज) प्राकृतिक प्रकोपको अवस्थामा बारुणयन्त्र आवागमनमा सहज हुने गरी भवन निर्माण भएको हुनुपनर्छे । पर्याप्त संख्यामा अग्नि समनयन्त्र (Fire Extinguisher)जडान भएको हुनु पर्नेछ साथै आकस्मिक सकेंतका लागि साईरनको व्यवस्था हुनुपर्नेछ ।

(२) अन्तरगं सेवा (Indoor service) :

(क) अस्पतालको शैया क्षमताको आधारमा डाक्टरको ड्युटी रुम, पेन्ट्री (दराज, र्‍याक, खाना राख्ने ठाउँ आदि), आइसोलेसन रुम, ट्रिटमेण्ट रुम, शौचालय आदिको व्यवस्था भएको हुनुपर्नेछ ।

(ख) शैंया बीचको दूरीको सम्बन्धमा साधारण शैया (General) बीचको दुरी कम्तिमा ४ फिट हुनुपर्ने र साथै भित्ताबाट कम्तिमा एक फिटको दूरीमा शैयामा राख्नुपर्नेछ ।

(ग) अस्पतलामा बच्चा, सुत्केरी, अर्ब्जभेसन तथा सरुवा रोग का लागि छट्टाछट्टै वार्डको व्यवस्था भएको हुनुपर्नेछ ।

(घ) जनरल शैयाको हकमा ४ देखि ६ शैयाको अनुपातमा १ स्टाफ नर्स ब्यवस्था भएको हुनुपर्नेछ ।

(ङ) लेबर रुमको छट्टै व्यवस्था भएको हुनुपर्नेछ साथै लेबर रुमका लागि छुट्टै शौचालयको व्यवस्था हुनुपर्नेछ ।

(३) सघन उपचार सेवा (आई.सि.यू., सि.सि.यू., एन.आई.सि.यू) :

(क) चौबिसै घण्टा सघन उपचार सेवा दिने व्यवस्था मिलाएको हुनुपर्नेछ ।

(ख) प्रत्येक अस्पतालमा आकस्मिक कक्षसँगै Observation Ward/Minor OT/Major OT बाट सहज पहुँच पुग्ने आई.सि.यू (इन्टोन्सिव-केयरयुनिट) कक्ष हुनुपर्नेछ ।

(ग) कुल उपलब्ध वेडको पाँच प्रतिशतको अनुपातमा आई.सि.यू. वेड व्यवस्था गरेको हुनुपर्नेछ ।

(घ) आइ.सि.यू कक्षमा प्रति दुई शैयाका लागि एक भेन्टिलेटर हुनुपर्नेछ ।

(ङ) तुरुन्तै असर गरिहाल्ने (Acute) रोगीहरूको लागि आवश्यक मात्रामा अलग्गै शैया छटुयाउनु पर्नेछ ।

(च) आई.सि.यु., सि.सि.यू., एन.आई.सि.यू जस्ता सघन सेवा प्रदान गर्ने युनिटप्रति शैयाको अनुपातमा एक जना स्टाफ नर्सको व्यवस्था हुनुपनर्छे । सम्बन्धित क्षेत्रमा तालिम प्राप्त चिकित्सक चौबिसै घण्टा उपस्थित रहनु पर्नेछ र सम्बन्धित कन्सल्ट्याण्ट अनकलमा उपलब्ध हुनुपर्नेछ ।

(छ) मेजर ओ.टी. भएको जुनसुकै अस्पतालमा आइ.सि.यू. अनिवार्य हुनुपर्नेछ ।

(ज) आइ.सि.यू.युनिटमा भर्ना भएका बिरामीहरुको अवस्थाबारे चौविस घण्टामा कम्तिमा दुई पटक बिरामीका आफन्तलाई बिरामीको अवस्थाको जानकारी दिने व्यवस्था मिलाउनु पनर्छे ।

(झ) कडा सरुवा रोग भएका बिरामीलाई सघन उपचार आवश्यक परेका बिरामीलाई छुट्टै आइसोलेशनमा उपचारको प्रवन्ध मिलाएको हुनुपर्नेछ ।

(ञ) सघन उपचार कक्ष वातावरण अनुकुलित हुनु पर्नेछ ।

(४) <u>ओ.टी. (अपरेशन थिएटर) (Operation Theater)</u> :

(क) सर्जिकल सेवा प्रदान गर्न न्यूनतम एउटा मेजर ओ.टी., र एउटा माइनर ओ.टी र एउटा एनेस्थोसिक तयारी कक्षको व्यवस्था भएको हुनुपर्नेछ ।

(ख) अक्सिजन आपूर्तिको नियमित व्यवस्था हुनुपर्नेछ ।

(ग) ओ .टी. वातानुकूलित गराईएको हुनुपर्नेछ ।

(घ) अत्यावश्यकीय सेवा तथा सामग्रीहरू उपलब्ध भएको हुनुपर्नेछ ।

(ङ) ओ. टी. को बाहिर बिरामी कुरुवा बस्ने व्यवस्था हुनुपर्नेछ ।

(च) प्रत्येक मेजर ओ.टी. को लागि पोष्ट अपरेटिभ वार्डको व्यवस्था भएको हुनुपर्नेछ ।

(५) <u>एलाईड हेल्थ सेवा (Allied Health Services)</u> :

(क) एक्सरे मेशिन Install गर्नको लागि कम्तिमा २२५ स्क्वायर फिटको कोठा हुनुपर्नेछ ।

(ख) एक्सरे गर्ने कोठाको wall thickness

(१) ९ इन्च with plaster of paris वा

(२) 6 Inches with 0.2 mm lead barrierवा

(३) 2.0 mm lead Thickness मध्ये कुनै एक हुनुपर्नेछ । साथै झ्याल, ढोका तथा भित्ताबाट विकिरणको चुहावट नहुने गरी आवश्यक व्यवस्था भएको हुनुपर्नेछ ।

(४) ४ इन्च R.C.C. छत हुनु पर्नेछ ।

(ग) X-ray Expose गर्ने व्यक्तिको लागि एक्सरे कोठाभित्र 0.5 m को lead Aprone or Equivalent Radiation Protective Material प्रयोग गर्ने व्यवस्था हुनुपर्नेछ ।

(घ) माइक्रो-बायोलोजी सम्बन्धी प्रयोगशाला वातानुकुलित भएको हुनुपर्नेछ ।

(६) सूचना संप्रेषण :

(क) आधुनिक सूचना प्रविधि सहितको अस्पताल सूचना केन्द्रको स्थापना भएको हुनुपर्नेछ ।

(ख) अस्पताल प्रवेश गर्नासाथ अस्पतालको लेआउट देखिने नक्साद्वारा कुन सेवा कुन ठाउँमा प्राप्त गर्न सकिन्छ भनी देखिने बिरामी वडापत्रको व्यवस्था हुनुपर्नेछ ।

(ग) सूचना-पाटी, टि.भि.स्क्रिन, वेभसाइट आदि माध्यमबाट स्वास्थ्य सम्बन्धी जानकारी र अस्पतालबाट प्रदान गरिने सेवा र यसको लागि आवश्यक शुल्क सम्बन्धी जानकारी समेत दिने व्यवस्थाका लागि नागरिक वडापत्र सहज रुपमा देखिने ठाउँमा राख्नुपर्नेछ ।

(घ) प्रयोगशालाबाट सेवाग्राहीहरूले पाउनुपर्ने सूचना व्यवस्थित रुपले प्रदान गर्न यस्तो सूचना प्रणालीलाई अस्पतालको सूचना प्रणालीसँग आवद्ध गरेको हुनुपर्नेछ ।

(ङ) वार्ड तथा अन्य सम्वदेनशील कोठाहरू जस्तै लेवर-रुम, डेलिभरी-रुम,आइ.सी.यू,सी.सी.यू ,अपरेशन थिएटर, आपतकालीन कक्षमा शीघ्र सूचना दिने पद्धति स्थापना भएको हुनुपर्नेछ ।

(७) यस निर्देशिकामा उल्लेखित अन्य मापदण्डको अतिरिक्त अस्पतालले देहाय बमोजिम मापदण्ड तथा पूर्वाधारको व्यवस्था गर्नु पर्नेछ :-

(१) अस्पतालका लागि आवश्यक भौतिक पूवार्धार (२५ शैयासम्मको सामान्य सेवा):

सि.नं.	विवरण	मापदण्ड
१	जग्गा	क) ५५ वर्ग मिटर प्रति शैया, ख) भवन संहिता तथा मापदण्ड अनुसार खाली जग्गा हुनुपर्ने, ग) २५ प्रतिशत जग्गा पार्किङका लागि छुट्याउनु पर्नेछ ।
२	आकस्मिक सेवा र सामग्री उपकरण यस निर्देशिकामा उल्लेख भए बमोजिम हुनेछ ।	
३	औषधी सम्बन्धमा निर्देशिकामा उल्लेख भए बमोजिम २४ सै घण्टा हुनेछ ।	

४	बहिरङ्ग सेवा सम्बन्धी मापदण्ड निर्देशिकामा उल्लेख भए बमोजिम हुनेछ ।	
५	अन्तरङ्ग सेवा निर्देशिकामा उल्लेख भए बमोजिम हुनेछ ।	
६	शल्यक्रिया कक्ष	१ माइनर र १ मेजर
७	आइ.सि.यू	✓
८	प्रतिकारात्मक प्रवर्धनात्मक सेवा	खोप,मातृशिशु सेवा,स्वास्थ्य शिक्षा, श्रव्य दृश्य सेवा ।
९	शव गृह	कोठा
१०	क्यान्टिन सेवा	✓
११	मर्मत सेवा	✓

(२) अस्पतालका लागि आवश्यक भौतिक पूर्वाधार आकस्मिक सेवा (२५ शैया सम्मको विशेषज्ञ सेवा) :

सि.न.	विवरण	मापदण्ड
१	सवारी साधन जानसक्ने र सडकसंग बाटो जोडिएको,	✓
२	सवारी साधन आवतजावत गर्न सक्ने पर्याप्त ठाउँ,	✓
३	प्रवेश मार्ग र बाहिर निस्कने मार्ग अलगअलग,	✓
४	प्रतिक्षालय,	✓
५	सोधपुछ सम्पर्क गर्ने कक्ष	✓
६	व्हील चेयर,ट्रली, स्ट्रेचर राख्ने ठाउँ र काम गर्ने व्यक्ति	१ ,१,१,१
७	बिरामी छनौट गर्ने ठाउँ (TRIAGE)	✓
८	परीक्षण गर्ने कक्ष	२
९	उपचार शैया	३
१०	अवलोकन कक्ष (शैया)	१
११	आकस्मिक शल्यक्रिया कक्ष	१
१२	सञ्चार सुविधा (टेलिफोन,ईन्टरनेट, आदि)	✓
१३	शुद्ध खानेपानीको व्यवस्था	✓
१४	शौचालयमा पर्याप्त पानीको व्यवस्था	निर्देशिकामा उल्लेख भए बमोजिम
१५	सार्वजनिक टेलिफोन सेवा	✓
आवश्यक उपकरण :		
१	सक्सन मेसिन प्रत्येक उपचार कक्षमा	१

२	सुचर सेट -प्रत्येक उपचार कक्षमा	१
३	एम्वुव्याग (Resuciation bag with Laryngoscope)	२
४	अक्सिजन -प्रत्येक उपचार कक्षमा	२
५	ई. सी. जी. मेशिन	१
६	ऋबचमष्बअ :यलष्तयच	१
७	डीफीब्रीलेटर (AutomaticElectricDefribillator)	१
८	भेन्टीलेटर (Portable)	१
९	वी पी सेट-प्रत्येक उपचार कक्षमा	✓
१०	आइ भी स्टेण्ड (उपचार शैयाको अनुपातमा)	✓
११	प्लाष्टर गर्ने सामग्री	१
१२	डाईग्नोटिक सेट	१
१३	आकस्मिक कार्यको लागि औषधी सहितको कार्ट(ट्रली)	१
१४	ट्राकियोस्टोमी सेट	१
१५	Intraocious	१
१६	भेनस सेक्सन सेट	१
१७	CVP Line Set	१
१८	निवुलाईजर सटे	१
१९	वाटरसील ड्रेनेजसेट	१
२०	सूचना पाटी	१
२१	ह्वील चियर,ट्रली, स्ट्रेचर	✓
२२	Foot step	✓
२३	वैकल्पिक विद्युत व्यवस्था	✓
२४	ग्यास्ट्रिकट्युव/N/G tube Aspirationset	✓
२५	डुस सेट(Enema)	✓
२६	खुट्टाले चलाउने सेक्सन मेसिन (Non Electric)	✓
२७	Area Room (Beds)	R1,Y+G =2 OB1,Bo

(३) बहिरंग सेवा सञ्चालनको लागि अस्पतालले देहायका पूर्वाधार तथा मापदण्डको पालना गरेको हुनुपर्नेछ :

S.N.	Description	Criteria

A	**General Areas**	
1	Inquiry Counter/Cash counter (sq.m)	1 (28.0)
2	Medical record (sq.m)	1 (10.5)
3	Janitor's closet (sq.m)	1 (3.5)
4	Waiting room (sq.m)	1 (28.0)
5	Telephone	1
6	Toilets (Male and Female)	2 (17.5) 1+1
B	**Medical Clinic**	
1	Consultation room (each 14 sq. m)	✓
2	Sub waiting room	1 (14.0)
C	**Surgical Clinic**	
1	Consultation room (each 14 sq. m)	✓
2	Treatment and dressing room	✓
3	Sub waiting room	1 (14.0)
D	**Obs/Gyne. Clinic**	
1	Consultation room (each 14 sq. m)	✓
2	Treatment room	1 (17.5)
3	Toilet cum cleaning room (attached to treatment room)	✓
4	Waiting room	1 (14)
E	**Pediatric Clinic**	
1	Consultation room (each 14 sq. m)	✓
2	Treatment room	1 (14)
3	Immunization room	1 (14)
4	Recreation and play room	1 (14)
5	Waiting room	1 (14)
F	**Orthopedic Clinic**	
1	Consultation room (each 14 sq. m)	✓

2	Plaster and splint storage room	1 (14)
3	Treatment room	1 (14)
4	Recovery & plaster cutting room	1 (14)
5	Waiting room	1 (14)
6	Physiotherapy room	1 (28) *
G	**ENT Clinic**	
1	Consultation room (each 8 sq. m)	✓
2	Treatment room	✓
3	Audiometry room Speech	1 (14)
4	Waiting room	✓
H	**Dental Clinic**	
1	X-ray room	✓*
2	Consultation room (each 8 sq. m)	✓
3	Workshop/Lab	✓*
4	Recovery room	✓
I	**Skin & STD Clinic**	
1	Consultation room (each 8 sq. m)	✓
2	Treatment room	✓
3	Skin Lab	✓
4	Waiting room	✓
5	Counseling room	✓

* Patient load र सेवाको प्रकृति अनुसार थप गर्न सकिने

(४) अन्तरंग सेवाको लागि देहायका पूर्वाधार तथा मापदण्डको पालना गरेको हुनु पर्नेछ :

S.N.	Impatient (General Ward)	Criteria
1	Ward Area (per bed/7 sq.m)	✓
2	Nursing station	1 (17.5)
3	Nurse’s changing room	✓

4	Treatment room	1 (10.5)
5	Clean utility room	1 (10.5)
6	Ward kitchen/pantry	1 (10.5)
7	Sluice room(धोइपखाली गर्ने ठाउँ)	1 (10.5)
8	Ward store	1 (10.5)
9	Doctor’s duty room with toilet	1 (10.5)
10	Sanitary Facilities	
A	Water closet/toilet: 1 for every 8 beds (male)	✓
B	Urinal/toilet: 1for every 6 beds (female)	✓
C	Wash basins: 1 for every 12 beds	✓
D	Sinks: 1 for each ward	✓
E	Kitchen sinks & dish water: 1 for each ward	✓
11	Administrative Block	
A	Director’s room	✓
B	Administrative unit / Finance unit	✓
D	Library / Health education unit	✓
E	Meeting hall /Training hall	✓
G	Record keeping unit	✓
H	Security unit	✓
I	Toilet-Male/Female	✓
J	House keeping	✓
12	**Laundary/ Sterilization unit**	
A	Dirty receive÷	✓
B	Clean store room	
C	Staffs room with toilet	
D	Cleaning area	
E	Kitchen	✓
F	Sterilization room	✓

परिच्छेद-५
मानव संशाधन व्यवस्थापन

१८. **जनशक्ति विकास योजना** : अस्पतालको शैया क्षमताका आधारमा देहाय बमोजिमका न्यूनतम जनशक्तिको व्यवस्था भएको हुनुपर्नेछ ।

(क) प्रति पच्चिस शैयाका लागि एक जना एम.डी.जी.पी. चिकित्सक हुनुपर्नेछ । एम.डी.जी.पी.चिकित्सक नभएको अवस्थामा प्रसुती तथा स्त्री रोग विशेषज्ञ र बालरोग विशेषज्ञ हुनुपर्नेछ ।

(ख) शल्यक्रिया प्रदान गर्ने कक्षमा प्रति शैया कम्तीमा एक जना शल्यचिकित्सक, एक जना एनेस्थेटिक्स, एक जना ईन्चार्ज, एक जना शल्यक्रिया सहायक र एक जना नर्स भएको हुनुपर्नेछ ।

(ग) जनरल कक्ष (General Ward) मा प्रति चारदेखि छ शैयामा एक जना स्टाफ नर्सको व्यवस्था भएको हुनुपर्नेछ ।

(घ) ईमर्जेन्सी तथा पोष्ट अपरेटिभ कक्ष (Post Operative Ward)मा प्रति दुई शैयामा एक जना नर्स भएको हुनुपर्नेछ ।

(ङ) सघन उपचार कक्ष (आई सी.यू, एन.आई.सी.यू,सी.सी.यू आदि) मा प्रति शैयामा एक जना स्टाफ नर्सका व्यवस्था हुनुपर्नेछ ।

(च) प्रसुती कक्षको लेवर वेडमा प्रति वेड दुई एस.वी.ए (Skill Birth Attendants)तालिम प्राप्त नर्सको व्यवस्था भएको हुनुपर्नेछ ।

(छ) अस्पतालमा कम्तीमा एक जना मेडिकल रेर्कडर भएको हुनुपर्नेछ ।

(ज) अस्पतालमा चौबीसै घण्टा सेवा उपलब्ध गराउने गरी फर्मासिष्ट लगायत आवश्यक संख्यामा जनशक्तिको व्यवस्था हुनुपर्नेछ ।

(झ) अस्पतालमा कम्तीमा दुई तिहाई पूर्णकालीन स्वास्थ्यकर्मी हुनुपर्नेछ ।

(ञ) सरकारी स्वास्थ्यकर्मीहरुबाट सेवा लिनुपर्ने अवस्थामा सम्बन्धित निकायको स्वीकृति पत्र लिएको हुनुपर्नेछ ।

(ट) हरेक स्वास्थ्यकर्मीले सम्बन्धित व्यवसायिक काउन्सिलबाट दर्ता नम्बर लिएको हुनुपर्नेछ ।

(ठ) विदेशी स्वास्थ्यकर्मी वा स्वयम्सेवकले सम्बन्धित मन्त्रालयको सिफारिसमा सम्बन्धित काउन्सिलवाट स्वीकृति लिएको हुनुपर्नेछ ।

१९. **जनशक्ति सम्बन्धी विवरण** : (१) २५ शैयाको अस्पतालले देहायमा उल्लेखित जनशक्तिभन्दा कम नहुनेगरी जनशक्तिको व्यवस्था गर्नुपर्नेछ :-

सि.नं.	पद/नाम	संख्या
१	फिजिसियन	1*
२	सर्जन	1*
३	बालरोग विशेषज्ञ	1*
४	हाड तथा जोर्नी विशेषज्ञ	1*
५	स्त्रीरागे विशेषज्ञ	1*

६	यौन तथा छाला रोग विशेषज्ञ	1*

७	प्याथोलोजिष्ट/बायोकेमिष्ट/माइक्रोबायालोजिष्ट	1*
८	मेडिकल टेक्नोलोजिष्ट	1#
९	ल्याव टेक्निसियन	1*
१०	ल्याव असिस्टेन्ट	1*
१२	रेडियोजिष्ट	1
१३	रेडियोग्राफी टेक्नोलोजिष्ट/रेडियोग्राफी अधिकृत/वरिष्ठ रेडियोग्राफर	1*
१४	नाक,कान, घाटीरोग सर्जन	1*
१५	नेफ्रोलोजिष्ट	1*
१६	अप्थाल्मोलोजिष्ट	1*
१७	एनेस्थेटिष्ट	1*
१८	डेन्टल/बि.डि.एस.	1*
१९	मुटुरोग विशेषज्ञ	1*
२०	स्नायूरोग विशेषज्ञ	1*
२१	मानसिक रोग विशेषज्ञ	1*
२२	एम.डि.जी.पि.	2
२३	मेडिकल अधिकृत (एम.बी.बी.एस)	1*
२४	मे.सू/निर्देशक	1*
२५	मेट्रोन	1*
२६	सहायक मेट्रोन	1*
२७	सिष्टर/बि.एन.	1
२८	स्टाफ नर्स	4
२९	अनमी	3
३०	हेअ.	4
३१	अहवे	4
३२	फिजियोथेरापिष्ट	1*
३३	दन्त सहायक	1*
३४	सहयोगी	4
३५	अस्पताल प्रशासक	1*
३६	सहायक प्रशासक	~
३७	लेखा अधिकृत	~

३८	मेडिकल रेकर्डर	1
३९	लेखापाल/स.लेखापाल	1
४०	रिसेप्सनिष्ट	1
४१	स्टोरकिपर	~
४२	फर्मासिष्ट/फार्मेसी सहायक	1
४३	इसिजी टेक्निसियन	1*
४४	डाइटिसियन	1*
४५	वार्ड एटेन्डेन्स महिला/पुरुष	1*
४६	सुरक्षा गार्ड	1*
४७	अडियोलोजी असिस्टेन्ट	1*
४८	स्पिचथेरापिष्ट	1*
४९	एनेस्थेसिया असिस्टेन्ट	1*

* = Desirable # = Part time

! = If other (at least Gynaecologist and Pediatrician) specialist are not available then mandatory

~ = As per need

नोटः २५ शैया क्षमता अस्पतालमा अन्य विशेषज्ञ उपलब्ध नभए तापनि एक जना एम.डी.जी.पी. अनिर्वाय हुनुपर्नेछ ।

परिच्छेद-६
औजार तथा उपकरण सम्बन्धी व्यवस्था

२०. **औजार तथा उपकरण** : अस्पतालमा रहने प्रयोगशाला तथा उपकरणको हकमा देहायमा उल्लखे भए बमोजिम व्यवस्था गर्नु पर्नेछ :-

(क) प्रयोगशालाका औजार तथा उपकरणहरु (Laboratory Instruments):

S.N.	Name of Instruments	Unit	Quantity
1	Microscope	pcs	1-3
2	Microtome	pcs	-
3	Tissue processor	pcs	-
4	Slide stainer (Histo)	pcs	-
5	Tissue floating water bath	set	-

6	Immuno histo-chemistry set	set	-
7	Auto analyzer (Bio-chemistry)	set	-
8	Semi auto analyzer (Bio-chemistry)	set	1
9	Elisa reader with washer	set	-
10	Incubator	set	1
11	Chemical balance	set	1
12	Electrolyte analyzer	set	1
13	Colorimeter	set	1-3
14	Hot air oven	set	1
15	Autoclave	set	1
16	Refrigerator	set	1-2
17	Coagulometer for coagulation profile	set	-
18	Blood cell counter (≥18 parameters)	pcs	1*
19	Blood gas analyzer	set	-
20	Generator	set	1
21	Centrifuge	pcs	2
22	Laminar hood		-
23	Counting chamber	pcs	1-2
24	DLC counter	pcs	1-2
25	Pipettes, glassware/kits/consumables	pcs	*
26	Biosafety cabinet (Class II)		-
27	Incinerator	set	1
28	Glassware/kits/reagent consumbles	*	
29	Computer with printer	set	

30	Adequate number of furniture	Should be available

* As per need.

(ख) **Imaging Equipments:**

S.N.	Name of the Equipment	Quantity
1	500 ma X-ray with image intensifier	-
2	300 ma X-ray machine	1
3	100 ma X-ray machine	1
4	100 ma X-ray machine (MOBILE)	1
5	Dry View Processor (CR System)	Optional
6	Dental X-ray machine	Optional
7	Ultra-sound machine with color droppler and guided biopsy	1
8	Spiral C.T. scan	-
9	MRI machine	-
10	Mammography unit	-
11	Echocardiogram	Optional

(ग) Cardiac Equipments as specified

List of emergency and essential Drugs/Instruments:

(१) List of emergency and essential drugs:

S.N.	Name of Drugs
1	Ranitidine, Omeprazole, Pantoprazole (Inj)
2	Adrenaline (Inj)
3	Chlorpheniramine (Inj)
4	Aminophyline (Inj)
5	Atropine (Inj)

6	Hyoxcine Bromide (Inj)
7	Calcium Gluconate (Inj)
8	Ciprofloxacin, Ampicillin, Ampiclox, Ceftrizone, etc. (Inj)
9	Deriphyline (Inj)
10	Dexamethasone (Inj)
11	Dextrose 5% Saline (Inj)
12	Dextrose 10% Saline (Inj)
13	Dextrose 25% Saline (Inj)
14	Dextrose 50% Saline (Inj)
15	Diazepam, Lorazepam, Amdazolam (Inj)
16	5% Dextrose Saline (Inj)
17	Dopamine (Inj)
18	Pentazocine (Inj)
19	Hydrocortisone (Inj)
20	Frusemide (Inj)
21	Mannitol (Inj)
22	Metronidazole (Inj)
23	Morphine (Inj)
24	Nitroglycerine Labetolol (Inj)
25	Normal Saline (Inj)
26	Paracetamol (Inj)
27	Metachlopramide (Inj)
28	Pethidine (Inj)
29	Phenergan (Inj)
30	Potassium Chloride (Inj)
31	Phenobarbitone (Inj)

32	Phenytoin (Inj)
33	Naloxone (Inj)
34	Vitamin K (Inj)
35	Ringer's Lactate (Inj)
36	Sodium Bicarbonate (Inj)
37	Diclofenac (Inj)
38	Dobutamine (Inj)
39	Noradrenaline (Inj)
40	Isoprenaline (Inj)
41	Aminodarone (Inj)
42	Magnesium Sulphate (Inj)
43	Digoxin (Inj)
44	Adenosine, Verapamil (Inj)
45	Traamostate (Inj)
46	Antacids (Tab)
47	Aspirin (Tab)
48	Diclofenac (Tab)
49	Paracetamol Tablet, gel
50	Ibuprofin (Tab)
51	Codeine Phosphate (Tab)
52	Prednisolone (Tab)
53	Antibiotics Oral (Tab/Cap)
54	Povidinelodine (Sol)
55	Antidiotics Ointments
56	Others as per necessary

(२) List of essential instruments for Emergency:

S.N.	**Name of Drugs**

1	Ambu bag with mask
2	Artery Forceps
3	Salbutamol Inhaler
4	Povidine Iodine
5	Blood Transfusion Set
6	BP Instrument
7	Clinwax ear drop
8	Crepe Bandage 4”
9	Crepe Bandage 6”
10	Dissection Forceps non-tooth
11	Dissection Forceps tooth
12	Disposable Syringes 3cc, 5cc, 10cc, 20cc
13	Endotracheal tube (Pediatric and Adult) 3.0-8.5
14	Laryngeal mask airway 3.0-8.5
15	Foley’s cathter 6f-20f, 3way
16	Gloves No. 6, 6.5, 7, 7.5
17	I.V. Cannula 14G-24G
18	I.V. Set+Pediatric Burret
19	I.V. Infusion Set
20	C.V.P. line Set
21	Chest Tube (Different Sizes)
22	Ipratropium bromide inhaler + Solution
23	Knee hammer
24	Laryngoscope with blade (Adult, Pediatric sizes)
25	Leucoplast
26	Oxymetazoline nasal drop

27	Needle holder
28	Ryle's tube (N/G tubes)
29	Scissors (Different sizes)
30	Silver sulphadiazine cream
31	Stethoscope
32	Suction machine with tubes
33	Thermometer
34	Sphygmomanometer
35	Tongue depressor
36	Torch light
37	Uro bag
38	Wooden splint different sizes
39	Spinal board-1
40	Cervical color 1-5
41	Antibiotic Injection (Different)
42	Pulse Oxymeter-1
43	Otoscope-1
44	Ophthalmoscope-1
45	Glucometer-1
46	Digital clock
47	Delivery Set

परिच्छेद-७
सेवा सम्बन्धी व्यवस्था

२१. **विशेषज्ञ सेवा प्रदान गर्ने अस्पतालको पूर्वाधार तथा मापदण्ड** :

(क) दन्तरोग

Category of Hospitals

- **General Dental Hospital-** to provide Dental Services under one roof
- **Dental Clinic/Polyclinic-** to provide general dental services
- **Dental Department of General Hospital-** to provide general dental servicesDental Hospital and Specialized Center should be registered as per as the Governments rules and regulation in four types as,

  I. Private Limited Company

  II. Public Limited Company

  III. NGO

  IV. INGO

General Dental Hospital - 15 Dental Chairs

The basic aim of the general dental hospital should be to provide all basic general dental services under one roof. The general dental hospital should have the following facilities:

Infrastructure

Administrative:Reception, Waiting Room, Account Room, Maintenance Room, Store, Doctor's Meeting Room,Changing Room, Ambulance, Director's Room, Library Room

Clinical

Capacity of minimum 15 dental chairs should have at least five separate dept. namely-

1. **Oral Surgery:**
   Minor OT with 2 beds and 2 dental chairs (Oral Surgeon visit on call and twice a week regular visit)
2. **Orthodontic Dept-** 1 dental Chairs (Specialist's visit at least twice a month)

3. **PosthodonticDept**- 2 dental Chairs (Specialist's visit at least once a week)
4. **Conservative Dept** – 2 dental chairs (Specialist's visit at least once a week)
5. **Periodontics Dept** - 2 dental chairs (Specialist's visit at least once a week)

General- 10 dental chairs (Integrated system) 24 hrs Emergency Dental services

Other facilities

Sterilization room, Radiology- OPG and CEPH, Dental Laboratory, Pharmacy, Pathology- Routine test,

Waste disposal System, Water Storage, Toilets (Male/Female), Canteen (Space= One dental chairs should have Minimum 50 sqft. and total hospital should have minimum 5000sqft. Hospital complex may be rented, leased or own house, one should have minimum of five years ofagreement with the house owner)

For Minor OT

- Anesthetist Service- On call
- Minor OT Equipment
- Operating table
- Operating lights
- Suction Units
- Electro-cautery Unit
- Instrument holding tables
- Infusion Stands

- X-ray viewers
- weighing machines (swab weighing)

Staffs

- Graduate dental surgeons- 10
- Staff Nurses- 2
- Dental Hygienist- 3
- Dental Assistant- 8
- x-ray Technician- 1
- Lab Technician- 1
- Maintenance Technician- 1
- Manager- 1
- Receptionist- 1
- Accountant- 1
- Store Keeper- 1
- Guard- 1
- Sweeper- 3

Dental Dept. for General Medical Hospital

The aim of the dental department of any general hospital is to provide general dental service in an clean and Hygienic environment. The dental department should have minimum following facilities.

Infrastructure-

Reception, Waiting, Clinic, Toilet, Cleaning and Sterilization area

Equipment

Three dental chairs (two for Drs and one for Hygienist) with Halogen light Halogen light spittoon and watersupply.

- High Vacuum Suction
- Micromotor or Air motor
- Airotor Handpiece
- Light cure unit
- Ultrasonic Scaler Unit/ PisoScaler
- Oil free Medical Grade Compressor, electrocautry
- IOPA-X-Ray, X-ray viewer
- Autoclave/Hot air oven
- Needle destroyer with cutter
- Generator

Dental Hospital

Specialists are those who are registered with Nepal Medical Council under Specialist criteria.

Dental Clinic

The aim of the clinic is to provide general dental service in a clean and hygienic environment. Any graduate

Dental surgeons having permanent reg. from NMC can open dental clinic. The dental clinic should have minimum following facilities.

Infrastructure

- Reception
- Waiting
- Clinic

- Toilet
- Cleaning and Sterilization area

Equipment

- Electric Dental Chair with Halogen light spittoon and water supply
- High Vacuum Suction
- Micromotor or Air motor
- Air motor Handpiece
- Light cure unit
- Ultrsonic Scaler Unit/ PisoScaler
- Oil free Medical Grade Compressor
- IOPA-X-Ray
- X-ray viewer
- Autoclave/Hot air oven
- Needle destroyer with cutter
- Generator

Dental Dept. for General Medical Hospital

The aim of the dental department of any general hospital is to provide general dental service in an clean and Hygienic environment, the dental department should have minimum following facilities.

Infrastructure-

Reception, Waiting, Clinic, Toilet, Cleaning and Sterilization area

Equipment

Three dental chairs (two for Drs and one for Hygienist) with Halogen light Halogen light spittoon and watersupply

- High Vacuum Suction
- Micromotor or Air motor
- Airotor Handpiece
- Light cure unit
- Ultrasonic Scaler Unit/ PisoScaler
- Oil free Medical Grade Compressor, electrocautry
- IOPA-X-Ray, X-ray viewer
- Autoclave/Hot air oven
- Needle destroyer with cutter
- Generator

S.N.	**Details**	**Dental Hospital (15 Dental Chairs)**
1.	Infrastructure (Administrative)	
2.	Reception	1 (10 sq.m)
3.	Waiting room	1 (14 sq.m)
4.	Account room	1 (10 sq.m)
5.	Store	1 (10 sq.m)
6.	Maintenance room	1 (14 sq.m)
7.	Doctors meeting room	1 (16 sq.m)
8.	Changing room	1 (10 sq.m)
9.	Directors room	1 (10 sq.m)
10.	Library room	1 (14 sq.m)
11.	Clinical	

12.	Oral and maxillofacial surgery	(Oral surgeon visit on call and twice a week regular visit) Minor OT-2 Beds-2, DC-2
13.	Orthodontic department	(Specialist visit at least twice a month) DC-1
14.	Prosthodontic department	(Specialist visit at least once a week) DC-1
15.	General	(Integrated System) DC-10
16.	Periodontic department	Specialist visit at least once a week
17.	Restorative/Pedo department	Specialist visit at least once a week
18.	24 hrs Emergency dental services	
19.	Graduate dental surgeon	10
20.	Staff nurses	2
21.	Anesthetist	On call
22.	Dental hygienist	3
23.	Dental assistant	8
24.	Radiographer	1
25.	Lab technician	1
26.	Maintenance technician	1
27.	Receptionist	1
28.	Store keeper	1
29.	Security guard	1
30.	Sweeper	3

31.	Accountant	1
32.	Manager	1
33.	Other Facilities	1
34.	Sterilization room	1 (14 sq.m)
35.	Dental laboratory	1 (14 sq.m)
36.	Toilets (male/female)	2
37.	Parking areas	1/3 open space

Specialists are those who are registered with Nepal Medical Council under specialist criteria.

२२. **स्वास्थ्य क्लिनिक/पोलीक्लिनिक सम्बन्धी मापदण्ड तथा पूर्वाधार** : (१) स्वास्थ्य क्लिनिक/पोली क्लिनिकमा स्वास्थ्य जाँच गर्ने चिकित्सकले कुनै पनि मान्यता प्राप्त शिक्षण संस्थाबाट कम्तीमा पनि MBBS वा सो सरहको चिकित्सा सम्बन्धी उपाधि प्राप्त गरी सम्बन्धित काउन्सिलमा दर्ता भएको हुनुपर्नेछ ।

(२) परार्मश सेवा दिने व्यक्ति स्वास्थ्य विज्ञानमा प्रमाणपत्र तह उत्तीर्ण गरी परामर्श सेवा तालिम प्राप्त हुनुपर्नेछ ।

(३) पोलीक्लिनिकमा रेडियोलोजी इमोजिङ सेवा, प्रयोगशाला तथा औषधी उपचार सेवा संचालन गर्नुपरेमाा छट्टाछट्टै सेवा सम्बन्धी निर्धारित पूर्वाधार पूरा गर्नुपर्नेछ ।

(४) स्वास्थ्य क्लिनिक/पोलीक्लिनिकमा स्वास्थ्य सेवा संचालनका लागि देहाय बमोजिमका भौतिक सुविधा हुनुपर्नेछ :-

(क) बिरामीको जाँचगर्न Ventilated वा AC कोठा सेवा अनुसारको छट्टाछट्टै (कम्तीमा १४ वर्ग मिटरका) १
(ख) बिरामी बस्ने ठाउँ(कुर्ने ठाउँ) १
(ग) बिरामी जाँच्ने टेबुल १
(घ) चिकित्सकका लागि टेबुल १
(ङ) चिकित्सकका लागि कुर्सी १
(च) बिरामी बस्ने टुल/कुर्सी १
(छ) शौचालयको व्यवस्था (अपाङ्गतामैत्री भएको) २
(ज) टेलिफोन, इन्टरनेट र वेब पेज
(झ) स्वास्थ्य शिक्षा सम्बन्धी सूचनामूलक पोष्टर तथा अन्य सामग्री
(ञ) स्वच्छ पानीको आपूर्ती
(ट) निरन्तर विद्युत आपूर्ती ।

(५) स्वास्थ्य सेवा र विषय अनुसारका आवश्यक औजार तथा उपकरणहरुको व्यवस्था गर्नुपर्नेछ ।

(६) बिरामीको सर्म्पूण विवरण राख्नको लागि कम्प्यूटर वा रजिष्टरको प्रयोग गर्नुपर्नेछ ।

(७) क्लिनिकमा प्रयोग हुने सम्पूर्ण औजारहरुको अनिवार्य निर्मलीकरणको व्यवस्था गर्नुपर्नेछ ।

(८) क्लिनिकमा काम गर्ने सम्पूर्ण कर्मचारीको शैक्षिक योग्यताको प्रमाणपत्रको प्रमाणित प्रतिलिपि साथै प्राविधिक कर्मचारीको सम्बन्धित परिषद्मा दर्ता भएको प्रमाणपत्रको प्रमाणित प्रतिलिपि राख्नुपर्नेछ ।

(९) सेवा शुल्क र आयकर प्रमाणपत्र सबैले देख्ने ठाउँमा राख्नुपर्नेछ ।

(१०) नेपाल सरकार वा नगरपालिकाबाट तोकिएको एकीकृत स्वास्थ्य सूचना व्यवस्थापन प्रणालीको ढाँचा अनुसार नियमित रुपमा मासिक प्रतिवेदन नगरपालिकामा पठाउनु पर्नेछ ।

(११) निर्मलीकरण गर्नका लागि AUTOCLAVE MECHINE, ROOM, STORE ROOM / WASTE MANAGEMENT राम्ररी गर्ने व्यवस्था गनुपर्नेछ ।

२३. **रेडियालोजी वा डाईग्नोष्टिक एण्ड इमेजिङ सेवा सञ्चालनका लागि आवश्यक पूर्वाधार तथा शर्त** : (१) रेडियालोजी वा डाईग्नोष्टिक तथा ईमेजिङ्ग सेवा सञ्चालनका लागि देहाय बमोजिमका प्रविधिहरु समावेश गरिएको हुनुपर्नेछ :

(क) X-ray (300 ma सम्म)

(ख) Ultrasonogram (USG)

(२) उपदफा (१) मा उल्लेख गरिएको बाहेक थप प्रविधिको लागि माग भएमा नगरपालिकाको सिफारिसमा प्रादेशिक स्वास्थ्य संरचनाले स्वीकृति दिनेछ ।

(३) रेडियोलोजी डायग्नोष्टिक तथा ईमोजिङ्ग सेवाबाट पर्ने विकिरणका दूष्प्रभावलाई कम गर्नका लागि उक्त सेवा सञ्चालन गर्न अनुमति दिदाँ वा सिफारिस गर्दा देहाय बमोजिको मापदण्डलाई आधार मानिनेछ :-

(क) एक्सरेका लागि आवश्यक व्यवस्था :

(१) एउटा एक्सरे मेसिनका लागि कम्तीमा २२५ स्क्वायर फिटको कोठा हुनुपर्नेछ ।

(२) एक्सरे गर्ने कोठाका Wall and Celling Thickness

(क) ९ Inch With Plaster of Paris वा

(ख) ६ Inch with 20 mm lead barrier वा

(ग) २.० एम एम lead thickness हुनुपनर्छे । साथै झयाल, ढोका तथा भित्ताबाट विकिरणको चुहावट हुन नसक्ने गरी आवश्यक व्यवस्था भएको हुनपर्नेछ,

(घ) सिलिङ ४ इन्च मोटाई RCC हुनु पर्ने ।

(३) एक्सरे सेवा प्रदान गर्ने व्यक्तिका लागि एक्सरे कोठा भित्र ०.५ mm को एप्रोन तथा radiation protective measuresको व्यवस्था हुनुपर्नेछ ।

(४) Radiology मा कार्यरत कर्मचारीहरुका लागि radiation dosmonitorpknAw हुनुपर्नेछ र सोको नियमितमा Radiation Survey Monitoring गर्नुपर्नेछ ।

(५) Eye, Gonadal, Thyroid Gland आदिको Protection को लागि Lead

glass/gloves/leadapron को व्यवस्था हुनुपर्नेछ ।

(६) X-ray एक्स्पोज गर्ने कोठा डार्क र प्रतिक्षा गर्ने कक्ष छुट्टाछुट्टै हुनुपर्नेछ ।

(७) Radiology विभागमा सर्वसाधारणको पहुँच पुग्ने (Exposure) ठाउँमा X-ray विकिरणले स्वास्थ्यमा खराब असर पर्नसक्छ भन्ने बारे सूचना गर्नुपर्नेछ । साथै सूचनामा गर्भवती महिला तथा बालबालिकालाई अनावश्यक विकिरणबाट बच्न अनुरोध गर्ने समेत गरेको हुनुपर्दछ ।

(ख) **रेडियालोजी सेवाका लागि आवश्यक जनशक्ति तथा योग्यता** : रेडियोलोजी सेवाका लागि आवश्यक जनशक्ति तथा योग्यता देहाय बमोजिम हुनुपर्नेछ :-

(१) रेडियोलोजिष्ट :- मान्यता प्राप्त शिक्षण संस्थाबाट चिकित्सा शास्त्रमा स्नातक तह उतीर्ण गरी रेडियोलोजी विषयमा एम.डी., डी.एम.आर.डी., एफ.आर.सी. आर. वा सो सरह उत्तीर्ण गरेको हुनुपर्नेछ ।

(२) रेडियोलोजी एण्ड ईमेजिङ्गका रिपोर्टिङ्ग रेडियोलोजिष्टहरुले मात्र गर्न पाउनको साथै Radiological Interventional Procedure हरु पनि यथासम्भव रेडियोलोजिष्टले गर्ने व्यवस्था मिलाउनु पर्नेछ ।

(३) रेडियोलोजी सेवाका लागि देहाय बमोजिमको योग्यता भएका जनशक्ति हुनुपर्नेछ :

(क) Medical Physicist :– Medical Physics विषयमा Bsc वा Msc उत्तीर्ण गरेको हुनुपर्नेछ ।

(ख) बायोमेडिकल इन्जिनियर :- बायोमेडिकल इन्जिनियरिङ्ग विषयमा मान्यता प्राप्त शिक्षण संस्थाबाट स्नातक तह उत्तीर्ण गरेको हुनुपर्नेछ ।

(ग) सिनियर रेडियोग्राफिक टेक्नोलोजिष्ट :- सम्वन्धित विषयमा MSc.Radiography गरी कम्तीमा ३ वर्ष काम गरेको हुनुपर्नेछ ।

(घ) रेडियोग्राफीक अधिकृत(रेडियोग्राफिक टेक्नोलोजिष्ट) :- चिकित्सा शास्त्र अध्ययन संस्थान वा नेपाल सरकारबाट मान्यता प्राप्त अन्य संस्थान यस रेडियोग्राफीक विषयमा -BSc.MIT, Bsc. RT_ स्नातक तह उत्तीर्ण गरेको हुनुपर्नेछ । साथै NHPC (Nepal Health Professional Council) मा दर्ता भएको हुनुपर्नेछ ।

(ङ) रेडियोग्राफर :-चिकित्सा शास्त्र अध्ययन संस्थानबाट वा नेपाल सरकारबाट मान्यता प्राप्त अन्य संस्थाबाट रेडियोग्राफी विषयमा प्रमाणपत्र तह उतीर्ण गरेको हुनुपर्नेछ ।

(ग) **Radiation Measurement and Protection** : Radiation Measurement and Protection सम्बन्धी व्यवस्था विश्व स्वास्थ्य सगंठनका मापदण्ड अनुसार हुनुपर्नेछ । कुनै काम गर्ने व्यक्तिमा radiation का dose 20 Mili

sievert per year (WHO) को सन् २००२ को मापदण्ड अनुसार देखिएमा उपयुक्त क्षतिपूर्ती सम्बन्धित संस्थाले व्यहोर्नुपर्नेछ ।

(घ) **<u>Ultrasonogram (USG) USG :</u> Ultrasonogram (USG) को प्रयोग सम्बन्धमा :** रेडियोलोजी सेवा सञ्चालन गर्न देहाय बमोजिमका उपकरणहरुको व्यवस्था हुनुपर्नेछ :-

(१) इमर्जेन्सी सेवामा चाहिने औषधी लगायत औजार उपकरणहरुको व्यवस्था,
(२) स्ट्रेचर, ह्वील चियरको व्यवस्था,
(३) प्रर्याप्त पानी सहितको शौचालयको व्यवस्था,
(४) रेकर्डिङ्ग तथा रिपोर्टिङ्गका लागि छुट्टै कोठाको व्यवस्था,
(५) नियमित विद्युतको लागि बैकल्पिक व्यवस्था,
(६) बिरामीका लागि र बिरामी कुरुवा बस्नको लागि कोठा लगायत बेञ्चको व्यवस्था,
(७) स्टोर, रिपोर्ट डिस्ट्रीव्यूसनका लागि छुट्टाछुट्टै कोठाको व्यवस्था,
(८) Medical Equipment repair & maintenance गर्दा वायोमेडिकल इन्जिनियर वा रेडियोलोजिकल उपकरण सम्बन्धी विशेष तालिम प्राप्त व्यक्ति ।
(९) विकिरण क्षेत्रमा काम गर्नेलाई अनिवार्य रुपमा रेडिएसन भत्ताको व्यवस्था हुनुपर्नेछ ।
(१०) A/C Machineको व्यवस्था र एक जना कम्तिमा PCLगरेको व्यक्ति व्यवस्था हुनुपर्नेछ ।

(ङ) **<u>रेडियोलोजी सेवाको लागि न्यनूतम उपकरण तथा जनशक्ति पूर्वाधार :</u>**

सि. नं.	विवरण	क्लिनिक	१५ शैया
१	एक्सरे मेशिन	१०० एम ए - १	३०० एम ए - १
२	एक्सरे मेशिन पोर्टेवल मोवाईल	स्वेच्छिक	१०० एम ए - १
३	अल्ट्रासाउण्ड मेशिन	स्वेच्छिक	स्वेच्छिक
४	जनशक्ति		
	रेडियोलोजिष्ट	आशिक समय	आशिकं समय
	रेडियोग्राफिक अधिकृत	१	१
	रेडियोग्राफर	२	२

(च) **स्वास्थ्य मन्त्रालयको स्वीकृति विना Radiology सम्बन्धी मेशिन नेपालमा पैठारी गर्न पाइने छैन ।**

२४. **<u>निजी प्रयोगशाला सेवा</u> :** (१) प्रयोगशाला सेवा सञ्चालनका लागि प्रयोगशालाहरुको स्तर, विभाजन र जनशक्ति देहाय बमोजिम हुनुपर्नेछ :-

(क) **जनरल प्याथोलोजी र सोको लागि योग्यता** : मान्यता प्राप्त शिक्षण संस्थाबाट एम. वि.वि.एस.वा सो सरह उत्तीर्ण गरी MD Path. MRC Path, DCP वा सो सरह उतीर्ण गरेको हुनुपर्नेछ ।

(ख) **माईक्रोबायोलोजी र सोको लागि योग्यता :** मान्यता प्राप्त शिक्षण संस्थाबाट MD Microbiology उपाधि प्राप्त ।

(ग) **हेमाटोलोजी** : र सोको लागि योग्यता : मान्यता प्राप्त शिक्षण संस्थाबाट MD Hameatology उपाधी प्राप्त ।

(घ) **MD Biochemistry र सोको लागि योग्यता** :मान्यता प्राप्त शिक्षण संस्थाबाट MD Biochemistry उपाधि प्राप्त ।

(ङ) **मेडिकल टेक्नोलोजिष्ट र सोको लागि योग्यता** : मान्यता प्राप्त शिक्षण संस्थाबाट मेडिकल ल्याव टेक्नोलोजी विषयमा स्नातक BMLT उपाधी प्राप्त । गर्न पाउने परिक्षणहरु : Histopatholoty, Cytopathology & Bone Marrow Study बाहके का सवै परीक्षणहरु ।

(च) **विशेषज्ञ मेडिकल टेक्नोलोजिष्ट :** मान्यता प्राप्त शिक्षण संस्थाबाट मेडिकल ल्यावटेक्नोलोजी विषयमा स्नातकोत्तर उपाधि MMLT प्राप्त MMLT/ M.Sc. Microiology, MMLT/M.Sc. Haematology, MMLT/ M.Sc. Bio chemistry, MMLT/M.Sc. Cytology गरेकाले जुन विषयमा आफूले उपाधी प्राप्त गरेको छ सोही विषयमा मात्र प्रयोगशाला सञ्चालन गरी विशेषज्ञ सेवा प्रदान गर्न पाउने छन् ।

(छ) **ल्यावटेक्नीशियन :** मान्यता प्राप्त शिक्षण संस्थाबाट सम्बन्धित विषयमा प्रमाणपत्र तह वा सो सरह उत्तिर्ण । गर्न पाउने परिक्षणहरु : २५ शैयासम्मका सरकारी अस्पताल स्तरमा प्रदान गरिने प्रयोगशाला सम्बन्धी परिक्षणहरु ।

(ज) **ल्याब असिष्टेण्ट :** मान्यता प्राप्त शिक्षण सस्थाबाट कम्तीमा एक वर्ष वा २५ महिनाको ल्याब असिष्टेण्ट तालिम पूरा गरी प्रमाण पत्र प्राप्त गरको गर्न पाउने परीक्षणहरु : २५ शैयासम्मका सरकारी अस्पताल स्तरमा प्रदान गरिने प्रयोगशाला सम्बन्धी आधारभूत परिक्षणहरु ।

नोटः माथि उल्लेखित जनशक्तिहरुले योग्यता हासिल गरेको विषयको पाठ्यक्रममा उल्लेखित सम्बन्धित परीक्षण गर्न पाउनेछन ।

(२) उपदफा (१) मा उल्लेखित जनशक्तिले आफूले प्राप्त गरेका प्रमाण पत्रका आधारमा व्यवसाय गर्न नेपाल सरकारले तोकेको परिषदमा दर्ता हुनुपर्नेछ ।

(३) प्रयोगशाला सञ्चालन सम्बन्धी न्यूनतम मापदण्ड : देहायमा उल्लेख भए बमोजिम सरकारी स्तरमा सञ्चालित प्रयोगशालाहरुको स्तर अनुसारको मापदण्ड निजी क्षेधमा सञ्चालित प्रयोगशालाहरुको न्यूनतम मापदण्ड हुनेछ :-

(क) राष्ट्रिय जनस्वास्थ्य प्रयोगशाला वा अन्य सम्बद्ध निकायबाट सञ्चालन हुने गुणस्तर नियन्त्रण सम्बन्धी कार्यक्रममा अनिर्वाय रुपमा भाग लिनुपर्नेछ ।

(ख) Space 150 sq.ft

(ग) Equipments/Consumables/Reagents/Kits As required to perform designated tests-All "Basic Equipmetrts", consumables, reagent / kits. Basic equipmenls include-

- Centrifuge
- Colorimeter
- Water bath
- VDRL shaker
- Hot air oven
- lncubator
- Micropipettes
- DC coagulator
- Refrigerator
- Power backup

Glasswares: Khan Tubes, Test tubes, peuidishes, etc.

Consumables: Disposable syringes, vacutainers, gloves and masks

(घ) Services (range of tests): To be provided by these laboratories include:

- Hematology: TC, DC, hemoglobin, ESR, blood grouping for non-transfusion purpose, BT, CT
- Biochemistry: Sugar, Urea, BilirubinT&D, S. Uric Acid, Total protein, serum albumin
- Microbiology: Sputum AFB stain (Z-N stain)
- Tests by RDTs: With simple interpretation
- Miscellaneous: Routine urine analysis, routine stool analysis, urine pregnanry test, Stool for reducing substances.

(ङ) आकस्मिक सेवा प्रदान गर्ने हरेक अस्पतालमा शैया अनुसारका आवश्यक पर्ने आकस्मिक परीक्षणहरु गर्नेपर्नेछ । आई.सी.यू. सेवा प्रदान गर्ने अस्पतालहरुमा Blood gas Analyzer हुनुपर्नेछ ।

(च) राष्ट्रिय जनस्वास्थ्य प्रयोगशाला वा अन्य सम्बद्ध निकायबाट सञ्चालन हुने गुणस्तर नियन्त्रक सम्बन्धी कार्यक्रममा अनिवार्य रुपमा भाग लिनुपर्नेछ ।

(छ) राष्ट्रिय जनस्वास्थ्य प्रयोगशालाबाट पठाईने गुणस्तर सम्बन्धी परीक्षण निर्देशन बमोजिम अनिवार्य रुपमा गर्नुपर्नेछ ।

(ज) प्रत्येक कोठामा प्रर्याप्त प्रकाश र भेन्टीलेशनको व्यवस्था हुनुपर्नेछ ।

(झ) बिजुली र शुद्ध खानेपानीको राम्रो व्यवस्था हुनुपर्नेछ ।

(ञ) प्रयोगशालाले फोहरमैलाका उचित व्यवस्थापन गरेको हुनुपर्नेछ ।

(ट) प्रयोगशालामा निर्मलीकरण र पर्याप्त पानी सहितको शौचालयको व्यवस्था हुनुपर्नेछ ।

(ठ) प्रयोगशालामा आवश्यक पर्ने टेवुल, कुर्सी लगायतका फर्निचरहरु पर्याप्त मात्रामा हुनुपर्नेछ ।

(ड) प्रयोगशालामा आवश्यक पर्ने काँचका भाँडाकुँडाहरु तोकिएको मापदण्ड अनुसार व्यवस्था हुनुपर्नेछ ।

(ढ) प्रयोगशालामा काम गर्ने जनशक्तिले विषयसँग सम्वन्धित स्वास्थ्य परिषद्मा अनिर्वाय रुपमा दर्ता भएको हुनुपर्नेछ र आफ्नो नाम, शैक्षिक योग्यता एवं परिषदको दर्ता नंम्बर उल्लेखित स्टाफ वा प्रिन्टको प्रयोग रिपोटिङमा अनिवार्य रुपमा उल्लेख गरेको हुनुपनर्छे ।

(ण) प्रयोगशालामा दिइएको सेवाको विवरण ,सेवाग्राही संख्या उल्लेख गरी प्रतिवेदन प्रत्येक तीन तीन महिनामा नगरपालिकामा पेश गर्नुपर्नेछ ।

(त) प्रयोगशाला परिक्षणको सेवा शुल्क निर्धारण नगरपालिकाबाट स्वीकृति भए बमोजिम गर्नुपर्नेछ ।

(थ) प्रयोगशाला दर्ताको लागि तोकिएको ढाँचामा निवेदन पेश गर्नुपर्ने छ र शुल्क तिर्नुपर्नेछ ।

(द) विरामी तथा विरामी कुरुवाका लागि प्रतिक्षा कक्षको व्यवस्था गर्नुपर्नेछ

परिच्छेद-८

आयुर्वेद तथा वैकल्पिक चिकित्सा सम्बन्धी स्वास्थ्य संस्थाहरुका मापदण्ड

२५. **आयुर्वेद तथा वैकल्पिक चिकित्सा सम्बन्धी स्वास्थ्य संस्थाहरुका मापदण्ड** : (१) आयुर्वेद तथा वैकल्पिक चिकित्सा प्रणाली अन्तर्गत निजीस्तरमा स्वास्थ्य संस्थाका स्थापना, सञ्चालन तथा स्तरोन्नति गर्दा देहायका मापदण्डको पालना गर्नुपनर्छे :-

(क) आयुर्वेद स्वास्थ्य सेवा :

(१) आयुर्वेद चिकित्सा प्रणाली अन्तर्गत स्वास्थ्य सेवा प्रदान गर्दा वा चिकित्सा व्यवसाय गर्दा सम्बन्धित विषयमा मान्यता प्राप्त शिक्षण संस्थाबाट स्नातक वा स्नातकात्ते र उपाधि हासिल गरी नेपाल आयुर्वेद चिकित्सा परिषदमा दर्ता भएको हुनुपर्नेछ । नेपाल सरकारको वहालवाला कर्मचारी भएमा नेपाल सरकारको पूर्व स्वीकृति लिनुपनर्छे ।

(२) पञ्चकर्म सेवा केन्द्रमा सम्बन्धित विषयमा कम्तिमा बि.ए.एम.एस. वा सो सरह उपाधि प्राप्त व्यक्तिबाट वमन, विरेचन, शिरोविरेचन, आस्थापन, अनुवासन, वस्ति र रक्तमोक्षण प्रयोग गनुर्पेन उत्तरवस्तिका लागि सम्बन्धित विशेषज्ञबाट गर्नुपर्नेछ ।

(३) आयुर्वेद अस्पतालमा काम गर्ने कर्मचारीलाई संक्रमण सुरक्षा सम्बन्धी आवश्यक तालिम दिनुपर्नेछ ।

(४) आयुर्वेद अस्पतालले जनशक्ति, भौतिक पूर्वाधार, औजार-उपकरण र सेवाको गुणस्तरीयतामा मात्र संस्था विस्तार गर्न स्वीकृतिका लागि माग गर्न र उपयुक्त ठहर भएमा शाखा विस्तारका लागि स्वीकृति दिन सकिनेछ ।

(५) बिरामीको उपचारको सिलसिलामा आवश्यकता अनुसार विशेषज्ञ चिकित्सक समक्ष वा उपयुक्त स्थानमा प्रेषण (रेफर) गर्नु पनर्छे ।

(६) रोग निदानार्थ आवश्यक पर्ने ईसि.जी., इ.इ.जी, प्याथोलोजी, रेडियोलोजी तथा अन्य आवश्यक सेवाहरु संचालन गर्नु परेमा सम्बन्धित विषयका जनशक्ति र साम्रागी सम्बन्धी भौतिक पूवार्धार, औजार उपकरण नीति नियमको पालना गर्नुपनर्छे ।

(७) इन्ट्रिग्रेटेड क्लिनिक, नर्सिङ्ग हामे वा अस्पताल भनी स्वीकृतिका लागि माग भएमा कनु कनु विषय र सेवा दिने उद्देश्य राखिएको हो ? सो प्रष्ट उल्लेख गरि सोही बमोजिमका जनशक्ति, औजार उपकरण र भौतिक पूवार्धारको व्यवस्था गर्नुपनर्छे ।

(८) आयुर्वेद चिकित्सा विधामा स्वास्थ्य रक्षा, रोग निवारण, आषधि द्रव्यकाष्ठौषधी, र औषधीको प्रयोग गरिने चिकित्सा सेवा, विना औषधी दिइने सेवा र आयुर्वेद स्वास्थ्य सेवामा उल्लेखित पूर्वकर्म अन्तगर्त का निराग्नीस्वदे (जल, वायु, सूर्य किरण, पार्थिवतत्वको प्रयोग), अग्निस्वदेन, अभ्यङ्ग (Massage), सत्वावजयचिकित्सा (योगाभ्यास, ध्यान आदि) का माध्यमबाट रोगको रोकथाम वा दीर्घजिवनका लागि सञ्चालन गरिने संस्थाहरुले आयुर्वेद स्वास्थ्य कर्मीहरु, भौतिक पूवार्धार, आवश्यक औजार उपकरण र तोकिएका मापदण्ड पूरा गरि जुनसुकै नाममा संचालन भएतापनि आधारग्रन्थ सहित नगरपालिकाबाट अनुमति लिएर मात्र सञ्चालन गर्न पाइनेछ ।

(ख) <u>आयुर्वेद चिकित्सा अर्न्तगत रहने सेवाहरुः</u>

<u>चिकित्सा सेवाः</u>

१. <u>रोग उपचार (आतुर विकार प्रशमन)</u>

(क) युक्ति व्यापाश्रय चिकित्सा

(ख) संशमन -औषाधी चिकित्सा)

(ग) संशोधन(वमनादि पञ्चकर्मशेधन चिकित्सा)

(घ) दवै व्यापाश्रय

(ङ) सत्वावजय

(च) शस्त्र-प्राणिधान

(छ) योगाभ्यास

२. <u>स्वास्थ्य पवद्धर्नात्मक, स्वास्थ्य रक्षा तथा प्रतिरोधात्मक स्वास्थ्य सेवा</u>

(क) प्रकृति विनिश्चयर परामर्श

(ख) स्वस्थ वृत्त पालन -ऋतुचर्या, दिनचर्या, रात्रिचर्या, पथ्यापथ्य, आहार- विहार

(ग) रसायन

(घ) वाजीकरण

(ङ) पञ्चकर्म

(च) योगाभ्यास

(ग) <u>आयुर्वेद अस्पताल तथा नर्सिङ्ग होम सम्बन्धी मापदण्ड तथा पूर्वाधार</u> : (१) आयर्वेद चिकित्सा प्रणाली अन्तर्गत निजीस्तरमा सञ्चालन गर्ने अस्पताल एवं नर्सिङ्ग होमहरुले आफ्नो क्षमता अनुसार क्रमशः एक वा एक भन्दा बढी देहाय बमोजिमका विभाग/शाखाहरु सञ्चालन गर्न सक्नेछन् :-

<u>आयुर्वेद चिकित्सा सेवा अन्तर्गत विभाग वा शाखा</u> :

(क) कार्य चिकित्सा

(ख) बालरागे चिकित्सा

(ग) प्रसूति तथा स्त्रीरोग चिकित्सा

(घ) शल्य चिकित्सा

(ङ) शालाक्य

(च) रसायन

(छ) वाजीकरण

(२) <u>आयुर्वेद अस्पतालले देहाय बमोजमका भौतिक पूवर्धारका व्यवस्था तथा मापदण्डका पालना गर्नु पर्नेछ</u> :-

सि.नं.	विवरण	१०-२५ शैयासम्म
१.	भौतिक पूर्वाधार	
	(क) जग्गा मापदण्ड : सडकसंग जोडिएका हुनुपर्ने (प्रति शैया ५० व.मि.) ।	✓
	(ख) सवारी साधन आवत जावत तथा पार्किङ्गका लागि पर्याप्त ठाउँ हुनुपर्ने ।	✓
	(ग) प्रवेशद्वार र निकासद्वार - गेट छट्टाछट्टै हुनुपर्ने ।	✓
	(घ) सञ्चार, बिजुली , शौचालय तथा खानेपानीको व्यवस्था हुनुपर्ने ।	✓
२.	सेवा	

	वहिरङ्ग	✓
	अन्तरङ्ग	✓
३.	जनशक्ति	
	आयुर्वेद चिकित्सामा स्नातकोत्तर उपाधि (M.D./M.S.Ay.)	आवश्यकता अनुसार
	चिकित्सक (B.A.M.S.)सो सरह)	३ जना
	आयुर्वेद सहायक (P.C.L.)सा सरह)	आवश्यकता अनुसार
	आयुर्वेद सहायक कार्यकर्ता (AAW)सो सरह)	२ जना
	पञ्चकर्म सह-सहायक	आवश्यकता अनुसार
	अभ्यङ्गकता	आवश्यकता अनुसार
	B.N.(B.Sc.Nursing)	

सि.न.	विवरण	१०-२५ शैयासम्म
	अ.न.मि.	३ जना
	ल्याव टेक्नालोजिष्ट	
	ल्याव टेक्निसियन	स्वैच्छिक
	ल्याव असिस्टेण्ट	आवश्यकता अनुसार
४.	Rediology/USG	
	रेडियोलोजिष्ट	
	रेडियोग्राफर	आवश्यकता अनुसार
	सहायक रेडियोग्राफर	आवश्यकता अनुसार
	हेल्पर	स्वैच्छिक
५.	कर्मचारी प्रशासन	
	प्रशासन अधिकृत	

	नायव सुब्बा	आवश्यकता अनुसार
	खरिदार (लेखा) प्रशासन	१ जना
	कम्प्यूटरप्राविधिक खरिदार	आवश्यकता अनुसार
	पियन पाल	३ जना
	भान्छे/टहलवा	२ जना
	माली	आवश्यकता अनुसार
	ड्राइभर	आवश्यकता अनुसार
	कुचिकार	२ जना
६.	उपकरण	
	स्टेथेस्कोप (प्रत्यके उपचार कक्षमा)	✓
	B.P.Set (प्रत्येक उपचार कक्षमा)	✓
	Thermometer (आवश्यकता अनुसार)	✓
	Weighing Machine	२
	उचाइ नाप्ने साधन	१
	Torch light	१
	Cotton, Gauze, Bandage	आवश्यकता अनुसार
	Apron	आवश्यकता अनुसार
	Gloves	आवश्यकता अनुसार
	X-ray view box	आवश्यकता अनुसार
	Oxygen set	१
	Durm set	३
	Atutoclave	३
	Srugical Set	१
	Sliding	
	Artery forceps	१२
	Culting scissors	२
	Cutting set	२
	Blunt scissors	१

	Sharp Scissors	१
	Lancet	
	Scalpel & kitle holder etc.	२
	Dressing set	
	Kidney tray, small tray, large bowel	४
	Dissecting forceps, Thumb forceps	४
	D(resshindg & trolley, h drd)e ssing materials,	२
	Needle (different size & shape)	१०
	Forceps	१२
	Suture Material (different size)	४

सि.न.	विवरण	१०-१५ शैयासम्म
	Gauge, bandage/teucoplest/xylocain etc.	७
	Catherer set	
	Plain, folley's & matlicot cather	१०
	Diagnostic set	२
	General	
	Tongue Spatula	२
	Torch light/emergency light	२
	Specific	
	ENT set	२
	Gynecological Examination Set, D & C Set, Cucus, Sim's Speculum, emema set	१
	Neonatal care set	१
	Macintos sheet, Kally's pad	५
	Other	
	Proctoscope/Laryngoscope/ Ophthalmoscope	२

	Tonometer/Rhinoscope	१
	Sterilizer/Autoclave drum set	१
	Equipments & Materials for emergency case management	२
	Nebulizer	१
	Ryle's Tube	
	Bed screen	३
	Mask	२५
	Cap	१०
	Ear syringing set	२
	Wooden splint	
	Urobag	२
	अन्तरङ्ग सेवा(Indoor)	
	वार्ड: पुरुष कोठा १० x२० स्क्वायर फिट	२
	महिला कोठा १० x २० स्क्वायर फिट	२
	चिकित्सा कोठा १० x १० स्क्वायर फिट	१
	शौचालय (पुरुष तथा महिलाका लागि छुटाछुटै)	४
	Wheel chairस्टेचरी ट्रर्ली	१
	चाट/लकर/फाइल कवीनेट	१५
	बेड प्यान/शैया संख्याका आधारमा	✓
	करु वा बस्ने टुल -शैया संख्याका आधारमा)	✓
	चिकित्सक कक्ष	१
	नर्सेज डयूटी रुम १०X१५ स्क्वायर फिट	१
	बिरामी आसान एम्बुलेन्स	
	औषधी स्टोरका पूवार्धार	
	भेन्टिलेशनयुक्त १०X१५ स्क्वायर फिट साइजका कोठा	१
	बिरामी पुर्जा दर्ता गर्ने कक्ष	१
	औषधी वनाउने टेबल कुर्सी	१
	बिरामीका लागी सोधपुछ तथा सहयोग कक्ष	१

	भान्साघर	आवश्यकता अनुसार

सि.न.	विवरण	१०-२५ शैयासम्म
	बिरामी दर्ता कक्ष बिरामी जाच्ने कोठा लेखा प्रशासन कक्ष	१ वटा १ वटा २ वटा
८.	आकस्मिक सेवा सुविधा अक्सिजन सेट आकस्मिका सेवामा आवश्यक अन्य उपकरण विशेषज्ञ सेवाका हकमा सोही अनुसारका जनशक्ति कक्ष र आवश्यक उपकरण हुनुपर्ने ।	२ सेट हरेकका २र२ सेट आवश्यकता अनुसार
९.	प्रयोगशाला कोठा	२
१०.	मनोपरार्मश एवं जीवनशैली कोठा	१
११.	योगासन, प्राणायाम, ध्यान आदिका लागि ९१६X ३२०	१
१२.	पूर्वकर्म सेवाका लागी प्रत्येक सेवाका अलग-अलग कक्ष	आवश्यकता अनुसार
	• स्नेहन कक्ष • अभ्यङ्ग कक्ष • स्वेदन कक्ष(नाडि स्वदे लगायत १३ प्रकारकम स्वेदनका लागी अलग अलग कक्ष • अभ्यङ्ग टेबुल • सर्वाङ्ग स्वेदन यंत्र • नाडि स्वदेन यत्रं लगायत विविध १३ प्रकारकम स्वेदनका लागी अलग अलग आवश्यक यंन्त्र • कटि तथा जान स्वेदन यन्त्र • अवगाह स्वेदन यन्त्र • निराग्नी स्वेदनका लागी कम्मल, मृदिका प्रस्तर,जल,तेज ,प्राथिव तत्व	१ १ आवश्यकता अनुसार आवश्यकता अनुसार १ आवश्यकता अनुसार १ १ आवश्यकता अनुसार
१३.	पञ्चकर्म सेवा (५ वटा सेवाका लागी अलग अलग कक्ष हुनुपर्ने)	आवश्यकता अनुसार

१४.	पुर्नस्थापना कक्ष	आवश्यकता अनुसार
१५	फलफूल सहित स्वच्छ वातावरण र औषधीयुक्त हर्वेरियम समेत हुनुपर्ने ।	आवश्यकता अनुसार

(घ) **आयुर्वेद स्वास्थ्य क्लिनिक/पोलिक्लिनिक सम्बन्धी मापदण्ड तथा पूर्वाधार :** आयुर्वेद पोलिक्लिनिक सेवा सञ्चालन गर्दा एउटै व्यवस्थापन अन्तर्गत रही तीन वा सो भन्दा बढी सेवा प्रदान गनुपर्ने र औषधी सेवाको व्यवस्था समेत हुनुपर्नेछ । स्वास्थ्य जाँच गर्ने तथा परामर्श दिने व्यक्ति कुनै पनि मान्यता प्राप्त शिक्षण संस्थाबाट कम्तिमा पनि BAMS वा सो सरहको चिकित्सा सम्बन्धी उपाधि प्राप्त गरी आयुर्वेद चिकित्सा परिषद्मा दर्ता भएको हुनुपर्नेछ ।

(१) एक सेवा सञ्चालनका लागि आवश्यक न्यनूतम भौतिक सुविधाहरु निम्न अनुसारको हुनुपर्नेछ :-

(क) बिरामीको जाँच गर्ने भेन्टिलेटेड कोठा सेवा अनुसारको छुट्टाछुट्टै हुनुपर्नेछ । - कम्तिमा १४१० वर्ग फिट)

(ख) बिरामी बस्ने ठाँउ (कुर्ने ठाँउ)

(ग) बिरामी जाँच्ने टेवुल

(घ) चिकित्सकको लागि कुर्सी

(ङ) चिकित्सकको लागि टेबुल

(च) बिरामी बस्ने कुर्सी/टुल

(छ) बिरामी कुर्न बस्ने बेन्चहरुको व्यवस्था

(ज) शौचालयको व्यवस्था

(झ) टेलिफोन (स्वेच्छिक) ।

(२) आवश्यक औजार उपकरणहरु देहाय अनुसारको हुनुपर्नेछ :-

(क) थर्मोमिटर -१

(ख) तौल लिने मेशिन -१

(ग) उचाई नाप्ने मेशिन -१

(घ) टंग डिप्रेशर - १

(ङ) ब्लड प्रेशर जाँच्ने मेशिन -१

(च) स्टेथोस्कोप -१

(छ) आँखा, नाक, कान जाँच्ने सेट -१

(ज) प्रोक्टोस्कोप -१

(झ) प्रोव

(ञ) सिरिन्ज

(ट) टर्च लाइट

(ठ) पञ्जा

(ड) मास्क, एप्रोन

(ढ) किड्नी ट्रे

(ण) बाल्टीन ।

(३) अन्य व्यवस्था :

(क) विशेषज्ञ सेवा र बिषय अनुसारको आवश्यक औजार उपकरणहरुको व्यवस्था हुनुपर्नेछ ।

(ख) बिरामीको सम्पूर्ण विवरण राख्नको लागि एउटा रजिष्टर हुनुपर्नेछ ।

(ग) क्लिनिकमा प्रयोग गरिने सम्पूर्ण औजारहरु अनिवार्य रुपमा निर्मलिकृत गरिएको हुनुपर्नेछ ।

(घ) क्लिनिकमा काम गर्ने व्यक्तिले आफ्नो योग्यताको प्रमाणपत्र तथा आयुर्वेद चिकित्सा परिषद् दर्ता नं., सेवा शुल्क र आयकर प्रमाणपत्र सबैले देख्ने ठाउँमा राख्नुपर्नेछ ।

(ङ) मासिक प्रतिवेदन नियम अनुसार सम्बन्धित निकायमा पठाउने व्यवस्था हुनुपर्नेछ ।

(ङ) आयुर्वेद पूर्वकर्म पञ्चकर्म सेवा केन्द्र सम्बन्धी मापदण्ड तथा पूर्वाधार :

(१) **भौतिक पूर्वाधारः** आयुर्वेद पञ्चकम सेवा प्रदान गर्न केन्द्र, हेल्थ क्लव र हेल्थ रिसोर्टहरु सञ्चालनका लागि आवश्यक पर्ने अभ्यङ्ग, स्वेदन, स्नान, वमन, विरेचन, शिरोविरेचन, वस्ति आदि उपचार कक्षहरु र सोका लागि दहे ायका सामग्रीहरुको व्यवस्था हुनुपर्नेछ । यसका साथै औषधी निर्माण कक्ष, प्रकृति परीक्षण, सत्वावजय चिकित्सा, योग, ध्यान एवं अन्य सहायकहरुका लागि आवश्यक कक्षहरु हुनुपर्नेछ । साथै उपयुक्त किसिमका पुस्तकालय, शौचालय लगायतको व्यवस्था हुनुपर्नेछ ।

(क) अभ्यङ्ग कक्ष

(ख) स्वेदन कक्ष (ग्यास सिलिण्डर कक्ष बाहिर हुनुपर्ने)

(ग) अभ्यङ्ग टेबुल

(घ) सर्वाङ्ग स्वदेन बक्स

(ङ) नाडि स्वेदन यंत्र

(च) वस्ति यंत्र सेट

(छ) वमन टेबुल सहित वमन कक्ष

(ज) शौचालय संलग्न रहेको विरेचन कक्ष

(झ) विरेचन कुर्सी

(ञ) नस्य कुर्सी

(ट) शिरोधारा टेबुल सहित सेट

(ठ) शिरो बस्ति सेट

(ड) जान बस्ति,कटि बस्ति आदि सेट

(ढ) कटि स्वेदन टब

(ण) अवगाह स्वेदन टब

(त) ससंर्जन कर्मका लागि भोजनालय

(थ) अन्य पूर्वाधार तथा आत्याविक चिकित्सा सामग्री

नोट : पंचकर्मका प्रधानकर्म संचालनका लागि अन्तरंग सेवा संचालन स्वीकृति अनिवार्य हुनेछ ।

(२) **पञ्चकर्म सेवाहरु**: यी सेवा केन्द्रहरु व्यवस्थित रुपमा सञ्चालित गरिनुपर्नेछ । यी केन्द्रहरुबाट दिइने सेवाहरु आयुर्वेद चिकित्सा सिद्धान्त अनुसार रसायन, वाजीकरण, स्वास्थ्य प्रवद्धर्न, प्रतिराधोत्मक, पुन स्थापन एव उपचारात्मक कर्ममा आधारित रहनुपर्नेछ । रसायन, वाजीकरण सेवा पनि दिनुपर्नेछ । पञ्चकर्म र सो सम्बन्धी सेवाहरु निम्नानुसार गर्नुपर्नेछः-

(क) पञ्चकर्म

(१) पूर्वकर्महरुः स्नेहन, स्वेदन, अभ्यङ्ग, पिण्डस्वेद, नाडी र पिच आदि ।

(२) ससंर्जन, रसायन कर्म ।

(३) प्रधानकर्महरुः वमन, विरेचन, वस्ति (अनुवासन,आस्थापन, शिरोविरेचन,रक्तमेक्षण (जलौका) ।

(४) पश्चात कर्म ।

(ख) अन्य कर्म

(१) अभ्यङ्ग, स्वेदन, २३ प्रकार स्वेद वाह्य वस्ति, नेत्र तर्पण, शिरोधारा, शिरा वस्ति, तेल, स्नान, लेप कटिस्नान, पादस्नान आदि कर्महरु ।

(२) सत्वावजय कर्मः सत्वावजय, योग, ध्यान, नाद चिकित्सा आदि कर्महरु ।

(३) **आवश्यक जनशक्तिहरु:** आयुर्वेद चिकित्सा अन्तर्गत पञ्चकर्म र सम्बन्धित कुनै पनि कर्महरु दक्ष अनुभवी आयुर्वेद चिकित्सकहरुको मातहतमा रहरे मात्र दिनुपर्नेछ । देहायका योग्यता भएका जनशक्तिहरुबाट उपरोक्त सेवाहरु सञ्चालन गर्नुपर्नेछ:-

(क) **आयुर्वेद चिकित्सक** : आयुर्वेद चिकित्सा प्रणालीमा स्नातक वा स्नातकात्ते र उपाधि प्राप्त ।

(ख) **पञ्चकर्म चिकित्सा सहायक** : आयुर्वेद चिकित्सा प्रणालीमा प्रमाणपत्र तह वा आयुर्वेद स्वास्थ्य सहायक तह उत्तीण गरी न्यूनतम ३ महिनाका पञ्चकर्म तालिम प्राप्तत गरेको हुनुपर्नेछ ।

(ग) **पञ्चकर्म सह-सहायक** : कम्तिमा एस.एल.सी.पास गरी आयुर्वेद चिकित्सकका मातहतमा रही सो सम्बन्धी आवश्यक कर्महरुको तालिम सहितको २ वर्षको अनुभव प्राप्त गरेको ।

(घ) **अभ्यङ्गकर्ता (महिला र पुरुष दुवै)** : कम्तिमा आठ कक्षा पढी २ वर्षसम्म आयुर्वेद चिकित्सकक मातहतमा बसी अभ्यङ्गकर्ताका रुपमा अनुभव प्राप्त गरेका ।

(४) आयुर्वेद अभ्यङ्ग कर्म मात्र दिइने केन्द्रहरुबाट विश्रान्ती अभ्यङ्ग कर्म मात्र दिन सक्नेछन र सो कर्मका लागि न्यूनतम सुपरिवेक्षण प्राविधिक निरीक्षण टोलीद्वारा समय समयमा गरिनेछ ।

(५) **पूर्वकर्म पञ्चकर्म चिकित्सा गर्दा प्रयागे हुने औषधी तथा अन्य द्रव्य** :

(क) क्वाथ, फाण्ट, अर्क, स्वरस

(ख) अवलहे , पाक, खण्ड, किसरा

(ग) स्नेह, प्रस्तर, मृदिका, जल, तेज, ,धुर्म्र,वास्प, कम्वल, वस्त्र, पट्ट, जल आदि ।

(६) **पश्चात कर्ममा प्रयागे हुन द्रव्य तथा निर्मित औषधी व्यवस्था** :

(क) सात्विक आहार, ऋतु तथा दिनचर्या ब्रर्म्हचया पालन

(ख) औषधी-चूर्ण वटी, फान्ट, अवलेह

(ग) आसव, अरिष्ट

(घ) लौह , मण्डुर

(ङ) तेल , घृत

(च) रस रसायन

(छ) लेप, मलहम

(ज) भष्म, पिष्टी ।

(च) होमियोप्याथिक चिकित्सा सेवा स्थापना तथा सञ्चालन मापदण्ड :

(१) होमियोप्याथिक स्वास्थ्य क्लिनिक/पोलिक्लिनिकमा स्वास्थ्य जाँच गर्ने तथा परामर्श दिने व्यक्ति कुनै पनि मान्यता प्राप्त शिक्षण संस्थाबाट कम्तिमा पनि स्नातक वा सो सरहको उपाधि प्राप्त गरेको हुनुपर्नेछ ।

(२) होमियोप्याथिक स्वास्थ्य क्लिनिक/पोलिक्लिनिकमा भौतिक पूर्वाधार देहाय बमोजिम हुनुपर्नेछ :-

भौतिक पूर्वाधार :

(क) बिरामी जाँच गर्ने उपयुक्त कोठा,

(ख) बिरामी कुर्ने बेन्चकुर्सी,

(ग) बिरामी जाँच गर्ने टेबुलर स्टुल,

(घ) शौचालय

आवश्यक स्वास्थ्य उपकरण :

(क) स्टेथेस्कोप

(ख) बि.पी. सेट

(ग) ई.एन.टी. सेट

(घ) थर्मोमिटर

(ङ) एक्सरे हेर्ने बक्स

(च) Weighing Machine

(छ) उचाई नाप्ने साधन

(ज) टर्च

(झ) गज, कटन, ब्यान्डेज

(ञ) Tongue Depresor

(ट) Proctoscope

(ठ) बाल्टीन, जग

(ड) बिरामीको विवरण राख्ने जिष्टर

(ढ) Catheterization set

जनशक्ति :

(क) **होमियोप्याथिक चिकित्सक** - १ (कम्तिमा होमियोप्याथिमा स्नातक तह वा सो सरह)

(ख) सहायक होमियोप्याथिक चिकित्सक १कम्तिमा होमियोप्याथिकमा प्रमाणपत्र तह वा सो सरह)

(ग) होमियोम्याथिक सहायक -१ (मान्यता प्राप्त संस्थाबाट होमियोप्याथिमा तालिम प्राप्त गरेको) सेवा

(घ) उपचार

(ङ) परामर्श

(छ) होमियोप्याथिक इमर्जेन्सी सेवा :

(१) होमियोप्याथिकमा इमर्जेन्सी सेवा २४ सै घण्टा सीमित सेवा खुल्ला राख्न सकिनेछ ।

(२) भौतिक पूर्वाधार :

- २०×१५ साईजको भेन्टिलेशन तथा शौचालय युक्त कोठा
- चिकित्सक बस्ने टेवुल र कुर्सी - १ थान
- स्टाफ नर्स बस्ने कुर्सी -१ थान
- बिरामी बस्ने कुर्सी, टुल -१ थान
- अपरेशन टेबुल -१ थान
- Hanging light (100 wt)-१ थान
- ऱ्याक -१ थान
- हिटर -१ थान
- Sterilization set-१ थान
- शौचालयमा पर्याप्त मात्रामा पानी उपलब्ध भएको ।

(३) उपकरण :

- स्टेथोस्कोप
- BP set
- Globes
- X-ray view Box
- Thermometer
- Weighing Machine

- उचाई नाप्ने साधन
- Plastic Apron
- Dressing set
- Stitching set
- Torch
- Mask
- Cap
- Cotton, Gauze, bandage
- Stab, stand + oxygen cylinder, suction machine

(४) सेवा सम्बन्धी :

- Dressing
- Stitching
- साधारण Injury

(५) जनशक्ति :

- चिकित्सक -१ जना
- स्टाफ नर्स -१ जना
- कार्यालय सहयोगी -१ जना

(६) औषधी : होमियोप्याथीमा प्रयोग हुने केही इमर्जेन्सी औषधीहरु

(ज) निजी स्तरका होमियोप्याथिक अस्पतालका पूर्वाधार :

सि.न.	विवरण	१०-१५ शैया
१	**भौतिक पूर्वाधारहरु** : अस्पताल भवन आफ्नो वा भाडामा, पार्किङ्गस्थल, खुल्ला जग्गा, अस्पताल प्रवेशमाग, यातायातको सुविधा, प्रतिक्षालय, सोधपुछ कक्ष आदि आवश्यकता अनुसार उपलब्ध भएको ।	
२	**सेवा**	
	क) बहिरङ्ग सेवा	
	ख) अन्तरङ्ग सेवा	
३	**जनशक्ति**	

	चिकित्सक (स्नातकोत्तर तह)	स्वेच्छिक
	चिकित्सक (स्नातक तह)	
	सहायक चिकित्सक	३
४	स्टाफ नर्स	स्वेच्छिक
	अ.न.मी.	२
	ल्याब टेक्नोलाजिष्ट	स्वेच्छिक
	प्याथेलोजिष्ट, ल्याब टेक्निसीयन	स्वेच्छिक
	ल्याब एसिस्टेन्ट	१

	रेडियोलोजिष्ट, रेडियोग्राफर	स्वेच्छिक
	वार्ड ब्वाइ	१
	प्रशासन अधिकृत	–
	नायब सुब्बा	१
	सहलेखापाल	१
	कम्प्युटर सहायक	१
	पियन/पाले	४
	भान्छा/टहलवा	३
	माली	१
	सवारी चालक	१
	कुचीकार	२
४	उपकरण	
	स्टेथेस्कोप	आवश्यकतानुसार
	B.P. Set	” ”
	X-ray view box	” ”
	Thermometer	” ”
	WeighingMachine	” ”
	उचाई नाप्ने साधन	” ”
	Apron	” ”
	Gloves	” ”
	Oxygen set	” ”

	Catheterization set	” ”
	Torch	” ”
	Cotton, gauze,bandage	” ”
	र अन्य आवश्यक सामग्रीहरु	” ”
५	अन्तरङ्ग सेवा	
	पुरुष कोठा	17×10'
	महिला कोठा	17×10'
	चिकित्सा कोठा	14×10'
	शैचालय, वास बेशिन तथा पानी पर्य्याप्त	२
	Wheel Chair/	२
	चाट/लकर/फाइल	५
	बेड प्यान (शैया संख्याका आधारमा)	५
	कुरुवा बस्ने टुल	५
	चिकित्सक आराम गर्ने बेड	१
	नर्स डयुटी रुम १४ ×१०	१
	बिरामी आसान एम्बुलेन्स	१
	कम्प्युटर तथा पिन्टर	३
६	औषधी स्टोरका पूर्वाधार	
	भेन्टिलेशनयुक्त १४ ×१० साईजका कोठा	१
	बिरामीका पुर्जा दर्ता गर्ने टेबलु , कुर्सी	

	औषधी बनाउन टेबल, कुर्सी	
	बिरामी पुर्जा दर्ता गर्न रजिष्टर	
	बहिरङ्ग सेवाका	25×14'

	लागि बिरामीहरुका पर्खने कोठा	
	बहिरङ्ग सेवाका लागि बिरामी जाँच्ने कोठा	14×10'

(झ) **<u>एक्यूप्रेसर</u> :** अनेक रोगको उपचार गर्ने एक्यूप्रेशर क्लिनिक वा पोलि एक्यूप्रेशर (प्राकृतिक चिकित्सा) क्लिनिक सञ्चालन गर्न देहाय बमोजिम व्यवस्था हुनुपर्नेछ :-

(१) दक्ष जनशक्ति :

(क) कुनै विश्वविद्यालयबाट सम्बन्धित विषयमा स्नातक (डाक्टर उपाधि) गरेको व्यक्तिहरु

(ख) कुनै पनि मान्य प्राप्त संघ संस्थाबाट आवश्यक तालिम (डाक्टर वा सोस रहको उपाधि) प्राप्त गरको व्यक्तिहरु ।

(२) अर्ध दक्ष जनशक्ति:

(क) कुनै पनि मान्यता प्राप्त संघ संस्थाबाट एक वर्ष वा सोभन्दा बढी तालिम प्राप्त व्यक्तिहरु ।

(ख) दक्ष जनशक्तिका साथमा न्यनूतम तीन वर्षसम्म अनुभव प्राप्त गरेको कुरा दक्ष जनशक्तिले प्रमाणित गरेको व्यक्तिहरु ।

(३) बिरामी जाँच गर्ने कोठा

(४) एक्यूप्रेसर थेरापिष्टहरुको लागि मेच र टेबुल

(५) दक्ष एक्यूप्रेसर थेरापिष्ट (उपचारक)

(६) अर्धदक्ष एक्यूप्रेसर थेरापिष्ट (उपचारक) -१ जना

(७) कायार्ल य सहायक -१ जना

(८) स्वीपर -१ जना

(९) आवश्यक उपकरणहरु:

(क) एक्यूप्रेशर जाँच गर्ने मेशिन

(ख) तौल लिने मेशिन

(ग) एक्यूप्रेशर गर्ने जिमका मेशिनहरु

(घ) शक्ति सञ्चार गर्ने उपकरणहरु

(ङ) इलेक्ट्रोनिक एक्यूप्रेशर मेशिन

(च) स्पाइनल रोलर

(छ) फेसियल रोलर र अन्य व्यायामका उपकरणहरु ।

(१०) संस्थागत रुपमा खोलिने क्लिनिक:

(क) नगरपालिकाको अनुमति लिएर मात्र स्वास्थ्य क्लिनिक सञ्चालन गनुपर्नेछ ।

(ख) स्वास्थ्य क्लिनिक सञ्चालन गर्न माथि उल्लेखित व्यवस्था हुनु अनिवार्य छ ।

(ग) चिकित्सक उपचार लगायत काम गर्ने जनशक्तिले नेपाली नागरिकताको प्रमाणपत्र प्राप्त गरेको हुनुपर्दछ ।

(११) बिरामी भर्ना गरेर पनि उपचार गर्न सकिने छ ।

(१२) बिरामी भर्ना गर्न स्वास्थ्य क्लिनिकमा देहाय बमोजिम थप व्यवस्था हुनुपर्दछ:-

(क) बिरामी राख्ने कोठा

(ख) बिरामी सुत्ने बेड , आवश्यक ओड्ने ओछ्याउने सामान

(ग) सफा र प्रदूषण मुक्त कोठा

(घ) स्नान घर

(ङ) सफा पानी

(च) सन्तुलिन भोजन आदि

(छ) बिरामी सुत्ने वेड एकले अर्कालाई नछुने गरी कम्तिमा २-३ फिटको दूरीमा राख्ने

(ज) शौचालय ।

(१३) एक्यूप्रेशर प्राकृतिक चिकित्सा विषयमा प्रचार/प्रसार तथा अनुसन्धान मात्र गर्ने उद्देश्यले पनि संस्था खोली सञ्चालन गर्न सकिनेछ ।

(क) सम्बन्धित विषयको अनुसन्धान गर्ने आवश्यक योग्यता प्राप्त गरेको जनशक्ति हुनुपर्नेछ ।

(ख) प्रचार गर्दा एउटा विषयसंग अर्को विषय बाझ्ने गरी तथा एकले अर्कालाई हानी पुऱ्याउने प्रचार गर्नु हुँदैन ।

(१४) एक्यूप्रेशरको लागि नगरपालिकाबाट प्रमाणित गरेर मात्र यस सम्बन्धी बिक्रीवितरणमा वजारमा ल्याउनु पनर्छे । जस्तै जोगाड, अन्य जिम आईट मका सामाग्रीहरु ।

(ञ) **<u>एक्यूपञ्चर सेवा अस्पतालका पूर्वाधार र मापदण्ड</u>** : एक्यूपञ्चर सेवा सञ्चालनका लागि देहाय बमोजिम पूवार्धार तथा मापदण्ड पालना गरेको हुनुपर्नेछ :-

सि.न.	विवरण	५ शैया	१० शैया
१	भौतिक पूर्वाधारहरु जनरल अस्पताल सरह	☐☐	☐☐
२	सेवा ☐ मोक्सिबुसन	☐☐	☐☐
३	जनशक्ति		

	क) स्नातकोत्तर	०	१
	ख) स्नातक	१	२
	ग) एक्युपञ्चर सहायक	२	३
	घ) नर्सिङ्ग स्टाफ	०	२
	ङ) प्रशासनिक कर्मचारी जनरल अस्पताल सरह		
	च) कार्यालय सहयोगी	१	२
४	उपकरण		
	क) एक्युपञ्चर निडिल		
	ख) माक्सा स्टिक		
	ग) कपिङ्ग		
	घ) अटाक्लभ		
	ङ) स्टेथोस्काप		
	च) थर्ममिटर		
	छ) रेकर्ड रजिष्टर		
	ज) अन्य व्यवस्था जनरल अस्पताल सरह		

(ट) **<u>प्राकृतिक चिकित्सा अस्पतालका पूर्वाधार</u>** :

सि.नं.	विवरण	१० शैया
१.	आवश्यक अस्पताल भवन एवं खुल्ला जग्गा (५५ वर्ग मी. प्रति शैया)	☐☐

२	प्रवेश मार्ग :-अस्पतालसम्म मोटर सजिलै जाने, फर्कन र रोक्न सक्न	□□
३.	प्रतिक्षालय सोधपुछ/सम्पर्क र सूचना/टेलिफोन सेवा हुनुपर्ने प्रतिक्षालयमा बस्ने ठाउँ	
४.	बहिरंग विभाग (OPD) बिरामी जाँच्ने काठो व्यवस्थापन कक्ष	१ वटा १ वटा
५.	आकस्मिक सेवा सुविधा अक्सिजन सटे IV Set	आवश्यकतानुसार
६.	प्रयोगशाला कोठा	□□

	उपचारका सामग्री (माटो, पानी आदिका गुणस्तर जाँच गर्ने कोठा)	
७.	मनोपरामर्श एव जीवनशैली र स्वास्थ्य प्रशिक्षण कोठा	१ वटा
८.	योगासन, प्राणायाम, ध्यान आदिका लागि आवश्यक हल	२० जना
९.	Physiotherapy Unit	१ वटा
१०.	उपचार सवोका कोठा (जल चिकित्सा, माटो चिकित्सा, सय किरण चिकित्सा, चुम्बक चिकित्सा, मालिस एवं अन्य प्राकृतिक चिकित्सा सेवाका लागि)	१० वटा

११.	भोजनालय (चिकित्सकले दिएकन भोजन तालिमका अनुसारका भोजन दिन सक्ने भोजनालय, भोजन एव पोषण विशेषज्ञका लागि आवश्यक कोठा)	३ वटा
१२.	पुर्नताजगी कक्ष - चिकित्सक,सहायक चिकित्सकआदिका लागि	
१३.	शैया/कोठा विशेष सघन उपचार कोठा (१ जना बिरामी मात्र राख्ने) २/२ जना बिरामी राख्ने सुविधा भएका कोठा ४/४ जना बिरामी राख्ने सुविधा भएका कोठा	 २ २ १ -
१४.	शौचालय एवं स्नान कोठा	५ वटा
१५.	फूल विरुवा प्रशस्त भएका बगैचा	
१६.	उपकरण सम्पूर्ण शरीरका वाष्पस्नान यन्त्र स्थानीय वाष्पस्नान यन्त्र कटिस्नान टव रीढस्नान टव एनीमा (Enema) विभिन्न प्रकारका पट्टिहरु (चिसा पट्टि) सके का यन्त्रहरु माटो चिकित्सामा प्रयोग हुने उपकरणहरु सूर्य किरण चिकित्सामा प्रयोग हुन	 २ वटा २ वटा ५ वटा ३ वटा २ वटा २० वटा ३/३ वटा ५/५ वटा

	रक्तचाप नाप्न यन्त्र (BP Set) नाक,कान, घाँटी जाँच्ने यन्त्र (ENT Set) तौल नाप्ने यन्त्र	वटा ५ वटा २ वटा

२६. **पोषण केन्द्र, घरैमा दिईने स्वास्थ्य सेवा र हस्पिस तथा प्यालेटिभ सेवा :**

(क) **पोषण केन्द्र** : पोषण सम्बन्धी स्वास्थ्य सेवा प्रदान गर्दा वा चिकित्सा व्यवसाय गर्दा सम्बन्धित विषयमा मान्यता प्राप्त शिक्षण संस्थाबाट स्नातक वास्नातकात्ते र उपाधि हासिल गरी सम्बन्धित परिषदमा दर्ता भएको हुनुपर्नेछ । नेपाल सरकारका वहालवाला कर्मचारी भएमा नेपाल सरकारको पूर्वस्वीकृति लिनुपर्नेछ ।

(१) **जनशक्ति सम्बन्धी व्यवस्था** :

Position	Requirement	Qualification
Nutritionist or Dietitian	1	B.sc/ M.sc Nutrition and dietetics from Nepal or equivalent
Paramedics	1	Minimum CMA
Nursing	2	Minimum ANM
Admin – In- charge	1	Bachelors in management or equivalent
Helpers	2	Can read and write

(२) **पूवार्धार सम्बन्धी व्यवस्था :**

			Minimum size(length*width)
	Infrastructure		
1	Treatment/Consultati	1	11*9 ft
2	Treatment room	1	14*11 ft
3	Inqui	1	14*12 ft
4	Gym	1	14*10 ft
5	Kitch	1	10*9 ft

6	bathroom / toilet	2	Seperat for male and female
7	waiting room	1	Adquite
8	Alternative Power	1	
9	Parking Area	4	Adquite
	Consultation Room		
1	Consultation room	1	
2	Files	1	
3	Treatment bed	1	
4	Bed	1	
5	Pen	1	
6	Bed	2	
7	Disposable latex bed	1	
8	Air conditioner	1	
9	Vertical blinds	1	
	Treatment Room		
1	Treatment bed	3	
2	Dustb	2	
3	Changing room	1	
4	Cold season	4	
5	Bed	6	
6	Disposable latex bed	1	
7	Disposable cotton		
8	Ceiling Light	1	
9	Vertical blinds	1	
	Gym hall		
1	Water dispenser	1	

2	Ceiling lights	2	
3	Vertical blinds	1	
	Kitchen		
1	Shaped kitchen	1	
2	Cupboa	6	
3	Wall	1	
4	Refrigerator	1	
5	Gas Stove(range)	1	
6	Mix	1	
7	Dining table	1	
8	Sto	3	
9	Plate stand	1	
10	Cutlery box	1	
11	Plat	1	
12	Steel	6	
13	Melamite cups	6	
14	Melamite plates	6	
15	Spoo	6	
16	For	6	
	Back side		
	Invert	1	
	Stand (iron)	1	
Body Composition Analyser(bioelectrical			
	Weighing scale(big)	1	
	Weighing scale normal(digital)	1	

	Cryolipolysis	1	
	Heat pads	6	
	Heat machine	2	
	TENS	2	
	Blanket heat machine	2	
	Blanket heat pads full	2	
	Gel pack	6	
	Treadmill	1	
	Elliptical	1	
	Crazyfit massager	1	
	G10 massager	1	
	G5 massager	1	
	Dumbells(10 kgs or above)		
	Rod	1	
	Weights(12 kgs)		
	Kettle bell(15 kgs)		
	Yoga mat	5	

२७. **होम केयर हेल्थ सर्भिस** : (१) यस नगरपालिका क्षेत्रमा होम केयर हेल्थ सर्भिस संचालन गर्ने उद्देश्यले दर्ता भएका स्वास्थ्य संस्थाले अनिवार्य रुपमा यस निर्देशिका बमोजिम संचालन स्वीकृति लिएर मात्र सेवा संचालन गर्नुपर्नेछ ।

(२) यसरी होम केयर हेल्थ सर्भिस संचालन गर्ने संस्थाले निम्न कुराहरु खुलेको कागजातहरु निवेदन साथ पेश गर्नुपर्नेछ ।

(क) संस्थाको नाम, ठेगाना, सेवा संचालन गर्ने क्षेत्र ।
(ख) संस्थाको प्रवन्धपत्र, नियमावली, स्थायी लेखा नम्बर लगायतका कानूनी कागजात ।
(ग) संस्था संचालकको व्यक्तिगत विवरण, नागरिकता, शैक्षिक योग्यताको प्रमाणपत्र इत्यादी कागजातहरु ।
(घ) संस्थाको व्यवसायीक कार्ययोजना ।
(ङ) संस्थामा काम गर्ने कर्मचारीको संख्या र विवरण ।
(च) करचुक्ता प्रमाणपत्र र कम्पनी अध्यावधिक प्रमाणपत्र ।

(३) यस्ता संस्थाहरुले प्रत्येक वर्ष नविकरण गर्नुपर्नेछ । नविकरण गर्दा निवेदनका साथमा माथि उल्लेखित मध्ये (ङ) र (च) का कागजातहरु अनिवार्य पेश गर्नुपर्नेछ ।

(४) होम केयर हेल्थ सर्भिस सम्बन्धि अन्य मापदण्ड नर्सिङ तथा सामाजिक सुरक्षा महाशाखाले तोके बमोजिम हुनेछ ।

परिच्छेद- ९
फार्मेसी/औषधी पसल सम्बन्धी स्वास्थ्य संस्थाहरुको मापदण्ड

२८. **फार्मेसी/औषधी पसल सम्बन्धी मापदण्ड तथा पूर्वाधारः** (१) कुनै पनि मान्यता प्राप्त शिक्षण संस्थाबाट कम्तीमा पनि D.pharma. वा सोभन्दा माथिको उपाधि प्राप्त तथा नेपाल सरकारबाट मान्यता प्राप्त निकायद्धारा ओरेन्टेसन तालिम प्राप्त व्यवसायी सम्बन्धित काउन्सिलमा दर्ता भएको हुनुपर्नेछ ।

(२) नेपाल सरकारको औषधी व्यवस्था विभागमा दर्ता भएका तथा अन्य निकायमा दर्ता भै नेपालमा बिक्री वितरण गर्नुका लागि अनुमति प्राप्त औषधी तथा औषधीजन्य सामग्रीहरू मात्र बिक्री वितरण गर्नुपर्नेछ ।

(३) फार्मेसी/औषधी पसलबाट औषधी भण्डारण तथा बिक्री वितरण गर्दा औषधी व्यवस्था विभागले निर्धारण गरेका सर्तहरू पूरा गरेको हुनुपर्नेछ ।

(४) फार्मेसी/औषधी पसल सेवा सञ्चालनका लागि देहाय बमोजिमको भौतिक पूर्वाधार हुनुपर्नेछः-

(क) सफा र उज्यालो कोठा,
(ख) विरामी बस्ने ठाउँ,
(ग) शौचालयको व्यवस्था (अपाङ्गमैत्री सहित),
(घ) औषधी उपकरण भण्डारणका लागि आवश्यक Custody freez को व्यवस्थापन,
(ङ) परामर्श कक्ष,
(च) स्वास्थ्य शिक्षा सम्बन्धी सूचनामूलक पोष्टर तथा अन्य सामग्रीहरू,

(५) फार्मेसी/औषधी पसल/ सञ्चालन गर्ने कर्मचारीको सम्पूर्ण शैक्षिक योग्यताको प्रमाणपत्र, प्रतिलिपि, परिषद दर्ता भएको प्रमाणपत्र प्रतिलिपि, आयकर प्रमाणपत्र, औषधी पसल सञ्चालन अनुमति पत्रको प्रतिलिपि सबैले देख्ने ठाउँमा राख्नुपर्नेछ ।

(६) औषधी तथा औषधीजन्य सामग्रीहरू बिक्री वितरण गर्न दर्तावाला सम्बन्धित व्यक्तिले नै गरेको हुनुपर्नेछ ।

(७) फोहोरमैलाको उचित व्यवस्थापन गरेको हुनुपर्नेछ ।

परिच्छेद-१०
अभिलेख तथा प्रतिवेदन सम्बन्धी व्यवस्था

२९. **अभिलेख तथा प्रदिवेदनः** (१) प्रत्येक स्वास्थ्य संस्थाले प्रदान गरेका सेवाहरु पालिकाका कार्यालयबाट प्राप्त एकिकृत स्वास्थ्य व्यवस्थापन सुचना प्रणाली(HMIS)अनुसार अभिलेख राख्नु पर्नेछ ।

(२) तोकिएको समयमा आफुले प्रदान गरेको सेवाको प्रतिवेदन पालिकाका कार्यालयबाट प्राप्त एकिकृत स्वास्थ्य सुचना व्यवस्थापन प्रणाली(HMIS)को ढाँचामा सम्बन्धित पालिकाको कार्यालयमा अनिवार्य रुपमा पेश गर्नुपर्नेछ । यसरी ताकिए बमोजिमको अभिलेख नराख्ने र

प्रतिवेदन पेशनगर्ने स्वास्थ्य संस्थालाई सम्बन्धित पालिकाले सचेत गराउनुका साथै अनुमति खारेज गर्ने समेत सक्नेछ ।

(३) सूचना व्यवस्थापन गर्नेकर्मचारीलाई सम्बन्धित पालिकाका कार्यालयबाट एकिकृत स्वास्थ्य सूचना व्यवस्थापन प्रणाली (HMIS) सम्बन्धि तालिम लिने व्यवस्था गराउनु पर्नेछ ।

(४)स्वास्थ्य संस्थाले सेवा प्रदान गरेका विरामीहरुको रोगका विवरण ICD 10अनुसार coding गरी प्रतिवेदन गर्नु पर्नेछ ।

(५) स्वास्थ्य संस्थाले आफना संस्थामा भएको जन्म तथा मृत्यका घटना विवरण प्रचलित कानून बमोजिम तोकिएको ढाँचामा स्थानीय पञ्जिकाधिकारीलाई मासिक रुपमा दिनु पर्नेछ ।

(६) स्वास्थ्य संस्थाले आफनो संस्थामा नेपाल सरकारले तोकेको notifiable diseases का विरामी पत्ता लागेका वा शंका लागेको खण्डमा वा कुनै रोगको महामारीको शंका लागेमा तुरुन्त सम्बन्धित पालिकाको कार्यालयमा सूचना पर्नेछ ।

परिच्छेद ११

सञ्चालन अनुमति नविकरण हुन नसक्ने अवस्था र खारेजी सम्बन्धी व्यवस्था

३०. **सञ्चालन अनुमति नविकरण नहुने** : (१) यस निर्देशिकामा अन्यत्र जुनसुकै कुरा लखिएको भएता पनि देहायका अवस्थामा स्वास्थ्य संस्थाको सेवा सञ्चालन अनुमतिका नविकरण गरिने छैन :-

(क) नियमित वा आकस्मिक अनुगमन गर्दातोकिएको गुणस्तर वा पूर्वाधार पुरा नगरी स्वास्थ्य सेवा सञ्चालन गरेको पाईएमा,

(ख) प्रारम्भिक वातावरणीय परीक्षण मा उल्लिखित शर्तहरु पालना नगरेको पाईएमा,

(ग) अस्पतालल प्रदान गरेका सेवाका तोकिएको ढाँचामा अभिलेख नराखेमा, तोकिएको ढाँचा र समयमा नियमित प्रतिवेदन नगरेमा र वार्षिक प्रतिवेदनसम्बन्धित पालिकाको कार्यालयमा पेशनगरेमा,

(घ) स्वास्थ्य संस्थाबाट सिर्जित अस्पतालजन्य फोहरमैलाको उचित व्यवस्थापन नगरेको पाईएमा,

(ङ) मन्त्रालय वा प्रादेशिक स्वास्थ्य सरचना वा सम्वन्धित निकाय वा पालिकाको कार्यालयले दिएका निर्देशनका उल्लघन गरेमा,

(च) भवन संहिता अनुरुप भवन निर्माण नभएको वा पुरानो भवनको हकमा तोकिएको समयभित्र भुकम्पीय दष्टिकाणले भवन प्रबलीकरण गरेका नपाईएमा ।

३१. **खारजी गर्न सकिने** : (१) यो निर्देशिका प्रारम्भ हुनु अघि अनुमति प्राप्त गरी सञ्चालनमा रहेका स्वास्थ्य संस्थाले संस्था सञ्चालन गर्ने नसक्ने जनाइ सञ्चालन अनुमति खारजीका लागि निवेदन दिएमा सम्बन्धित निकायले त्यस्ता संस्थाको सञ्चालन अनुमति खारजी गर्न सक्नेछ ।

(२) गैर कानूनी क्रियोकलाप गरेको पाईएमा सम्बन्धित निकायले सम्बन्धित सेवा निलम्वन वात्यस्ता संस्थाका सञ्चालन अनुमति खारजी गर्न सक्नेछ ।

(३) दफा २७ र २८ मा तोकिएको कार्यहरु उलंघन गरेमा ।

परिच्छेद १२

विविध

३२. **सेवा शुल्क निर्धारण समिति सम्बन्धी व्यवस्था** : (१) सर्वसाधारणलाई उचित मुल्यमा गुणस्तरीय स्वास्थ्य सेवा पुऱ्योउन प्रयोजनका लागि स्वास्थ्य संस्थाले प्रदान गर्ने स्वास्थ्य सेवाका गुणस्तरका आधारमा त्यस्ता स्वास्थ्य संस्थाले लिन सक्ने सेवा शुल्क सम्बन्धी मापदण्ड निधारण गर्नेका लागि सम्बन्धि पालिकाले एउटा सेवा शुल्क निर्धारण समिति गठन गर्नेछ र उक्त समितिको सिफारिसका आधारमा कार्यपालिकाले सेवा शुल्क निर्धारण हुनेछ ।

(२) उपदफा (१) को प्रयोजनका लागि सेवा शुल्क निर्धारण समितिको बैठक आवश्यकता अनुसार वस्नेछ ।

(३) सेवा शुल्क निर्धारण समितिका बैठक सम्बन्धीकार्यविधि समिति आफैंल निर्धारण गरे बमोजिम हनेछ ।

३३. **मापदण्ड तथा अनुसूचीमा** हेरफेर सम्बन्धित पालिकाले यस निर्देशिकामा उल्लिखित मापदण्ड तथा अनसूचीहरू आवश्यकता अनुसार हरफेर र थपघट गर्ने सक्नेछ ।

३४. **व्याख्या गर्ने अधिकार** : यस निर्देशिकामा उल्लिखित मापदण्डका कुनै प्रावधानको कार्यान्वयनमा कुन द्विविधा उत्पन्न भइ कार्यान्वयनमा वाधा आइ परेमा सम्बन्धित पालिकाले सो मापदण्डका व्योख्या गर्नेछ ।

३५. **स्वतः अमान्य हुने** : यस निर्देशिकामा लखिएका कुनै कुरा प्रचलित कानूनका कुनै व्यवस्थासँग बाझिएमा बाझिएको हदसम्म स्वतः अमान्य हनेछ ।

अनुसूची-१

स्वास्थ्य संस्थाको पूर्वाधार निर्माण, संचालन स्वीकृति एवं स्तरोन्नतीको प्रयोजनका लागि अनुगमन समिति सम्बन्धी व्यवस्था

(दफा २ का खण्ड (क) सँग सम्बन्धित)

नगरपालिका स्तरीय

१.	मे.सु. वा मेडिकल अधिकृत (एक)	-संयोजक
२.	ल्योब टेक्नीसियन/अधिकृत (एक)	-सदस्य
३.	रेडियोग्राफर/अधिकृत (एक)	-सदस्य
४.	पब्लिक हेल्थ नर्स/अधिकृत (एक)	-सदस्य
५.	इन्जिनियर (सिभिल)(एक)	- सदस्य
६.	नगरपालिकाबाट मनोनित विज्ञ (एक)	- सदस्य
७.	जनस्वास्थ्य अधिकृत/स्वास्थ्य शाखा प्रमुख	-सदस्य सचिव

पूनश्चः नगरपालिकाको कार्यालयमा सबै सदस्यहरु उपलब्ध नभएको अवस्थामा जिल्ला स्वास्थ्य/जनस्वास्थ्य कार्यालय तथा जिल्लामा अवस्थित सरकारी अस्पतालका कर्मचारीहरुबाट सदस्य कायम गर्ने ।

नोटः समितिले आवश्यकता अनुसार सम्बन्धित विषयका विशेषज्ञ वा जानकार व्यक्ति, स्वास्थ्य शाखाका कर्मचारी वा प्रशासनका कर्मचारीलाई समितिमा आमन्त्रित सदस्यका रुपमा थप गर्न सक्नेछ ।

अनुसची-२

भवन सम्बन्धी मापदण्ड

(दफा २ को खण्ड (प) सँग सम्बन्धित)

काठमाडौं उपत्यका बाहिर निर्माण गरिनेस्वास्थ्य संस्थाको हकमा मापदण्डमा उल्लेख गरिएको भए साही अनुसार तथा नभएको हकमा दहायको मापदण्ड अनुसार कायम गरिनु पर्नेछ ।

- अधिकतम ग्राउण्ड कभरेज - ४० प्रतिशत
- Floor Area Ratio (FAR)- २.५-३
- न्युनतम पार्किङ स्थल - जम्मा जग्गाका २५ प्रतिशत
- भवनका सेट ब्योक (Set Back) - कम्तिमा ३ मिटर भवनका चारैतिर
- लाईट प्लेन (Light Plane)– ६३.५ डिग्री

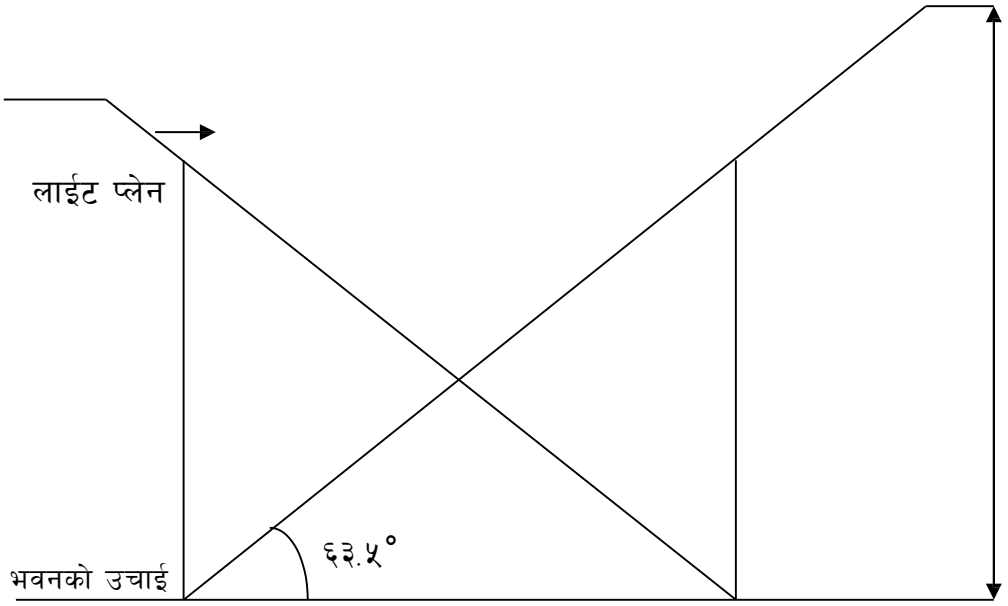

अनुसची-३

पूर्वाधार स्वीकतिका मनसाय पत्रका लागि निवेदन फाराम

(दफा ४ का उपदफा (१) सँग सम्बन्धित)

श्रीमान् प्रमुख प्रशासकिय अधिकृत ज्यू,
तारकेश्वर नगरपालिका
नगर कार्यपालिकाको कार्यालय,
धर्मस्थली, काठमाडौं ।

निम्नानुसार प्रस्तावित (*स्वास्थ्य संस्थाको प्रकार*.....) को संचालन तथा पूर्वाधार स्वीकृतिको मनसाय पत्रका लागि देहाय अनुसारकागजात सहित निवेदन फाराम पेश गरका छु/छौं ।

कार्यकारी अधिकृत/संचालन सदस्य
.....

निवेदन फाराम:

१.अस्पताल/स्वास्थ्य संस्थाको नाम:- शैया वा सेवा संख्या:-

२.साधारण सेवा/विशषज्ञ सेवा वा अस्पतालको उल्लेख गर्ने:-

३.अस्पताल/स्वास्थ्य संस्थाको ठेगाना (पत्राचार गर्ने ठेगाना):-
पालिका:- वडान.:- टोल:-

ब्लकनं.:- टेलिफोन:-

माबाइल:- पो.ब.नं.:-

४.अस्पताल वा स्वास्थ्य संस्था खोल्ने व्यक्तिहरु (५ प्रतिशत भन्दा बढी शेयर धारण गर्नेहरुको मात्र):-
नाम:- ठेगाना:- नागरिकतान::-

माबाइल नं.:- फोन नं.:-

(वढी व्यक्तिहरु भएमा माथि उल्लेखित विवरण खुलेको सूची संलग्न गर्नुपर्ने)

५.अस्पताल/स्वास्थ्य संस्थाको लागि आवस्यक जग्गा र स्वामित्वका

(क) जग्गाको कित्ता, क्षेत्रफल र स्वामित्वका प्रकार:

(ख) लिजमा भए कबुलियतनामा पेश गर्ने:

(ग) घर भाडामा भए घरभाडा सम्झौता एवम् अघिल्लो वर्षको वहाल कर चुक्ता प्रमाणपत्र :

६. अस्पताल/स्वास्थ्य संस्थाकोवित्तीयस्रोतः-

(क) निजी लगानी (ख)बैक कर्जा (ग) सरकारी (घ) अनुदानसहयोग

(ङ)गैर सरकारी संस्थाबाट कर्जा लिइ संचालन गर्ने भए सोको विवरण (च)अन्य वित्तीय लगानीः-(स्थीर पुजी लागत)रु.....

(क)भवन तथा जग्गाका लागिः-रु.....

(ख)औजार उपकरणका लागिः-रु.....

वित्तीय लगानी (चाल पुजी लागत)रु.....

रोजगार संख्याः-

अनुमानित आम्दानीः-रु.....

अनुमानित मुनाफाः-.....मासिकः-रु.....त्रैमासिकः-रु.....

वार्षिकः-रु.....

७. देहायका विषयहरु समेत समावेश भएका व्योवसायिक कार्ययोजना

(क)स्वीकृत संस्थाबाट प्रदान गर्ने सेवाहरूका विवरण :

निदानात्मक सेवा	**प्रतिकारात्मक सेवा**	**उपचारात्मक सेवा**
● एक्स-रे	● खोप	● प्रसति तथा स्त्री रोग
● अल्ट्रासाउण्ड	● गर्भवती, सत्करी जाँच	● जनरल मडिसिन
● इन्डोस्कोपी	● परिवार नियोजन	● जनरल सजिकल
● इसीजी, टडमिल	●	● विशषज्ञ सेवा : जस्त प्रसूति सेवा, मृगौला रोग, स्नायु, आँखा, हाडजोर्नी, मानसिक सेवा
● प्रयोगशाला	●	● .....
●	●	● .....
●	●	

(ख) संस्थामा प्रयोग हुन आवश्यक उपकरणहरूका विवरण (संलग्र्ने गर्ने):

(१).....

(२).....

(३).....

(४).....

८. संस्थामा सेवा पुऱ्योउने कर्मचारीहरुको बिवरण सम्बन्धित मापदण्ड अनुसारः-

(क) **विशषज्ञः-**

नाम	पद	योग्यता	पार्टटाईम	फुलटाईम

(ख) **प्राविधिकः-**

नाम	पद	योग्यता	पार्टटाईम	फुलटाईम

(ग) **प्रशासनिकः-**

नाम	पद	योग्यता	पार्टटाईम	फुलटाईम

नोटः

१) सम्बन्धित सेवा अनुसार निर्धारित मापदण्डहरु र पूर्वाधारहरु पूरा भए पश्चात मात्र सेवा सचालन गर्न पाईनेछ ।

२) उपर्युक्त बमोजिम के कति कर्मचारीहरु संस्थामा संलग्न हुने हो, स्पष्ट उल्लेख हुनुपर्ने ।

३) सेवा शुल्क बिवरण बिस्तृत रुपमा उल्लेख हुनुपर्ने ।

४) संस्थामा कार्य गर्ने प्राविधिक कमचारीहरु सम्बन्धित परिषदमा दर्ता भएको हुनुपर्ने, सम्बन्धित परिषदको प्रमाणपत्र अनिवार्य रुपमा पेश गर्नुपर्ने ।

५) कर्मचारीहरुको योग्यताका प्रमाणित प्रतिलिपिका साथै कार्य गर्ने मन्जुरीनामा समेत संलग्न हुनुपर्ने ।

६) नेपाल सरकारमा कार्यरत कर्मचारीहरु संलग्न हुने भएमा नेपाल स्वास्थ्य सेवा ऐन, २०५३ का दफा ५९ अनुसारको स्वीकृति पत्र अनिवार्य रुपमा संलग्न हुनुपर्ने ।

७) प्राविधिक कर्मचारीहरुले आफु कार्य गर्ने अन्य संस्थाहरुको समेत विवरण खुलाउने

अनुसची-४

स्वास्थ्य संस्थाको स्थापना, सेवा विस्तार वा स्तरोन्नतिका लागि अनुमति प्राप्त गर्न दिने निवेदन फाराम

(दफा ५ को उपदफा (१) सँग सम्बन्धित)

श्रीमान् प्रमुख प्रशासकिय अधिकृत ज्यू,
नगरकार्यपालिकाको कार्यालय,
तारकेश्वर, नगरपालिका ।

निम्नानुसार (*स्वास्थ्य संस्थाको प्रकार*.....) को संचालन स्वीकृतिको लागि देहाय अनुसार कागजात सहित निवेदन फाराम पेश गरका छु/छौं ।

कार्यकारी अधिकृत/संचालन समितिको तफबाट
.....

निवेदन फाराम :

१. संस्थाका नाम :- शैया/सेवा संख्या :

२. साधारण सेवा/विशषज्ञ सेवा अस्पतालमा कुन हा उल्लेख गर्ने :-

३. संस्थाको ठगाना (पत्राचार गर्ने ठगाना) :-

प्रदेश:-जिल्ला:- पालिका:-

वडा नं.:-टोल/व्लक न.:-टेलिफानन.:-

४. संस्था खाल्ने व्यक्तिहरु:-

नाम:- नागरिकता नं.:-

ठेगाना:- फोन न.:- माबाइल न.:-

(वढी व्यक्तिहरु भएमा माथि उल्लेखित विवरण खुलेको सूची संलग्न गर्नुपर्ने)

५. संस्थाका वित्तीय सात :-

क.निजी:-

ख.शेयरकर्जा:-

ग.सरकारी:-

घ.गैर सरकारी संस्थाबाट कर्जा लिइ संचालन गर्ने भए सो उल्लेख गर्ने:-

वित्तीय लगानी:-(लागत)रु.

क. भवन तथा जग्गाका लागि:-

ख. आजार उपकरण:-

ग. जनशक्ति:-

अनुमानित आम्दानी:-

आम्दानी स्वदेशी:- बिदेशी:-

अचल सम्पत्तिका स्रोतः-

अनुमानित मुनाफाः-

मासिकः- त्रैमासिकः-वार्षिकः-

६. नर्सिङ्ग होम तथा निजी अस्पतालको वगीकरण अनुसार प्रदान गर्ने सेवाहरुका बिवरण-कुन सेवा पुऱ्योउन हो ?
खुलाउने ।

निदानात्मक सेवा	**प्रतिकारात्मक सेवा**	**उपचारात्मक सेवा**	**अन्य सेवा**
एक्स-रे	खोप	प्रसुति तथा स्त्रीरोग जनरल मडिसिन	एम.सि.एच क्लिनिक परिवार नियोजन
प्योथालाजी ल्योव	आहार विहार	जनरल सर्जिकल	
अल्ट्रासाउण्ड		विशषज्ञ सेवा : जस्तै प्रसूति सेवा, मृगौला रोग, स्नायु, आँखा, हाडजोर्नी, मानसिक सेवा, दन्त सेवा	
इ.सी.सी., ट्रेडमिल प्रयोगशाला, इण्डोस्कापी		सुरक्षित गर्भपतन सेवा	
सर्जिक सेवा तथा रुजाहर व्यवस्थापन			

७. संस्थामा प्रयोग हुने आवश्यक मुख्य उपकरणहरुको बिवरण तथा स्रोतः-

(क)

(ख)

(ग)

(घ)

(ङ)

(च)

(छ)

(ज)

(झ)

८. संस्थामा सेवा पुऱ्योउने कमचारीहरुको बिवरण सम्बन्धित मापदण्ड अनुसारः-

(क) विशषज्ञः-

नाम	पद	योग्यता	पार्टटाईम	फुलटाईम

(ख)प्राविधिकः-

नाम	पद	योग्यता	पार्टटाईम	फुलटाईम

(ग)प्रशासनिकः-

नाम	पद	योग्यता	पार्टटाईम	फुलटाईम

नोटः

१) सम्बन्धित सेवा अनुसार निर्धारित मापदण्डहरु र पूर्वाधारहरु पूरा भए पश्चात मात्र सेवा सचालन गर्न पाईनेछ ।

२) उपर्युक्त बमोजिम के कति कर्मचारीहरु संस्थामा संलग्न हुने हो, स्पष्ट उल्लेख हुनुपर्ने ।

३) सेवा शुल्क बिवरण बिस्तृत रुपमा उल्लेख हुनुपर्ने ।

४) संस्थामा कार्य गर्ने प्राविधिक कमचारीहरु सम्बन्धित परिषदमा दर्ता भएको हुनुपर्ने, सम्बन्धित परिषदको प्रमाणपत्र अनिवार्य रुपमा पेश गर्नुपर्ने ।

५) कर्मचारीहरुको योग्यताका प्रमाणित प्रतिलिपिका साथैकार्यगर्ने मन्जुरीनामा समेत संलग्न हुनुपर्ने ।

६) नेपाल सरकारमा कार्यरत कर्मचारीहरु संलग्न हुने भएमा नेपाल स्वास्थ्य सेवा ऐन, २०५३ का दफा ५९ अनुसारको स्वीकृति पत्र अनिवार्य रुपमा संलग्नहुनुपर्ने ।

७) प्राविधिक कर्मचारीहरुले आफुकार्य गर्ने अन्य संस्थाहरुको समेत विवरण खुलाउने ।

नोटः स्वास्थ्य संस्था सञ्चालनका लागि निवेदन दिदा सलग्न गर्नुपर्ने कागजातहरु :

१. निवेदन फारम
२. कम्पनी दर्ता/संस्था दर्ताका प्रमाणित प्रतिलपि
३. संस्था/कम्पनीका विधान/प्रवन्धपत्र, नियमावलीको प्रतिलिपि
४. स्थायी लेखा दर्ता प्रमाण-पत्रका प्रतिलपि
५. स्थापना गर्ने लागिएको ठाउँमा अस्पताल आवश्यक छ भन्ने सम्बन्धित वडाको सिफारिस पत्र
६. अस्पतालमा काम गर्ने जनशक्ति सम्बन्धी विवरण
   (क) बायोडाटा
   (ख) शैक्षिक योग्यता,तालिमका प्रमाणित प्रतिलिपि
   (ग) प्राविधिक कर्मचारीहरुको सम्बन्धित काउन्सिलका दर्ता प्रमाण-पत्रका प्रतिलिपि
   (घ) नागरिकता प्रमाण पत्रको प्रतिलिपि
   (ङ) जनशक्तिहरुका काम गर्ने समय (पार्टटाइम/फुलटाइम किटान गर्नेपर्ने छ)
   (च) मञ्जरीनामा/कबुलियतनामा
७. औजार उपकरणका बिवरण तथा स्रोत
८. सम्पूर्ण सेवा शुल्क बिवरण
९. भौतिक सामग्रीको विस्तृत बिवरण
१०. प्रारम्भिक वातावरणीय परीक्षण (IEE) वावातावरणीय प्रभाव मूल्योंकन (EIA) स्वीकृति पत्रका प्रतिलिपी (अस्पतालको हकमा)
११. अस्पतालको विस्तृत सर्भेक्षण सहितका प्रस्ताव
१२. अस्पतालका आर्थिक नियमावली
१३. अस्पतालले लिने सेवाशुल्क विवरण र गरीब तथा असहायलाई छुटदिने नीति
१४. प्रदान गरिने सेवाको विवरण
१५. जग्गा/घरको स्वामित्व
१६. घर/कोठा बहालमा लिई सञ्चालन गर्ने भए घर बहाल सम्झौता-पत्र र भवन स्वास्थ्य संस्था संचालन गर्ने राष्ट्रिय भवन संहिता बमोजिम उपयुक्त छ भन्ने सम्बन्धि सिफारिश पत्र
१७. भवनको स्वीकृत नक्सा
१८. संस्थाको चल अचल सम्पत्ति बिवरण तथा वित्तीय स्रोत
१९. करचुक्ता प्रमाण पत्र
२०. लेखा प्ररीक्षण प्रतिवेदन
२१. बिरामी बडापत्रको नमुना
२२. सम्बन्धित निकायको भवन संहिता सम्बन्धी स्वीकृति पत्र
२३. रु.५ को हुलाक टिकट
२४. मूल्य अभिबृद्धि कर वा आय कर मा दर्ताभएका प्रमाणपत्र
२५. भवन निर्माण सम्पन्न प्रमाणपत्र
२६. स्वास्थ्य क्लिनिक/पोली क्लिनिक घर भाडामा लिई संचालन गरेको भए कम्तीमा पाँच वर्षको घरभाडा सम्झौता एवम् अघिल्लो वर्ष सम्मको वहाल कर चुक्ता प्रमाणपत्र ।

अनुसूची-५

स्वास्थ्य क्लिनिक/ रेडियोईमजिङ सेवा/पालिक्लिनिक सञ्चालन अनुमति माग गर्ने निवेदन फाराम

(दफा ५ का उपदफा (१) सँग सम्बन्धित)

१. संस्थाका नाम :- शैया/सेवा सख्या :-

२. संस्थाका ठेगाना (पत्राचार गर्ने ठेगाना) :-

प्रदेश :- जिल्ला :- पालिका :-

वार्ड नं. :- ब्लक न./टोल :- टेलिफोन न. :- पा.व.नं. :-

३. संस्था खाल्ने व्यक्तिहरु :-

नाम :- नागरिकता :-

ठेगाना :- सम्पर्क नं. :-

४. संस्थाको वित्तीय स्रोत :-

क. निजी :- ख.शेयर कर्जा :- ग. वैदेशिक :-

घ. गैर सरकारी :- ङ. सामुदायिक :- च. अन्य

५. संस्थाको क्षमता तथा बिस्तृत कार्ययोजना:-

सेवा प्रदान गर्ने क्षत्रहरु :

निदानात्मक सेवा	**प्रतिकारात्मक सेवा**	**उपचारात्मक सेवा**	**अन्य सेवा**
एक्स-रे	खोप	प्रसुति तथा स्त्रीरोग जनरल मडिसिन	एम.सि.एच क्लिनिक परिवार नियोजन
प्योथालाजी ल्योव	आहार विहार	जनरल सर्जिकल	
अल्ट्रासाउण्ड		विशषज्ञ सेवा : जस्तै प्रसूति सेवा, मृगौला रोग, स्नायु, आँखा, हाडजोर्नी, मानसिक सेवा, दन्त सेवा	
इ.सी.सी., ट्रेडमिल प्रयोगशाला, इण्डोस्कापी		सुरक्षित गर्भपतन सेवा	
सर्जिक सेवा तथा रुजाहर व्यवस्थापन			

नोट : फार्मेसी वा औषधि पसल नगरपालिकाको सिफारिसमा औषधि व्यवस्था विभागमा दर्ता भएको हुनुपर्ने ।

६. सेवा शुल्क अलग र स्पष्टसँग खुलाउने :-

७. संस्थामा सेवा हुन आवश्यक उपकरणहरुका बिवरण तथा स्रोत :-

८. संस्थामा सेवा पुऱ्योउने कमचारीहरुको बिवरण सम्बन्धित मापदण्ड अनुसार :-

(क) विशषज्ञ :-

नाम	पद	योग्यता	पार्टटाईम	फुलटाईम

(ख) प्राविधिक :-

नाम	पद	योग्यता	पार्टटाईम	फुलटाईम

(ग) प्रशासनिक :-

नाम	पद	योग्यता	पार्टटाईम	फुलटाईम

नोटः

१) सम्बन्धित सेवा अनुसार निर्धारित मापदण्डहरु र पूर्वाधारहरु पूरा भएपश्चात मात्र सेवा सचालन गर्न पाईनेछ ।

२) उपर्युक्त बमोजिम के कति कर्मचारीहरु संस्थामा संलग्न हुने हो, स्पष्ट उल्लेख हुनुपर्ने ।

३) सेवा शुल्क बिवरण बिस्तृत रुपमा उल्लेख हुनुपर्ने ।

४) संस्थामा कार्य गर्ने प्राविधिक कमचारीहरु सम्बन्धित परिषदमा दर्ता भएको हुनुपर्ने, सम्बन्धित परिषदको प्रमाणपत्र अनिवार्य रुपमा पेश गर्नुपर्ने ।

५) कर्मचारीहरुको योग्यताका प्रमाणित प्रतिलिपिका साथै कार्य गर्ने मन्जुरीनामा समेत संलग्न हुनुपर्ने ।

६) नेपाल सरकारमा कार्यरत कर्मचारीहरु संलग्न हुने भएमा नेपाल स्वास्थ्य सेवा ऐन, २०५३ का दफा ५९ अनुसारको स्वीकृति पत्र अनिवार्य रुपमा संलग्न हुनुपर्ने ।

७) प्राविधिक कर्मचारीहरुले आफु कार्य गर्ने अन्य संस्थाहरुको समेत विवरण खुलाउने ।

अनुसूची-६

स्वास्थ्य संस्था स्थापना तथा नविकरण अनुमति दस्तुर

(दफा ८ र ९ को उपदफा (२) संग सम्बन्धित)

क.सं.	संस्थाको कीसिम	इकार्य	स्थापनाका लागि दस्तुर	नविकरण दस्तुर	कैफियत
१	अस्पताल तथा नसिङ्ग होम	शैया संख्या	प्रति शैया रु.४०००।-	प्रतिशैया रु.१०००।-	
२	डायग्नोस्टिक सेन्टर	सेवा प्रकार	प्रति सेवा रु.१०,०००।-	प्रति सेवा रु.२,०००।-	
३	पोलिक्लिनिक/क्लिनिक/डेन्टल क्लिनिक	सेवा प्रकार	प्रति सेवा रु.५,०००।-	प्रति सेवा रु.२,०००।-	
४	आयुर्वेद अस्पतालका /वैकल्पिक चिकित्सा अस्पताल	शैया संख्यो	प्रति शैया रु.२०००।-	प्रति शैया रु.५००।-	
५	आयुर्वेद क्लीनीक	सेवा प्रकार	प्रति सेवा रु ५,०००।-	प्रति सेवा रु २०००।-	
६	होम केयर हेल्थ सर्भिस	सेवा प्रकार	रु २,०००।-	वार्षिक रु ५००।-	

अनुसूची-७

स्वास्थ्य संस्थाबाट प्रदान गरिने सेवाको विरामी बडापत्रका ढाँचा

(दफा १५ को खण्ड (ट) संग सम्बन्धित)

सि.नं.	शखा	प्रदान गरिने सेवाको विवरण	प्रकृया	दस्तुर	लाग्ने समय	सम्पर्क व्यक्ति	गुनासो सुन्ने अधिकारी

अनुसूची-८

स्वास्थ्य संस्थाबाट आकस्मिक सेवाका लागि चिकित्सक तथा स्वास्थ्यकर्मीको विवरणका ढाँचा

(दफा १५ को खण्ड (थ) संग सम्बन्धित)

क्र.सं.	स्वास्थ्यकर्मीको नाम	पद	समय	कैफियत

अनुसूची-९

स्वास्थ्य संस्थाले वार्षिक रुपमा गर्नुपर्ने स्वःमूल्यांकन प्रतिवेदनको ढाँचा :

(दफा १० उपदफा (१) संग सम्बन्धित)

तारकेश्वर नगरपालिका
नगर कार्यपालिकाको कार्यालय
स्वास्थ्य शाखा ।

विषयः स्वः मूल्यांकन प्रतिवेदन सम्बन्धमा ।

तारकेश्वर नगरपालिकाको स्वास्थ्य संस्था दर्ता, अनुमती तथा नविकरण सम्बन्धी निर्देशिका, २०७८ को दफा १० को उपदफा (१) मा भएको व्यवस्था बमोजिम यस संस्थाको तपशिलको व्यहोरा सहित वार्षिक स्वः मूल्यांकन गरी प्रतिवेदन पेश गरिएको छ ।

(अस्पताल तथा स्वास्थ्य संस्थाको स्वीकृत वेड संख्या/सेवा संख्याको आधारमा तोकीएका मापदण्ड बमोजिमका निम्न बुँदाहरु समेटिने गरी स्वःमूल्यांकन गरी नगरपालिका, स्वास्थ्य शाखामा वार्षिक प्रतिवेदन अनिवार्य पेश गर्नुपर्ने)

१. अस्पताल/स्वास्थ्य संस्थाको सामान्य जानकारी : (नाम, ठेगाना, सम्पर्क नम्बर आदि)
२. अस्पताल/स्वास्थ्य संस्था व्यवस्थापन तथा सुशासन सम्बन्धी :
३. फार्मेसी संचालन सम्बन्धी :
४. फोहोरमैला तथा वातावरण व्यवस्थापन सम्बन्धी :
५. आकस्मिक सेवाको अवस्था :
६. सघन उपचार सेवा सम्बन्धि (ICU, CCU, NICU) :
७. शल्यकृया सेवा (Operation Theater) :
८. वहिरंग सेवा (OPD) :
९. अन्तरंग सेवा (In Patient) :
१०. मानव संसाधन व्यवस्थापनको अवस्था :
११. एलाइड हेल्थ तथा निदानात्मक सेवा (रेडियोलोजी सेवा तथा प्रयोगशाला सेवा) :
१२. अस्पताल/स्वास्थ्य संस्थाले निर्धारण गरेको सेवा शुल्क र निःशुल्क उपचारको लागि छुट्टयाउनुपर्ने १० प्रतिशत शैयाको सम्बन्धमा :
१३. अन्य सान्दर्भिक विषयहरु :
१४. अस्पताल वा स्वास्थ्य संस्थाको छाप र आधिकारिक व्यक्तिको हस्ताक्षर :

प्रमाणीकरण गर्नेः

.....
(रामेश्वर बोहरा)
नगर प्रमुख

मितिः २०७८।११।१०